

ЯР. РУДНИЦЬКИЙ
З ПОДОРОЖІ
ДОВКОЛА СВІТУ

J. B. RUDNYČKYJ

**FROM MY SABBATICAL
DIARY**

1970 — 1971

PUBLISHED BY THE AUTHOR

WINNIPEG 1972 CANADA

ЯР. РУДНИЦЬКИЙ

З ПОДОРОЖІ ДОВКОЛА СВІТУ

1970 — 1971

НАКЛАДОМ АВТОРА

ВІННІПЕГ 1972 КАНАДА

WOLODYMYR LESKIW
491 Belmont Avenue
Winnipeg, Man. R2V 0Z4

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Ця книжка — фотопередрук матеріалів, що їх друковано в формі репортажів у часописі *Наша Мета* в Торонті в рр. 1970 - 1972 під заголовком „З подорожнього нотатника 1970 - 1971”. Згідно з правописними звичками Редакції в багатьох місцях виправлено оригінальний текст рукопису так, що автор не несе відповідальности за ці зміни й за такі форми як: Українець (зам. *українець*), публичний (зам. *публічний*), [радіо]стація (зам. радіостанція), ЗСА (замість *США*), Нью Йорк (зам. *Нью Йорк*), Мельборн (замість *Мелбурн*), Сідней (замість *Сідней*), Мінхен (замість *Мюнхен*), Куритиба (замість *Курітіба*), Новозеляндія (зам. *Нова Зеландія*) й багато інших. З уваги на правописну невпорядкованість української діяспори ці форми нікого не здивують, а з уваги на фотостатичний передрук їх годі було змінити.

Я.Р.

*IN LIEU OF INTRODUCTION:
PRAISE OF THE SABBATICAL*

One of the aims and advantages of sabbatical leave journeys is the opportunity to contact personally colleagues actively engaged in research in your particular field of study, and visiting various institutions and scholarly milieux of related interests.

It is obvious that congresses, symposia, seminars and the like are of equal importance. Yet, the best way to reach as many people and places as possible is to arrange an around-the-world trip with an itinerary to suit your needs.

Personally, I prefer ships to planes for this purpose. Travelling by boat you have a floating home, sailing from port to port with opportunities to arrange visits and meetings and participate in discussions. Problems of hotel bookings, meals, commuting to and from airports and countless other time-consuming inconveniences are eliminated.

Sailing out of Southampton on the Oriana on Nov. 14 via

Capetown, South Africa, we reached Australia on Dec. 10, and Auckland, on Dec. 14.

Equipped with all the necessary paraphernalia, which included a typewriter, I embarked on my "sabbatical journey" with a set working schedule. It didn't take long, however, to realize that it would not work out as planned. The pounding keys of my typewriter irked passengers in neighboring cabins. Consequently, after consultations with the stewards, I was given permission to work in the nursery room after 5 p.m., when it is vacated by the children.

I continued with my labors in this rather unusual setting but found the allotted time inadequate to meet my planned schedule, thus I was compelled to work silently in longhand during the day in my cabin as well, returning only to the typewriter when I was sure my neighboring fellow passengers were absent from their cabins.

Contrary to our winter semester, our antipode-colleagues in South Africa, Australia and New Zealand are now enjoying their summer vacations. It has advantages; you can call on them and as there are no classes, they are free to talk with you and are generous with their time. On the other hand, they are at times away from their respective almae matres and your efforts to see them are in vain.

With few exceptions, the disciplines in which I was mainly interested: bilingualism, etymology, onomastics and Slavic studies are truly underdeveloped domains of studies and research in those countries. South Africa can be considered an exception in the bilingual field — it has a flourishing system of bilingual institutions and research in the field of linguistics at South African universities. Yet, you hear little about Slavic studies here — all the visited countries in this respect resemble Canada in the mid-1940s.

It is no exaggeration to state that besides the United Kingdom, Canada is leading in the field of Slavic studies and perhaps in onomastics. The publication of *Origins* by Eric Partridge, and *The Oxford Dictionary of English Etymology* by C. T. Onions in the United Kingdom was

matched in Canada by the *Etymological Dictionary of the English Language* by Rabbi Ernest Klein of Toronto; yet the writer's Ukrainian and Slavic etymological dictionary is still awaiting its Slavistic counterpart in the Commonwealth.

Comparative experience gained by a sabbatical "working vacation" is most rewarding, and with an insight into the life of the larger scholastic community you are bound to reach conclusions. Sometimes they are depressing, but in most cases you know where you stand, and the "comparative method" gives you a chance to find yourself in this community. Moreover, it allows you to assess the level of collective progress and achievement in the respective field and to plan further work for the future.

I would like to repeat what I have stated at some of my meetings in Europe and elsewhere: of all "inventions" in the sphere of academic growth and self-improvement in America, the sabbatical leave, if planned wisely, is one of the best. It is an excellent means (not goal!) in the individual life of the university community which should be duly appreciated by those privileged with one and should be fostered by those in whose hands lies the administration of academic life.

(Winnipeg Free Press, 13. I. 71)

1. Містечко з-перед 25 років

Ми виїхали з Праги памятного 13-го квітня 1945 року. В мене був наплечник із двома писальними машинками, великий чемодан з карточками для етимологічного словника й другий із деякими найконечнішими книжками, в тому третім виданні „Правописного словника” Г. Голоскевича, й примірник Шевченкового „Чигиринського Кобзаря” та моєї „Української мови та її говорів” — празького перевидання з 1945 р. в чотирьох (!) примірниках. Крім цього деякі припаси поживи: сухарів, консерв...

Їхали поїздом на захід. Десь за Пільзном наш поїзд почали обстрілювати аліянтські бомбовики. Як звичайно в таких випадках, льокомотиву „відпрягали від воза” й вона втікала чимдуж насліпо вперед, а подорожні залишали статки-манатки й ховалися в придорожні рови, чи ліс. Ми втекли далеко в ліс, прилягли під старезними дубами й прислухалися до кулеметних стрілів та шуму літаків. Через яку годину стало тихо й ми повернулись до поїзду. Наш вагон був цілий. Деякі інші були подіравлені кулями. Почекавши йще з годину на льокомотиву, ми рушили дальше на захід. На німецько-чеській границі нас не контролювали й ми преспокійно через Марктредвіц приїхали над вечір до останньої місцевости, Вунзідель — першої цілі нашого мандрування. Тут почався наш новий період у житті!

Чому Вунзідель?

Отож в часі моїх частих поїздок із Праги до Німеччини, я познайомився десь у 1942 р. з директором місце-

вого Музею (прізвища не памятаю), відвідав його й сам Музей при найближчій нагоді й переконався, що це містечко забезпечене „червоним хрестом” від бомб, як місце воєнних лазаретів. Близькість чеської границі, а теж можливість переслати до місцевого Музею на тимчасове переховування книжки й матеріяли з Праги (директор запевнював, що все буде збережене й по війні передане згідно з дорученням) — все це спонукало мене вислати поштою з Праги декілька пакунків з матеріялами на адресу музею. А при виїзді з Чехії наша ціль був Вунзідель.

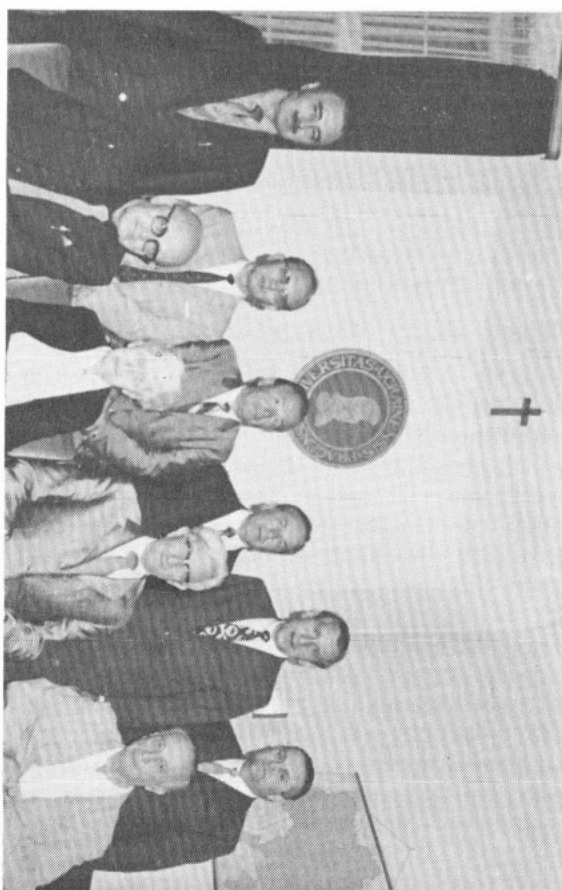
Першу ніч довелося провести на залізничній стації. Ми вигідно розташувалися на лавах і провели її спокійно. Другого дня почалися розшуки за готелем. І тут знов, завдяки допомозі згаданого директора музею (і наших цигарок та консерв), вдалося знайти місце в готелі „Баєршіер Гоф” в центрі міста. Все виглядало можливо, журили нас тільки наші посилки поштою, що не дійшли до музею. Як виявилось згодом, вони не дійшли й до сьогодні — пропали десь під Пільзном, можливо збомбардовані, а можливо й присвоєні чеськими урядовцями в часі війни, бо тоді нерядо пропускали з Чехії посилки до Німеччини. Так чи сяк, я вже ніколи більше не бачив своїх словників, граматик та інших книжок, висланих на адресу Вунзідельського музею.

Події в спокійному містечку йшли швидко: Через тиждень після нашого приїзду його зайняли американські війська, а там контакти з офіцером місцевої залоги Дж. Ренардом з Філадельфії, що сам цікавився етимологією, риїзд з його допомогою до Гайдельбергу, а звідтам у 1949 р. до Вінніпегу... Все це згадується як далекий сон, повний несподіванок, а терпкий і солодкий як чінцано-бянко...

В днях 21-22 серпня 1970 після 25 років я відвідав Вунзідель. Заїхав до того самого „Баєршіер Гофу”, що в 1945 році, вечеряв і снідав за тим самим столом, що тоді. Нові власники готелю зовсім не виявляли зацікавлення тим, що було 25 років тому: їх тоді ще тут не було. Старого директора музею вже немає в живих. Новий кустос Й. Фішер почав свою працю ледве кілька місяців тому. З гордістю показував мені нове просторе приміщення цього франконського музею, нові надбаня, експонати, документи. Про мої матеріяли ніколи не чув...

2. Український Вільний Університет — перед ювілеєм.

Нарядки кінці 1950-их років Український Вільний Університет у Мінхені переживав кризу остільки, оскільки загрожував йому перехід з науково-педагогічної в науково-дослідчу установу, таку як напр. Наукове Товариство ім. Шевченка, Українська Вільна Академія Наук, тощо. Безумовно, науково-дослідча й видавнича діяльність мали і мають свою вагу в УВУ, але це не була його первісна й основна ділянка праці. Маючи це на увазі, автор цих рядків влітку 1960 й наступних років відвідував Мінхен і вів розмови в справі відновлення аудиторного навчання під час літніх ферій у формі загально-прийнятого в американських і канадійських університетах „літнього семестру”, чи „літньої школи”. Переговори й переконування в доцільності введення такого, а не інакшого аудиторного навчання велися з тодішніми ректорами УВУ, проф. І. Мірчуком, проф. Ю. Бойком, проф. Ол. Кульчицьким, деканом П. Зайцевим та іншими. Авторова концепція була проста і ясна: З одного боку вона урухомлювала згадану вище основну, науково-навчальну діяльність УВУ, даючи змогу українській академічній молоді з-за моря спеціалізуватися в українській мові, літературі, історії, етнографії, тощо, з другого ж боку дозволяла відбутися двосеместрову вимогу для докторату (т. зв. резіденс реквайрмент) двома, а то й більше, літніми

семестрами. Це останнє було головною реальною основою для всього плану: українські славісти з-за океану, замість тратити працю на один рік для відбуття двох семестрів (літнього й зимового) тягло, під ряд, згідно з вимогами американських і канадійських університетів, могли відбутися такі ж два семестри в часі вакацій в УВУ, не тратячи своїх заробіткових можливостей в університетах, каледжах, бібліотеках, тощо.

В УВУ дуже поволі вкорінювалася ця ідея. Оснований і ведений за європейськими академічними зразками цей університет мав свої правила й традиції, а аудиторне навчання проходило в ньому досі теж у зимових і літніх семестрах. Все ж з уваги на повищі дані урухомлення виключно літніх семестрів було не тільки зумовлене новою дійсністю, але єдино можливе, коли хотів виконувати свою педагогічну діяльність в умовах нової справжньої діяспори. Хоч не вирішальну, але все таки важливу ролю відіграв тут факт, що й професори й викладачі УВУ могли приїздити з-за моря на літні семестри до Мінхену, чим не тільки скріплювали професорські сили на місці, але вносили нового духа в працю УВУ, будучи ближчими й більш зрозумілими американсько-канадійській академічній молоді.

Плян і практика відновлення аудиторного літнього навчання виявилися не тільки успішними, але й вирішальними щодо вдержання й розбудови УВУ. Нові доктори не вдоволялися набуттям академічного ступня, їм присвічували й дальші пляни — підвищувати професійні кваліфікації академічними ступнями, що — на жаль — не відомі за морем. Маємо на думці післядокторські студії й наукову працю, що веде до т. зв. „габілітації”, тобто до набування європейського стажу доцентів чи професорів. Треба радіти, що деякі доктори УВУ на американському континенті працюють над своїми габілітаційними дисертаціями, чи габілітуються в УВУ, піддержуючи цим не тільки світлі традиції УВУ, але зміцнюючи свої власні наукові позиції і професійну компетентність.

Отак твердо вкорінена в найкращі науково-педагогічні традиції своїх будівничих, широко й глибоко повязана з українською академічною молоддю українська „Альма Матер” на еміграції, найстарша українська наукова установа в діяспорі, з новими надіями й новими перспективами вступає в нове півсторіччя праці в 1971 р.: Квод фелікс, фавстум фортунатумкве сіт!

3. Мистець з упорядкованим минулим

В роках 1969-1970 проходила в різних країнах західної Європи ретроспективна вистава Олександра Архипенка під знаменним титулом „Архипенко — міжнародний візіонер”. Один з кінцевих її етапів була виставка в Мистецькому Музеї Рата в Женеві, Швейцарія, що тривала впродовж місяців липня й серпня, а з уваги на небувале зацікавлення публики була продовжена й на вересень, 1970.

Розміщена із смаком в усіх залах просторого Музею при Пляс Нев вистава дає в хронологічному порядку важливіші скульптури, виказуючи ріст мистецької сильветки Архипенка, його композиційні й технічні удосконалювання впродовж років та декад і кінцеві великі різьби: „Королева Саба” (1961) та „Король Соломон (1963). Як в'домо, Архипенко помер в Нью Йорку в 1964 р.

Та хоч як цікаві й неперевершені своєю оригінальністю „конкавні” скульптури Архипенка і хоч як багато можливостей їхньої естетичної інтерпретації, то проте уся ця європейська мандрівна вистава не вичерпується самими різьбами. Аранжери її, а тут передусім Смітсонівська Інституція з Вашингтону і вдова Франсіс Грей-Архипенко з Вудстоку, Н. Й., подбали про багато-ілюстрований життєпис на основі прекрасно збереженого і ще краще впорядкованого архіву мистця. Це власне й найбільш зворушливе на цій виставі, бо ж самі скульптури доводилось бачити й давніш, деякі ще за життя мистця.

Архівний матеріал, хронологічно впорядкований і дбайливо підібраний, приміщується на стінах великої першої залі-фойе за скляними вітринами. Тут і офіційні документи, світлини з життя, титульні сторінки книжок про Архипенка, журнальні статті, дещо з листування, рецензії, навіть карикатури. Все з пояснювальними підписами в англійській, французькій та німецькій мовах.

Українського відвідувача цікавлять, зрозуміло, українські матеріали вистави. І тут справді є що побачити.

Насамперед родовід мистця: Світлина його молодого матері Параскевії Василівної та батька Порфіра Антоновича. Кілька світлин молодого Архипенка, багато його пізніших фотографій з Німеччини, Америки й інших країн. Світлина його дружин: Ангеліки Бруно-Сміц та Франсіс Грей.

Дуже цікаві українські документи: Паспорт Української Місії в Швейцарії у двох мовах (українській та французькій) датований 3. X. 1923 й підписаний секретарем Місії З. Курбасом. На нього Архипенко виїхав до Америки в тому ж році.

Так як сьогодні дехто вважає „Лиса Микиту” за найповажніший орган української еміграції, так само дивилися в Галичині й на Козакового „Комаря”, що виходив у Львові між двома світовими війнами. Дуже прикметне, що на європейській виставі Архипенка з української преси вміщений тільки „Комар” ч. 21 з 1937 р. (по-французьки він чомусь прозваний „Ко Мар”). Саме тоді Архипенко святкував своє 50-річчя. На карикатурі зображений посол Василь Мудрий, що підносить мистцеві букет квітів. Під малюнком підпис: „Дивіть, дивіть! Таким малим долітцем він більше зробив для української пропаганди за границею, як ми своїми петиціями, рефератами й брошурами”. І справді, коли подумати про серйозне міжнародне значення Архипенкової творчості і факт, що він завжди признавався до українства, треба повністю погодитися з ЕКОВим твердженням з 1937 р., тим більше, що пізніші роки неодноразово потвердили його...

І мимоволі думка лине до влучного завваження про Архипенка з 1937 р.

Женева, 29. 8. 1970.

4. Міжнародний конгрес літературознавців у Бордо

Кожних три роки Міжнародна Асоціація Порівняльної Літератури (МАПЛ) влаштовує свої конгреси з метою наблизити дослідників різних ділянок модної тепер „компаративної літератури” й продискутувати деякі спеціальні питання літературознавства при участі експертів в даній ділянці. Мені довелось покищо тричі бути учасником таких конгресів: у 1961 році в Утрехті, в Голандії, з доповіддю про „Національне й універсальне в творчості Шевченка”, якою Українська Вільна Академія Наук — УВАН у Канаді відзначила сторіччя смерти поета на міжнародному форумі. Вдруге я заступав УВАН на конгресі в Фрібурзі, у Швейцарії, з доповіддю про українсько-канадійську літературу в 1964 р. На обох цих конгресах моїм щирим другом і супутником був проф. К. Біда, що не тільки виступав з доповідями, але своїм знанням і культурною поведінкою причинювався багато для з'єднання (небагатьох) приятелів чи симпатиків української справи на міжнародному терені. З того часу або він, або я в управі канадійської АПЛ.

Третій раз довелось мені бути на сьогорічному Шостому Конгресі МАПЛ, що відбувався в днях 31. 8. — 5. 9. в Бордо, Франція, в приміщенні місцевого французького університету на передмісті Тальянс. Приблизно півтора року тому я дістав у Вінніпегу запрошення до участі в цьому конгресі і до подання теми евентуальної доповіді. Головним організатором конгресу призначено проф. Р. Ескарпі

з Бордоського університету, а його секретарем проф. А. Буассона. Одною з головних тем з'їзду назначено „Взаємини між Європою й Африкою на літературному полі”. Оглядаючися за відповідною темою в українській літературі, я спинився над останнім періодом творчості Лесі Українки з 1909-1913, з часу її перебування в північній Африці для лікування туберкульози. Порадившись з членами Президії УВАН у Канаді, ми вирішили такою доповіддю започаткувати міжнародне відзначення сторіччя народин нашої поетки, до якого йдуть приготування не тільки на заході, але й потойбіч залізної занавіси. Тема звучала: „Африка в житті й творчості Лесі Українки”. До неї був долучений короткий зміст доповіді.

В січні 1970 р. я дістав повідомлення від проф. Буассона, що селекційний Комітет конгресу прийняв мою тему, включив її в програму і що мені треба якнайскоріш прислати її текст. Зайнятий багатьма іншими справами, я не встиг виготовити цієї доповіді скоріш, як у липні. Все ж на сам конгрес я приїхав з кількома примірниками її, роздавав зацікавленим, а в середу 2-го вересня в год. 2:30 по полудні відчитав її перед численною — на диво — аудиторією. Предсідницею була проф. В. Ниябонго з університету в Теннесі, Нашвіл, ЗСА. Після доповіді вивязалася довша дискусія, в якій приймали участь: проф. Н. Прібіць із Флоридського університету в Талагасі, проф. Р. Е. Матлов із Шикагського університету, проф. Г. Б. Ровз із Фаєтвіл, Арканзас, проф. Г. Сегел із Нью Йорку та кілька дискутантів з Африки, яких я бачив уперше і прізвищ не знаю. В загальному для всіх основним стояло питання, чому так мало знають про Лесю Українку в світі, коли вона така всестороння, чому немає більше перекладів, коли вона така багата літературною спадщиною, тощо. Африканці питали, чи і чому вона не була в центральній і південній Африці, а один із Гани хотів знати, чи крім Лесі Українки писав хто інший про цей континент. Здається, що дискусія продовжувалася б дальше, якби предсідниця не спинила її, пояснюючи, що нас чекають іще дві доповіді на цій сесії.

І справді після мене промовляли ще два доповідачі, один з них проф. Матлов на тему африканських подорожей і „африканської” творчості російського поета-символіста Гумільова.

Їдучи до Бордо, я виготовив фотостати останньої повісти Лесі Українки „Екбал-ганем” з 1913 р., що була надрукована в „Літературно-науковому віснику” з того часу разом із сумним повідомленням про її смерть. Хоч повість не закінчена, то проте вона важлива не тільки з уваги на африканську тематику, але й на факт, що Леся Українка взялася під кінець життя й за цей літературний жанр. В часі окремого зібрання членів славістичного відділу Бордоського університету, дня 1-го вересня, я передав на руки проф. Жоржа Люсіяні, голови, одну з привезених копій „Екбал ганем” для української колекції цього університету власне з нагоди сторіччя Лесі Українки 1871-1971. Крім цього передав бібліотеці деякі новіші видання УВАН, включно з моїм етимологічним словником, що виявився потрібним і проф. Ескарпі і проф. Буассонові для їхньої колекції лексикографічних матеріалів для проєктованого „Словника літературознавчих термінів”, що в чотирьох мовах опрацьовується від років у Бордо.

Наприкінці треба відмітити, що згадана вгорі доповідь була єдиною з української літератури на цьому конгресі.

5. Конгресові будні

Я приїхав до Бордо поїздом із Женеви в год. 6:30 рано. Місто пробуджувалося поволі зі сну, вітер грався паперами й сміттям на площі перед залізничним двірцем. Автобуси почали заїжджати перед стацію, було порожньо, непривітно, заспано. Щоб могли щонебудь почати, треба було мати місцеву валюту. На стації не хотіли зміняти грошей, казали йти до найближчого готелю. Я зайшов до „Темінус“² а й тут розбудив кунявілого консієржа-дверника. Він грошей не мав, пояснив, що касир в 8-ій годині прийде до праці. Я сів у вигідний фотель і почав переглядати журнали, що лежали на столику. Тишу перервала якась жінка-прибиральниця, що піднесеним голосом почала дискусію з консієржем. Голос в обох підносився в міру дальшої розмови і перейшов у сварку з типовою Французам жестикуляцією. Ішло, здається, про навантаження працею: сьогодні неділя, вона хоче мати довше вихідне. Коли нарешті все скінчилося, я мав (умовне) щастя цього ранку: касирка прийшла пів години скоріш і вже пів восьмої я розміняв свої ресурси на місцеву валюту. В кишені в мене було кількасот франків, можна було почати... конгрес.

В конгресовому повідомленні стояло чорне на білому, що на Бордоському лєтовищі й на головному двірці будуть окремі делегати організаційного комітету для стрічання приїжджих конгресистів, інформації та допомоги. В 8-ій годині мене ніхто не зустрів, не інформував і не допомог-

гав. Я довідався між автобусовими кондукторами, що до університету їде ч. 9/10, взяв свій багаж туди й сів на передньому місці. Десь коло 9-ої автобус від'їхав, але — як виявилось — не на сам університетський кампус. Треба було висісти й узяти таксі. Шофер не знав добре, де який факультет і звив мене по Тальянсі доброї пів години. Остаточно ми потрапили до Гуманістичного факультету, розплатившись, я пішов туди. Все було зачинене, тільки поліцейський повагом походжав по будинку. Я запитав його про конгрес, а він (з лицем принайменше ректорським) відповів, що завтра буде відкриття, а сьогодні всі реєстрації, інформації й узагалі вся передконгресова процедура відбувається в місті в головному туристичному бюро, на лєтовищі й на стації. Мое пояснення, що я власне звідтам і приїхав й нічого подібного не бачив, не викликало на ньому ніякого враження. Все, що він міг сказати, то те, що сьогодні тут усе буде зачинене й сам конгрес пічнетесь аж завтра офіційним відкриттям у головній авлі.

І тут „відкіля не візьмись”, приїхав своїм автом голова організаційного комітету, давній знайомий ще з Утрехту й Фрібургу, проф. Р. Ескарпі. Він сердечно привітався, пояснив ситуацію, мовляв, усе починається сьогодні десь коло 10-ої години, але він рад допомогти мені й перед 10-ою: взяв мій багаж на авто й повіз до „Вілляж 4” (університетської резиденції ч. 4), де приміщено членів конгресу. Виявилось, що я був перший і перший заквартирувався там у кімнаті ч. 9. Скупавшись, поголившись й припочивши, я десь коло 11-ої вийшов „на світ Божий”. Виявилось, що вже діяла адміністрація будинку, а проф. Буассон запропонував повезти мене автом до головного туристичного бюро в центрі Бордо. Приїхавши туди, я одержав свої реєстраційні матеріали, листи і пляни міста. Напливло щораз більше конгресистів, дівчата не співали полагоджувати справи. Я попросив одну з них сполучити мене телефоном з проф. Ж. Люсіяні. „Тут телефону немає” — була відповідь. За кілька хвилин, я попросив те саме

в другої дівчини. „Зараз це зроблю — напишіть на картці ім'я й прізвище Люсіяні.” Я зробив це й вона відшукала в телефонній книзі число, підійшла до (схованого, здавалося) телефону й за кілька хвилин я вже говорив з бордоським славістом. Чомусь він участі в конгресі не бере, але завтра в спеціально приїде на університет, щоб зустрітися.

Полагодивши усі ці справи, привітавшись з декількома знайомими, я пішов до недалекого ресторану пообідати. Тут уже обідали деякі з приїжджих. Присівся до знайомих із Монреалю проф. й дружини Т. Домарадських (майже два роки не бачилися). За розмовою й обідом пройшов скоро час. В год. 4:15 відходив спеціальний бус на університет. Я приїхав ним на кампус і оглядав його з годину: все нове, свіже, прекрасні модерні будинки, далеко від міста, в лісі. Дуже подібним здавався мені кампус Лявальського університету в Квебеку.

В університетській кафетерії, куди я зайшов увечері повечеряти, забракло хліба. Треба було вдоволитися сиrom без хліба, кавою й солодкими французькими тістечками. Завтра вже буде хліб...

6. Люди з другого світу

Конгреси Міжнародної Асоціації Порівняльної Літератури належать до небагатьох імпрез, що в них беруть активну участь підсоветські вчені. Проф. Віктор Жирмунський входить в управу Асоціації, як один із її віцепрезидентів. Цим разом його не було на конгресі й за президентським столом при відкритті нарад у понеділок 31-го серпня сидів його замісник, проф. М. П. Алексеев із Ленінграду. Зін же був і першим доповідачем на ранішній сесії після відкриття конгресу прем'єр-міністром Франції дост. Шабан-Дельма. Доповідь проф. Алексеева була цікава більше самим наголовком: „Багатомовність і літературна творчість”, як з'ясуванням проблеми. Самозакоханий руский вилічив різних Тургеневих, Пушкінів і тим подібним геніїв, що писали по-„чужому” (наприклад по-французькому) в додатку до російської мови. І в цитуванні авторитетів двомовности й у обзнайомленні з новою літературою шановний доповідач виявився повним ігнорантом: Не тільки західні основні праці про двомовність (напр. Макей, Гавген, Фішман та ін.) **були йому невідомі**, нічогосінько не знав він про влаштовану ЮНЕСКОМ у Канаді в 1967 р. міжнародну конференцію в справі двомовности, про працю Королівської Комісії Б-Б в Оттаві, але навіть і підсоветські (українські) праці Жлуктенка, Білодіда й інших були для нього замкнуті на **сім замків**;

Він розчарував тих небагатьох спеціалістів від дво- й багатомовності, що прийшли послухати його доповіді. Треба було взяти слово й „доповнити” підсоветську „науку”. В короткій дискусії, час був на три точки, що їх мені предсідник дозволив: проблема „чужої” мови (напр. французької для Пушкіна, Тургенева), справжня „чужа” мова (напр. російська для Гоголя) й проблема самоперекладу чи другої версії в іншій мові (напр. українське й російське видання „Чорної ради” одночасно П. Кулішем). Це справи що заторкують двомовність у літературній творчості й, на жаль, у доповіді не були зовсім висвітлені, як узагалі багато питань із двомовної дійсності та багатомовності в літературній творчості. У відповіді проф. Алексеев здобувся тільки на ствердження потреби дальших дослідів у цій ділянці.

Інший підсоветський доповідач проф. Е. Ф. Трутченко з Москви торкнувся в доповіді дослідів нових форм у сучасних літературах, підносячи заслуги теоретиків соцреалізму. Треба було знову пригадати реалізм ХІХ ст. та по дискутувати на тему „модернізму”, недостатньо, а то й баламутно з’ясованого в доповіді цього -енка (здається таки „земляка”, що до того не дуже признавався). Доповідь Жирмунського відпала. Інші доповідачі не внесли нічого нового до справ, що їх видвигали: А. А. Елістратова про „Мертві душі” Гоголя, В. Г. Базанов про „утопійність” у літературі, К. Н. Григоріян про Верляна в Росії, тощо. „Товарищам” із того світу ще не відомо, що наука це не тільки збирання фактів: нова інтерпретація або нові дані

основа поступу в усякій ділянці, а зокрема на полі порівняльного літературознавства. Єдиний позитив з чим приїхала советська делегація це надруковані наперед ре-зюме доповідей: „Резюме докладов советской делегации” у французькій мові. З такими публікаціями не приїхала ні одна інша делегація, якщо взагалі були якісь „делегації” на конгресі, бо запросини присилалося індивідуально окремим учасникам.

З Києва не приїхав ніхто; згідно з інформаціями, даними в часі розмов, український делегат з Києва „заболел” (захворів).

Правда в той час холера наближалася до Києва й Канів був під карантеном, але ж „забоління” київського делегата була чиста вигадка співрозмовника. Ані в офіційному списку всіх членів конгресу, ані в згаданому вище „Резюме докладов советской делегации” ніякого прізвища з Києва не зареєстровано. Отож, або пояснення прибулих делегатів були очевидною брехнею, або київський делегат мусів „боліти” вже рік наперед так, що його не надруковано в виданні „Науки”, підписаному до друку 25. 6. 1970 р. Так чи сяк, Україна офіційно не була заступлена на цьому конгресі, як зрештою на багатьох інших. Цікаве чи „заболіє” київський делегат на черговий сьомий конгрес МАПЛ, що відбудеться в 1973 р. в Канаді, в Оттаві й Монтреалі. „Кі вівра — верра!”.

7. Європейська УВАН

1950 й 1960-ті роки змінили докорінно склад і структуру Української Вільної Академії Наук — УВАН, основаної, як відомо, в Авгсбурзі, західна Німеччина, в 1945 році. Справа в тому, що в міжчасі не тільки зорганізовано й розвинуто два „заморські” центри УВАН — у Нью Йорку й Вінніпезі, але й у тому, що припинилася діяльність поодиноких клітин — „Представництв” УВАН: у Франції, Іспанії, Швейцарії, Швеції й інших країнах західної Європи.. „Стара” УВАН у Німеччині з 1945 р. й у Англії з 1955 р., хоч формально не перестали існувати, практично були недіяльні. З недугою проф. П. Курінного в Мінхені й зі смертю проф. В. Щербаківського в Лондоні — УВАН в обох цих країнах існували більш на папері, як при реальній науково-організаційній праці. Справа була настільки серйозна, що установа в 1950-их р. „Світова Президія УВАН” мусіла із konieczности чергуватися між Президіями в Нью Йорку й Вінніпезі замість передбаченого чергування між Президіями УВАН в Нью Йорку, Вінніпезі й Авгсбурзі (чи Лондоні). І УВАН у ЗСА і УВАН у Канаді були однозгідні в тому, що функції „Світової Президії УВАН” не можна було передавати європейським клітинам УВАН, бо вони насправді були недіяльні. З цих причин і в 1950-их і в 1960-их роках „Світова Президія УВАН” чергувалася між канадійською й американською УВАН. Ніхто цього чергування не заперечував, інакше не могло бути.

Коли в роках 1967-1969 функції „Світової Президії УВАН” сповняла Управа канадійської УВАН у Вінніпезі, одне з головних її завдань було поробити заходи в справі реативування діяльності УВАН в Німеччині й Англії. На основі переговорів із науковцями (членами й не-членами УВАН) в Європі тодішня „Світова Президія УВАН” прийшла до переконання, що не можна повтаряти старої практики з 1940-их і 1950-их років, основуючи, чи реактивуючи самостійні клітини УВАН у різних країнах західної Європи: Німеччині, Англії, Франції, Еспанії, Швейцарії, Швеції й т. д. Реальний уклад сил і розпорошена наявність українських науковців у цих країнах зумовлювали нову організаційну схему УВАН, а саме одної „Європейської УВАН” з спільною Президією для всіх науковців-членів УВАН в Європі. Та ідея, що виринула сама собою між європейськими науковцями, знайшла позитивний відгук у тодішній „Світової Президії УВАН” у Вінніпезі. Одержавши в половині 1969 р. проект статуту „Європейської УВАН” і не вносячи ніяких поправок, Президія затвердила його дня 12-го грудня 1969 р., а одночасно затвердила нових членів, дійсних, кореспондентів і співробітників, а теж і Президію „Європейської УВАН” в надії, що ця нова перебудова УВАН в Європі матиме корисний вплив на оживлення науково-організаційної праці на європейському терені, що більше, передаючи функції „Світової Президії УВАН” Управі УВАН у Нью Йорку (31. 12. 1969), УВАН у Канаді висловила побажання, щоб на чергову каденцію, а саме на роки 1973-1975, функції „Світової Президії УВАН” парейняла нарешті Європейська УВАН.

**
*

8. Інавгурація року Лесі Українки

В 1970 р. поволі почали активізуватися поодинокі осередки Європейської УВАН. На запрошення її Президії (що тепер має свій осідок у Лондоні), підписаний мав велику честь заінавгурувати ювілейний рік Лесі Українки (1871-1971) академічною доповіддю в приміщенні Бібліотеки ім. Т. Шевчанка в домі СУБ-у в Лондоні дня 16-го вересня 1970 р. Добірна публіка, яка (крім членів УВАН) узяла участь у цьому святкуванні, засвідчила виразно, що на базі культури й науки можна об'єднати найбільш зрізничковані ідеологічно прошарки суспільства й що УВАН так своїм характером як і структурою є загально-національна, спільно-українська цінність у духовій сфері української дяспори. Навязуючи до традицій УВАН у Лондоні ще з часів першого її голови, сл. п. проф. В. Щербаківського, теперішній Президент Європейської УВАН проф. В. Шаян (до речі, один із основників Академії в 1945 р.) вітав приявних в імені Президії УВАН в Європі й заповів не тільки відзначення роковин Лесі Українки, але й святкування 25-річчя оснування УВАН 1945-1970 у цьому році, налашдування видавничої діяльності, тощо.

Важко й незручно писати про свої виступи й свої доповіді. У випадку Лондону справа влегшена остільки, оскільки Голова зібрання проф. Вол. Шаян подав до преси таке звітження з вечора Лесі Українки. Навязуючи до моєї доповіді в Бордо він писав:

„Ту саму доповідь в поширеній українській версії представив проф. Рудницький на згаданому вгорі відкритті академічного року в Лондоні 16-го вересня.

Добра інавгурація. Якщо так піде цілий рік, то покажемо важликий вклад Лесі саме зовнішньому світі нашої української літератури. І тут майже вся творчість Лесі надається до теми порівняльної світової літератури в численних аспектах. Творчість Лесі так і повстає на цих висотах думки, ідей і мистецтва. Але ж рівночасно у кожному своєму слові, у кожному сюжеті, чи то він із Єгипту, чи то зо старинної Палестини, чи з Риму, чи із Іспанії Леся є саме Українкою.

„Щаслива назва, — сказав проф. Рудницький, — бо вже цією назвою вона виключає помішання із російськими викривленнями чи перекрученнями.

Але не тільки з назви була Леся Українкою. І саме тут найцікавіше досягнення праці проф. Рудницького, що на цій темі зумів він показати українську душу і світовідчужання Лесі Українки саме як Українки.

Прелегент поділив її творчість у цій ділянці на дві частини. На час, коли Леся пізнала й інтересувалася Єгиптом, так би мовити, теоретично із її широкого засягу студій і думки, і на час, коли вона зустрілася із Єгиптом безпосе-

редньо. У смертельній недузі Леся горить безсмертними поривами й досягненнями свого духового лету.

До першого періоду слід зачислити її драму „В домі роботи в країні неволі”, в якій Леся, показуючи подвійне закріпачення ізраїльських невольників у старинному Єгипті, має виразно на увазі соціальне і національне поневолення України царатом.

В одній із поем другого періоду Леся виразно уживає слова „цар” для окреслення єгипетського фараона.

Проф. Рудницький відмічує, що переклад Персівала Кунді з 1950 р., який заступає слово цар словом „фараон” знецінює оригінальну думку Лесі, а саме її ідентифікацію автократичного царату із поневолюючим режимом фараонів.

В одному написі на святині бачить Леся, що імя царя Єгипту стерлося невідчитне. Залишається тільки пам'ять, що був якийсь „фараон“, чи якийсь „цар“.

Основною частиною доповіді була аналіза циклу сімох віршів Лесі п. з. „Весна в Єгипті“. Опис піскової бурі грізного вітру Хамсіну стає предметом її історіософічних рефлексій:

„І звеселився спогадом Хамсін,
і вся пустиня мов знялася вгору
і в небо ринула. На жовтім небі
померкло сонце — око Озіріса —
і стало так, мов цілий світ осліп...“

Але й цю грізну темноту Хамсіну над цілим світом переборює оптимістична віра Лесі в перемогу добра і світла.

Буря в Єгипті. Але душа Лесі виразно і ясно в Україні. І звідси її віра в перемогу світла понад „осліплим світом“.

В цій темі саме найяскравіше показав проф. Рудницький, як Леся була єдина і ціла і все собою в кожній із її всесвітніх тем.

Це було дня 16-го вересня 1970 року у світлиці СУБ, яка усе виглядає святочно. Це і є святиня української духовости. Зала заповнена, хоч будень. Великі китиці квітів під портретом Лесі, що висить тут постійно побіч Франка і Шевченка. Квіти. Скільки б то квітів треба, щоб гідно вшанувати пам'ять і живучість ідей і духа Лесі, саме у наших днях..

Питання після доповіді: „Як це було докладніше на цьому Конгресі? Були ж там учені із советів? А де ж хочби номінальний представник із України? Ну, хочби якийсь „ступайко“? — „Не було“. Відповідь на питання, „чому ж не було?“ — „Делегат заболел“. Ну, „заболів, то заболів“. Але ж не було його зголошеного в програмі! Явна неправда. Фараон хоче позбавити України її найвизначнішої амбасадорки. Амбасадорки духа і модерної, якже сучасної ідеології. Але її голос таки почує увесь світ. Із цією метою проголошено рік Лесі, ведений УВАН у Канаді і в Європі. відкритим.“

9. Коли Лондон переносять до Вінніпегу...

Лондонські бібліотеки, музеї, інститути, цікавили мене ще з часу першого перебування в цьому місті в 1955 р. Відтоді майже кожного року я відкривав щось нове, чи для своїх особистих студій, чи для праці студентів, приятелів. Далека мрія тих часів — оснування якоїсь, хочби й найскромнішої, української бібліотеки здійснилася завдяки заходам невтомного проф. Вол. Шаяна, а колекція україніки в бібліотеці Школи Словянських та Східно-Європейських Студій зросла завдяки старанням п. І. Барткова до такого розміру, що в 1969 р. треба було її перенести до окремого будинку при Руссел сквері.

Один з важливих осередків канадійської документації в Лондоні був Архів Гадсон-бейської Компанії, що — як відомо — перша в центральній і західній Канаді кольонізувала цілину й присвоювала, починаючи з 1670 р., землі для британської корони. Гадсон-бейська Компанія (чи „Гассанбей”, як її потурчили вінніпезькі Українці) важлива, на мою думку, й для історії українського поселення в західній Канаді, на що — на жаль — наші „професійні” історики не звернули належної уваги. Йдеться про те, що в 18-ому й 19-ому сторіччях була можливість східно-слов'янського, в тому й українського, поселення з заходу у звязку з експанзією Росії над Тихим океаном. Ролю Петра

Полетики в здержанні цієї експанзії вже висвітлив д-р М. Гуцуляк в окремій монографії про нашого дипломата — нащадка козацької старшини. Ішлося б тепер про конкретні докази українського поселення на західному побережжі Канади, а зокрема про східно-словянські („російські”) постійні кольонії на цій території в 19-ому ст.

В архівах Гадсон-бейської Компанії можлива розв'язка цього питання. На жаль, друковані матеріали цих архівів дають тільки натяки на цю справу, а саме доручення представникам і губернаторові Сімпсонові прослідити „російські” поселення на Заході й подати про них точні інформації до Лондонської централі. Вислідів акції в цьому напрямі і звідомлень досі не надруковано. Йі треба б посидіти в Гадсон-бейському Архіві довше, щоб їх віднайти з тодішніх рукописів. В Лондоні на це мені ніколи не ставало часу. А втім, скомплікована процедура з одержанням дозволу на доступ до архівів вимагала довшого перебування в столиці коммонвелту. Я обіцявав собі зробити це в часі моєї „сабатикальної” відпустки з університету, посидіти з місяць в Лондонському Архіві і знайти відповідну документацію. І коли було все готове до переведення праці... Архів Гадсон-бейської Компанії перевезено до Вінніпегу з нагоди 300-річчя самої компанії й 100-річчя провінції Манітоби в 1970 р. Це була одна з найбільших несподіванок у Лондоні.

**

В чому ж справа?

Як відомо з історії, в 1821 р. вийшов царський указ про приналежність західного побережжя Північної Америки до російської імперії. Цим указом були занепокоєні Англія й Америка. Що більше, ним була затривожена й Гадсон-бейська Компанія, що вела торгівлю хутрами в т. зв. Рупертс-лянді, тобто в західній Канаді. І ось рік після виходу указу управа її в Лондоні вислала окреме доручення двом своїм представникам Голдейнові й Камеронові (Ж. Гальдане енд Ж. Камерон), що тоді перебували на заході північно-американського континенту („дистрикт Колюмбія”), прослідити, чи східні Слов'яни („росіяни”) мають які постійні оселі над Тихим океаном. Ось текст цього доручення:

“6. The Russian Government have published a Ukase, prohibiting any other Nation, trading within certain Limits; Copy of this document is enclosed (No. 5). This matter has been the subject of some correspondence between the American and Russian Governments as you will see by the public papers, it has likewise been noticed by His Majesty’s Ministers. You will endeavor to ascertain the number and tonnage of the Russian Vessels that have appeared on the North West coast in the neighbourhood of the Columbia; **whether the Russians have made any fixed establishments** (підкр. наше — Я.Р.); and you will transmit every information you can collect on this subject” (letter of Nov. 4, 1822)*).

Не без значення тут і попередній лист Гадсон-бейської Компанії до губернатора Дж. Сімпсона в справі протидії „російській” експанзії:

“13. The Russians are endeavoring to set up claims to the North West Coast of America as low as Latitude 51, and we think it desirable to extent our trading posts as far as to the West and North from Frazer’s River in Caledonia, as may be practicable, if there appears any reasonable prospect of doing so profitably. It is probable that the British Government would support us in the possession of the Country, which may be occupied by trading posts, and it is desirable to keep the Russians at a distance” (letter of Feb. 27, 1822)**).

Тоді, коли текст цих листів оприлюднено друком, відповіді на них (— якщо така була!) досі не надруковано. Треба думати, що обидва представники компанії — Голдейн і Камерон виконали доручення головної квартири в Лондоні, прослідкували кількість і якість „російських” кораблів, а теж і кількість „російських” поселень на Заході й написали про це своїм зверхникам (чи переказали окремими післанцями). Треба б прослідити в Гадсон-бейських Архівах, яка була їхня відповідь у цих справах, а теж що відписав Сімпсон.

*) **The Publications of the Hudson’s Bay Record Society. III: Minutes of the Council Northern Department of Rupert Land 1821—1831.** London, p. 335.

***) *Op. cit.* p. 303.

10. Манітобська дигресія

Мою європейську подорож довелось перервати в другій половині вересня, щоб полагодити кілька пекучих справ у Канаді, а зокрема три з'їзди, що їх назначено на осінь у Вінніпегу.

Перший із них був основуючий конгрес Канадійської Асоціації Вчителів Другої Мови, в якому дуже активно приймав участь д-р Б. Білаш. Я мав бути голським промовцем на бенкеті цієї нової асоціації 16-го жовтня, що й сталося. Промову, на тему навчання інших мов, крім англійської та французької в Канаді, обіцяли надрукувати й тому не буду тут подавати її змісту.

Другий З'їзд був мовознавчий. Від багатьох років професори модерних і класичних мов Манітобського й Норт-дакотського університетів з'їжджаються альтернативно на одному з кампусів і влаштовують доповіді, дискусії, зустрічі. Крім мене в цьому з'їзді взяли участь д-р І. Герус-Тарнавецька й п. Семен Погорілий, новий викладач Манітобського університету. З'їзд відбувся в днях 16-17 жовтня й залишив додатне враження на всіх учасниках такою доброю організацією під керуванням проф. К. М. Джонса як і високим рівнем наукових доповідей. При виборі нової ексекютиви мені довелось дати згоду на становище віце-президента цієї групи. Манітобський з'їзд буде знову аж через рік, тобто в 1972 р.

Третім — найважливішим — зїздом у Вінніпегу був відомий „Конгрес Манітобської Мозаїки”, що відбувся в днях 12-17 жовтня 1970 р. з участю представників українських Церков, громадських і культурно-наукових установ та широкого громадянства. Він закінчився схваленням резолюцій, що заторкують справи допомоги різним етнічним групам у їхній праці над самозбереженням.

Одна з головних цілей конгресу було зайняття становища до звідомлень Королівської Комісії для справ двомовности й двокультурности Канади. В цій справі односторонньою резолюцією Конгрес не тільки прийняв усі 16 рекомендацій цієї Комісії з її четвертого тому, але доручив їхню імплементацію (здійснення) всім урядовим чинникам країни. Тому, що сам конгрес відбувався під патронатом федерального й провінційного Урядів, а теж і тому що Королівська Комісія в своїх рекомендаціях заторкувала компетенції цих двох урядів, треба вважати цю резолюцію Конгресу Манітобської Мозаїки за важливий крок вперед у справі офіційного здійснювання поодиноких доручень Б-Б. Врешті остання резолюція Конгресу торкалася загального затвердження рекомендацій поодиноких семінарів і осередків праці Конгресу з тим, що відповідні Уряди мали б простудіювати й ці рекомендації, а опісля їх здійснювати. Для українського населення Манітоби важливі з цього погляду дві рекомендації конгресових семінарів. Перша з них, що вийшла з семінара під головуванням пані Д. Білаш доручила обом Урядам розглянути можливість створення „етнічних федерованих університетів” на кошт федерального й провінційного Урядів. Друга резолюція вийшла аж з трьох семінарів, очолюваних проф. Дж. Матіасоном, д-ром Б. Білашем і о. Симчичем: вона рекомендувала зміну Манітобської конституції в дусі моїх рекомендацій з першого тому звідомлення Б-Б у справі легалізації т. зв. обласних (регіональних) мов у Манітобі, в тому німецької й української, де вони творять щонайменше 10% населення. Для мене особисто була ця резолюція великою несподіванкою, а одночасно й приємністю: мені стало ясно, що так у нашому як і в інших середовищах є люди, що тверезо й безпристрасно оцінюють ситуацію й піддержують усі корисні для них концепції й рекомендації.

11. Ще один конгрес у Больцано-Боцен

Відлетівши ввечері 31. X. Гудсон-бейською "дорогою" Вінніпег-Лондон, я вранці знову опинився в столиці Комонвелту. Була погідна осіння неділя 1-го листопада, аж дивна на вінніпезькі відносини: листя ще на деревах, скрізь зелено, квіти. В 9-ій годині ранку „Альїталія” перекинула мене до Міляно, а там уже поїздом (з пересіданням у Вероні) я добився на четверту пополудні до Больцано-Боцен (тепер уже офіційно двомовного міста), в якому мав відбутися в днях 2-5. XI ювілейний X. Міжнародний Конгрес Європейської Культури — безпосередня ціль моєї поїздки. В „моєму” готелі Гріфоне-Грайф (усе тут двомовне!) довідався я, що всіх конгресистів примістили цим разом у сусідньому готелі „Лаврін”; все ж я рішив заквартируватися тут, тим більше, що й так усі мають приходити на сніданок-обід-вечерю з „Лавріну” сюди. Я дістав спокійну велику кімнату від городу (ч. 52) й першим ділом було скупатися й передімати хоч пів години, бо останньої ночі (якщо вона була?) не спав...

Коло сьомої вечора (на моєму годинникові був ще вінніпезький час: друга пополудні) я зійшов вниз до ресторану й тут уже було багато учасників конгресу. Я присівся до стола, за яким сиділи проф. фон Іванка з дружиною (з Відня), проф. фон Рінтелен (з Майнцу) з небожем і пані Гількман (теж із Майнцу). З виїнятком останньої

я знав усіх інших із попередніх конгресів. За вечерею, що тривала по-італійськи довгувато, ми згадували минулі з'їзди, учасників (пригадався й проф. К. Біда з 1961 р., що тоді був уперше зі мною в Больцано), а там до нашого стола підходили що разу старі знайомі, здоровкалися, випитували про життя, працю, взагалі традиційна атмосфера товариськості, інтимності, атмосфера інтелектуальної цікавості й доброзичливості знову запанувала тут, як і попередніми роками. Я-пригадав, що минулорічний конгрес, на якому я мав доповідь про „Культурну різноманітність та одність науки”, належав до найкращих міжнародних з'їздів, які мені довелося колинебудь відбутися...

Після вечері я пішов пройтися і втомлений, вернувшись до готелю десь коло 10-ої, заснув глибоким сном. Що ж, коли десь по півночі пробудився й до ранку вже не міг заснути! Наглий часовий перескік не задовольняв організму, що мав свої години відпочинку. І так, усіх п'ять днів в Больцано, я не міг акомодуватися до нового часу; використовував неспані ночі то для остаточного виготовлення доповідей, меморандумів, то для читання.

Саме святкове відкриття цього конгресу відбулося в присутності представників Провінції та міста в прекрасній залі місцевої Промислової Палати. Промови виголосили: президент Інституту Росміні (що „спонзорує” ці конгреси) проф. Адольфо Муньоз Гльонзо з Мадриду й директор Інституту — проф. Джованні Амброзетті з Риму. Вітаючи гостей та учасників, вони намітили напрямні дискусії на кожний день та подали точну програму.

Активну участь у конгресі взяли такі визначні європейські вчені-філософи, історики культури, права, богословії та соціології: (крім згаданих уже вгорі) Гр. Ускатеску з Мадриду, М. Джентіле з Падуї, Н. Петріцеллі з Неаполю, Р. Віссер із Майнцу (дуже оригінальний інтерпретатор сучасного „екзистенціалізму”), Д. Компоса (один з небагатьох, що плинно орудував англійською мовою), о. К. Ріва з Триденту, Г. Штаттміллер з Мінхену,

Ш. Буає з Парижу, К. А. Маскі з Міляно, Й. Тріянтафілопулос з Атен та інші. Не вважаючи на те, що і Париж і Рим, і Мінхен „під боком”, з Українців, крім мене, на конгресі не було нікого...

З багатьох цікавих моментів самого конгресу в мене в пам'яті закарбувалися деякі, найважливіші.

Перший з них це симпозіум на тему: „Загадки східної Європи” під керівництвом проф. фон Іванка, що дав вступну доповідь про ролі Візантії в культурному розвитку „Росії”. З широким розмахом, багатством деталей і прекрасною інтерпретацією взаємин між Слов'янами й Візантією доповів проф. Штадтміллер. Врешті проф. Шульце говорив про внесок „російського” православ'я в історію „еклезіології”. Я прийняв участь у цьому симпозіумі, підкреслюючи в німецькій мові такі речі, як слушно видвигнена проф. Штадтміллером проблема „пересуву центрів” (Атени—Константинопіль—Москва), до- та від-осередні культурно-політичні й релігійні рухи серед Слов'ян, спроба прокласти перший тривалий міст між східним і західним християнством у 1596 р., та врешті я зупинився довше над доповіддю проф. Шульце, додаваючи до його захоплення російськими „слов'янофілами” згадку про тодішніх „западників” (Чаадаєва і його прихильників включно з Соловйовим), що не відкидали „гнилого Западу”: наприкінці я підкреслив момент, досі ще в науці непрості-джений, наскільки на перших мала вплив творчість Івана Вишенського, а на других вчення Григорія Сковороди. Відповідаючи мені на критику, проф. Шульце визнав ці замітки цікавими і заявив, що він знав В. Косаренка-Косаревича. Дуже цікаву думку висунув проф. фон Іванка про потребу упрístupнити західному світові творчість Вишенського й Сковороди в формі окремих студій в одній із західних мов. А так, східна Європа й далі залишається великою загадкою для Заходу...

Я доповідав разом із проф. Андерле в середу 4. XI. в рамках симпозіуму про „морфологію культур”. Цим разом у французькій та італійській мовах я подав наукову

критику Ленінської концепції „культурної революції”, яку тепер видвигаютъ марксисты як небувалій „винахід”.

Проаналізувавши вияви матеріальної, духової й соціальної культур в історії людства, я ствердив, що вдоступлення культури масам для загального споживання це не винахід „соціалізму”, а що існував він як звичайне явище і в старовину, і в добу феодалізму, й за капіталізму з тим, що „капіталістичні” угодніння для культурного масового споживання й творчої партиципації далеко більш розвинуті на Заході як у „країні соціалізму”. Парафразуючи відому максиму, я закінчив ствердженням, що немає скоків у культурі і що не „культурні революції”, а культурна еволюція характеризує поступ людства: уприсупнення культурних здобутків широким масам було коначним розвоявим процесом і є таким дальше з уваги на перенаселення світу — єдиний природний логічний і еволюційний фактор у масовізації всіх родів культурних надбань. Моє становище „non datur saltus in cultura” викликало позитивний відгук серед слухачів і дискутантів; всі заявлялися за тим, щоб цю доповідь якнаскоріш надрукувати в конгресовому збірнику.

Третім найцікавішим моментом на конгресі було надзвичайне зібрання Екзекутиви Світової Асоціації Порівняльного Культурознавства під головуванням проф. Отмара фон Андерле з Зальцбургу. (В цю Екзекутиву я входжу від 1969 р. як один із віце-президентів). Йшлося про вибір нових членів та про місце майбутнього третього конгресу. На мою пропозицію прийнято в склад Екзекутиви проф. К. Кардинала з Калгарі, проф. К. Біду з Оттави і ще декого. Провізорично назначено рік 1973 роком третього конгресу, можливо з Канадою як країною, де він мав би відбутися. Рішено теж звернутися до зацікавлених науковців з запрошенням до участі в праці Асоціації.

Видвигнені три моменти конгресу не вичерпували всієї його програми, чи праці. Чотири дні інтенсивної дискусії, доповідей, розмов, зустрічей давали змогу для обміну поглядами, інформацію про науковий поступ, огляд дотеперішніх здобутків у різних ділянках європейської культури,

12. Деякі нові аспекти „двомовності й двокультурності”

Больцанські конгреси відбуваються на території, що має довгий рекорд міжмовних і міжкультурних взаємин, чи краще боротьбу австро-німецького елемента з італійським. Ця боротьба приймала різні форми, доходило до бомб і кривавих розплат, але остаточно відносини унормувалися після приблизно півсторіччя (1918-1968) і сьогодні офіційна „двомовність і двокультурність” запанувала на території Альто Адідже — Зід Тіроль (Південний Тіроль). Це токрається передусім молодого покоління, що не тільки в школах навчається обох мов і культур, але й у щоденній практиці стрічається з італійсько-німецьким дуалізмом, що тепер уже став законом і обов'язує всіх мешканців даної території.

Такий стан відбився й на конгресі. Найчастіш було чути мови італійську й німецьку. Інколи говорили по-французьки. Англійської мови ніхто не вживав, тому що не було учасників з Англії, чи Америки. Мені доводилося в більшості випадків послуговуватися німецькою, або французькою, зрідка італійською мовами.

Як у всіх містах, що їх відвідую, і в Больцано я зайшов до місцевої Публичної Бібліотеки. Тут теж панує двомовність: італійсько-німецька. Та й книжки (їх понад сто тисяч!) здебільшого в обох мовах. Є прекрасна збірка книжок, що торкаються історії, географії, демографії, фолк-

льору та інших ділянок чи аспектів цієї околиці, а зокрема т. зв. Дольомітських Альп. Бібліотекарем є Італієць Ол. Баттісті, його заступником Німець, секретаркою Італійка Герта Пінеллі (вона ж і секретарка конгресів). Всіх бібліотечних урядовців — семеро.

Так трапилося, що на останній день конгресу приїхав до Больцано головний бібліотекар д-р Сальватори Аккардо з Риму з доповіддю про „Автентичність льокальних культур”. Розуміється, з чемности чи обовязку, на той день прибули сюди бібліотекарі з сусідніх міст, Триденту, Верони й ін., щоб не тільки стрінутися з „шефом”, але послухати його доповіді.

Аккардо солідно підготувався до виступу, зібрав багато матеріялу й торкнувся нових аспектів двомовности й двокультурности, а саме взаємин між стандартними („високими”) і різновидними („льокальними”) мовами й культурами одного й того самого походження. Він ілюстрував свою доповідь італійським матеріялом і звернув увагу на існування італійської літературної, офіційної мови поруч із сардським діалектом на острові Сардинії, подібної ж „двомовности” на Сицилії, в Льомбардії, тощо. Він гарячо захищав право на існування й розвиток цих „льокальних”, за його словами, мов і культур й торкнувся справи бібліотек, як основного місця збереження „льокальних” текстів, пісень, співанок, фолкльору взагалі. На його думку, кожна бібліотека в даних умовах повинна, крім книжок і матеріялів в офіційній літературній мові, мати якнайбільше матеріялів, що відносяться до „льокальних” культур. Власне в тому й заключається функція публичних бібліотек як культурних установ.

Доповідь д-ра Аккардо була мені дуже близька з уваги на мою концепцію „регіональних” (обласних) мов і культур, що я її висунув в першому томі звідомлення Королівської Комісії для Двомовности й Двокультурности в Канаді. Все ж його концепція розробляє й специфікує справу. Крім „регіональної” двомовности й двокультурности (наприклад англо-української в степових провінціях Канади), існує й „льокальна” (місцева) двомовність.

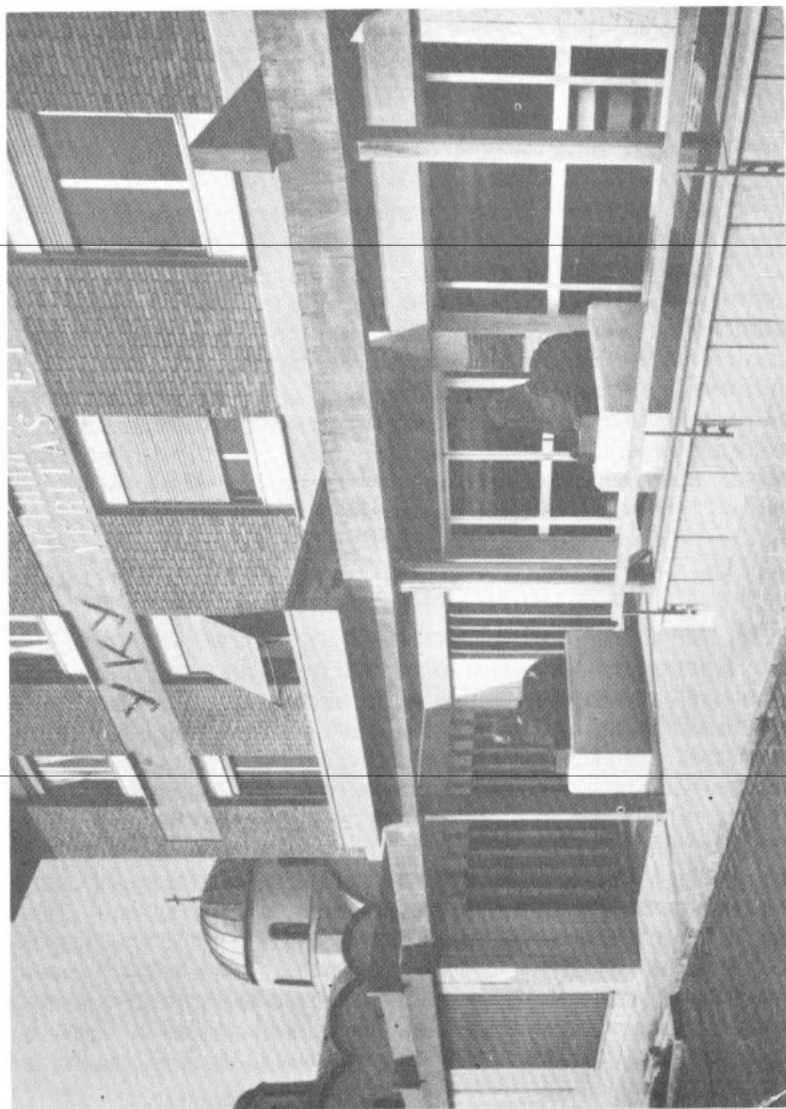
Після доповіді д-ра Аккардо стало мені ясно, що й інші європейські народи й етно-мовні групи творять або тип „регіональних”, або „льокальних” двомовностей і двокультурностей. Італійсько-сардський білінгвізм, відомий за своїм характером кашубсько-польському, чесько-моравському, німецько-швицькому (в Швейцарії), і т. д. Побіч нього існують типи „регіональних” двомовностей, як напр. кастильсько-катальонська в Іспанії, німецько-романська в Швейцарії, фризсько-голяндська в Голандії, англійсько-валлійська в Великій Британії, тощо. В цьому останньому випадку обласна англійсько-українська, чи німецько-англійська двомовність і двокультурність у Канаді є класичний приклад регіоналізму великих країн, що з природи речі не можуть бути однородні щодо мови й культури.

Після доповіді я мав довшу розмову з д-ром Аккардо, інформуючи його про свої дослідження та підкреслюючи значеність його доповіді, головню з уваги на практичний підхід і конкретні рекомендації в одній, а саме бібліотечній, ділянці. Я жалував тільки, що не стало часу на загальну дискусію після його виступу. Проф. Амброзетті, директор поспішав із своєю заключною доповіддю про підсумки конгресу й запросинами всіх на майбутній, одинадцятий конгрес, що призначений на осінь 1971 р. На той рік передбачається теж видання конгресових доповідей із 1969 та 1970 років.

Ми прощалися з больцанськими конгресистами, як з добрим знайомими, з друзями „духових пирів”, що розходяться в свояси, щоб знову за рік (чи два) зійтися з новими ідеями й новими методами дослідження. А завтра спокійне альпейське місто Больцано-Боцен прийде до „нормального” стану, італійські та німецькі газети писатимуть дальше про місцеві турботи й будні; тільки в тих, що покинуть його, залишиться ще один прекрасний спогад про конгрес та переконання, що не в шумних велелюдних центрах, а в контемплятивно-спокійних осередках, „на відлюдді”, можлива спокійна й річева дискусія на наукові теми, обмін думками та духове взаємнення з людьми далеких обривів...

13. На „римському фронті” зміни...

Коли я в 1965 р. видав книжку „З подорожей по Італії”, то тоді я не передбачав можливостей і потреби багатьох доповнень про український Рим. А тимчасом за останніх п'ять років заіснувало тут стільки змін, що треба б хіба писати нову книжку, й то про сам Рим... Залишаючи за істориками Церкви деталі й оцінку важливого Собору Українського Єпископату з 1969 р. й заходів у справі Патріархату, хочу торкнутися на цьому місці українських культурно-наукових здобутків у „вічному місті”. Ясна річ, тут насамперед заслуговує на згадку й вирізнення Український Католицький Університет ім. св. Климентія („Клементіум Українензе”), оснований завдяки заходам Верховного Архипастира Кардинала Йосифа Сліпого як продовження львівської Богословської Академії. Цього року університет святкує своє п'ятиліття: На місці підримських пустарів при вія де Бочча ч. 478 за п'ять років виріс комплекс будинків УКУ й Собор Св. Софії. В університетському приміщенні є й викладові залі, і прекрасно устаткована бібліотека, архів, музеї, кімнати для професорів і студентів, усе свіже, чисте, модерне... Першого листопада відбулася святкова інавгурація академічного року 1970-71 при співучасті Блаженнішого Кир Йосифа, місцевих і замісцевих гостей, студентів, професорів. Залочатковано новий рік архиерейською св. Літургією, звітом Верховного Архиепископа за

попередній академічний рік, науковою доповіддю о. проф. М. Марусина та прийняттям для всіх присутніх. В університеті навчається тепер коло 20 студентів, викладає з десяток професорів, в тому о. д-р Гриньох з Мінхену, о. д-р Хома, Марусин, Гузар і ін. з Риму, а там і ВПреосвященний Кир Максим Германюк, що тепер перебуває в Римі. Як попередніми, так і цього року, Блаженніший Кир Йосиф сподівається присутности професорів з-за моря, д-ра В. Лева, проф. М. Чубатого та ін. Все ж на викладово-науковій діяльності в УКУ не кінчається. Паралельно з цим іде й науково-видавнича діяльність: кількадесят томів праць уже вийшло під фірмою УКУ, дальші (м. ін. перевидання цінної Кархутової граматики старо-церковнословянської мови) в друку. В розмові Блаженніший Кир Йосиф — оптиміст, повний надій і плянів на майбутнє. Йї надивуватися не можна, скільки молодечого запалу, енергії та розумного плянування виявляє ця будь-що-будь літня людина. Минає година, минає й друга на авдієнції 7. XI. Довідаюся про новий небуденний плян: віднову церкви й монастиря-обителі ім. святих Сергія й Вакха:

— Це найстарша, збережена досі, українська пам'ятка на Заході — пояснює Кардинал. — З нею вяжеться майже чотириста років історії Київсько-Галицької Митрополії, її зв'язків з Римом...

Довідаюся дальше про те, що цілий цей комплекс при площі Мадонна деї Монті вже відбудовується, ведуться реставраторські праці, плянується церква, інтернат-гостиниця для приїжджих Українців під опікою сестер-служебниць, а там перенесення деяких музейних і мистецьких колекцій. Одне слово: плянується новий церковно-культурний осередок у Римі. Питаю, чи можна тепер туди зайти. — „Мабуть ні, сьогодні субота, робітники не працюють...”.

Цікавість моя росте... Попрощавшись з Блаженнішим, їду автом на площу Мадонни деї Монті. По дорозі минаємо старий Рим, Колісей, Форум Романум, якимись крутими вуличками дістаємося на малу площу з фонтаном посередині; багато їх таких у Римі. На жаль, церква й будівля зачинені, на моє стукання ніхто не відзивається. Залиша-

ється одне — оглянути цілий комплекс забудовань знадвору. „Слам” не „слам”, думаю, але в Європі що більший „слам”, то більша його вартість... А тут: Церква й будинок були передані Римським Престолом на початку XVII сторіччя на власність Київським митрополитам і з того часу були осідком постійних представників тих же, а там пізніш і Галицьких митрополитів. Згодом створилася там Колегія, де навчалися й виховувалися кандидати світського й монашого духовенства.

Сам комплекс проходив через різні руки: був власністю ЧСВВ — отців Василіян, опісля отців Єзуїтів, далі був власністю одної світської компанії, аж поки нарешті з весною 1970 р. (з немалими труднощами) набув його Блаженніший Кир Йосиф для згаданих угорі цілей. Особисто мені подобалася найбільше ідея українського інтернату-гостинниці для приїжджих, бо чому ж і Молодожанин, і Гординський, і я, і багато інших відвідувачів Риму мають іти до „чужих сес. ер”... Правда, „Суорі Тедескі” чи інші, вдержують свої люксові пансіони на горбках з прекрасними панорамами з вікон, але вони віддалені за те і від бібліотеки Східного Інституту (коло Марія Мадджоре), і від старого Риму, і від Національної бібліотеки й навіть від... залізничної стації.

Походивши довкола будинків та оглянувши їх докладно, включно з цікавою старою плоскорізьбою галицького лева над одним із входів, я пішком подався до мого готелю й довго не міг отрястися з вражень дня. Справді бо якась небудення динаміка думки й чину панує тепер в українському Римі. Все що створено, чи твориться на наших очах у „вічному місті” якимсь продумане, пляноване на далеку мету, стилізоване на загально-українську нуту, позначене розмахом і великодушністю. Йі не віриться, що це все ініціатива й плянування однієї людини, людини, що переросла духовістю й широкими обріями всю нашу „діяспору”, знає чого хоче й послідовно з залізною енергією і волею прямує до визначеної мети. Імя цій Людині: Йосиф Сліпий — перший владика в історії українських Церков, що починав свою працю й кареру не від будови церкви, а від будування університету...

14. „Рома льюкута — кавза” роздута

Побіч „приємностевих” цілей — познайомитися з новими українськими надбаннями в Римі, я мав і менш приємне завдання — інтерв'ювати в справі „історичности” слова й назви „Україна” в кардинала Євгена Тіссерана в зв'язку з його недавнім виступом у цій справі, що викликав широкий відгомін серед Українців обох віровизнань. В листі, висланому з датою 29. X. з Вінніпегу, я повідомив Кардинала про свою візиту, правда, не називаючи точно ні дня ні години її. І коли в Римі я подзвонив до його приватної резиденції, мені сказали, що його „немає вдома”.

— Вдома, чи взагалі в Римі? — запитав я по-французькому.

— Вдома; коли хочете говорити з ним особисто, по-телефонуйте коло шостої ввечері — було остаточне діктум якогось жіночого голосу.

Не залишалось нічого іншого, як чекати шостої ввечора. Все ж бувши в Ватикані, я зайшов до секретаріату й довідався, що кардинал Тіссеран приймає в Ватиканській бібліотеці кожного понеділка, середі й п'ятниці від 8-ої до 10-ої вранці, а тому що тепер 4-та пополудні й п'ятниця, то для мене немає іншої ради, як чекати аж до понеділка... Подякувавши за ці інформації, я вирішив таки не чекати три дні в Римі, а добиватися позачергової аудієнції. Коли я в шостій подзвонив із одного з римських автоматів, по другому боці лінії обізвався хриплий голос Кардинала: Так, він знає про мою візиту з листа й від секретарки, але, на жаль, він зможе мене прийняти аж у понеділок у Ватиканській бібліотеці...

— Дуже мені прикро, Емінінціє, але я не можу чекати до понеділка, маю замовлений корабель у Савтгамптоні, який не буде на мене чекати. А втім, я писав же Вам, Емінінціє, що буду цими днями в Римі й тому прохаю позачергового побачення.

Остаточно, перейшовши з англійської мови на французьку („Ви ж з Канади“!), Кардинал погодився прийняти мене завтра, субота, 7-го листопада в годині дев'ятив ранку в своїй приватній палаті при вія Джованні Праті ч. 4.

„Другого дня вельми рано“, поснідавши й заплативши все в готелі, я поїхав автобусом „27“ на згадану адресу. Велика модерна вілля за муром при тихій бічній вулиці, здавалося, була замкнута „на сім замків“. На щастя, перед нею стояла вже якась чорнява італійка з машинкою до писання в руці й торбою в другій. Вона передо мною подзвонила й коли служанка відчинила двері, я вступив у „кардинальські пороги“ без спеціального дзвінка. Виявилося, що ця італійка — секретарка Кардинала й з нею я вчора говорив телефоном. Мене попросили до приймальні (всієї в пурпурах) і я присів на одному з фотелів. Через кілька хвилин увійшов у повному кардинальському виряді сивобородий усміхнений господар, привітався й сам почав:

— Я знаю, в якій справі ви прийшли, але насамперед я хочу застерегтися, що це був приватний лист і я дуже здивований, що його опублікували...

— Ваша Емінінціє, я прийшов не так у справі листа, як у справі наукової інформації про серію УВАН „Названня“: Я приніс Вашій Емінінції деякі випуски цієї серії, як от працю професора Сімпсона про назви „Русь“, „Росія“, „Україна“, студію Унбегавна...

— Унбегавна? — я ж його знаю...

— Та й я його знаю, бо надрукував його працю в серії УВАН, він тепер живе у Нью Йорку.

Кардинал взявся переглядати Унбегавнову (французьку) працю про походження назви „рутени“ й почав дискусію. Він не знав, що УВАН опублікував вже сорок випусків серії „Ономастика“, радий дістати наші видання, первісне ж значення слова „україна“ — „межівна земля“ і т. д., і т. д. Я використав нагоду й подав йому дві праці в українській мові, свою й Барвінського.

— Сло-во й на-зва У-кра-ї-на — відчитав він досить гладко український наголовок моєї праці.

— Щоб Вам, Емінінціє, влегшити справу, я виготовив меморандум-зміст цієї праці, ось воно. —

З цими словами, я передав йому тристорінковий меморандум і, залишивши одну копію в своїх руках, поволі почав читати й пояснювати текст. Кардинал не переривав і не заперечував. Час від часу, як науковець, питав тільки за точною хронологією однієї, чи другої цитати. І в мене склалося враження, що він рідко коли притакує. На переконливі аргументи єдина його реакція — не заперечувати. Наша дискусія про назву „Україна” тривала з пів години. Нагло він сам перейшов на церковні справи.

— Ін екклезія тацеат ляікус — натякнув я з цікавістю, яка буде його реакція на це перестаріле гасло.

— Нов мор, нов мор! — заявив він по-англійському.

І тут він почав перечисляти свої заслуги при організації української католицької Церкви в Канаді, Америці, про створення митрополій, єпископатів, згадав Сарсель, Блаженнішого Кир Йосифа („давнього приятеля”) й багато інших справ, включно з патріярхатом, питаючи про моє становище. Я заявив, що моє становище в цій справі таке, як його з'ясував „на властивому місці” ще в 1965 р. „в Кастель Гандольфо й на острові Халькі під Царгородом”. Я в подробицях знову з'ясував його й тут.

— То Ви були в Його Святости Атанагораса?

— Так, Ваша Емінінціє, в мене вже така вдача, що люблю говорити „на вершинах”, от хоч би й в цьому моменті...

Кардинал відчув посередній комплімент, змяк і заявив, що — на жаль — він уже через вік не є головою Священної Конгрегації Кардиналів, тепер це місце займає Кардинал Фірстенберг... І тут він чомусь встав, попросив мене зачекати й вийшов до сусідньої кімнати. Через хвилину-дві він вернувся до мене з фотографією в руці.

— Ось Вам моя фотографія з Його Святістю Атаногорасом. Це Вам на памятку візити в мене.

Я подякував і попросив про автограф з датою. Авдіенція скінчилася.

**

А ось частина (ділова) тексту згаданого меморандуму:
 „... Слово й назва „Україна” є настільки „неісторичне”,
 наскільки воно є передісторичне, старше за назву „Русь”
 чи „рутени”. В іранській формі „анти” — „україняни, по-
 граничники” воно засвідчене вже для 6-го сторіччя. Исто-
 ричні записи під роками 1187, 1213, 1280, 1282, 1268, 1271,
 1348, 1481, 1513, 1541, 1593, 1638-8 та інші (диви „Слово
 й назва „Україна”, стор. 44-50) дають аж надто великий
 і важливий доказ на існування цього терміну як „тради-
 ційного, теж і в політичній історії” Сходу Європи ще да-
 леко перед Мазепою, Шевченком, чи пізнішими діячами
 українського національного відродження. На стор. 65 зга-
 даної праці про „слово й назву Україна” подано схему
 історично-засвідчених значень слова, а теж на стор. 85-93
 документальний матеріал із часів Хмельницького, Вигов-
 ського, Дорошенка й ін. Назва „Україна” не зникала з карт
 Європи, починаючи з часів Ле Васера де Бопляна в поло-
 вині 17-го сторіччя. (Архівні розшуки в Ватиканських ру-
 кописних збірках напевно добавлять дальший матеріал
 для висвітлення проблеми вживальности слова й назви
 „Україна” на Заході й настав уже найвищий час, щоб цим
 зайнялися зацікавлені кола Ватикану замість повторяти

перестарілі й тенденційні твердження про „неісторичність”
 слова й терміну „Україна” з легкої руки). Але й без того,
 на основі довголітніх студій ономастики східної Європи
 з повною відповідальністю за наукову стійність тверджен-
 ня хочу заявити оцим, що так слово як і назва „Україна”
 були, є й будуть історичними „теж і в політичній історії”
 Сходу Європи, на що існує обильна доказово-документа-
 ційна література. Треба її знати, чи хотіти завважити. Інак-
 ше неможливий ніякий поступ у науці, а в звязку з цим
 і поступ у політичній, чи церковно-політичній сфері думки
 й дії! Євангельська правда „Пізнайте істину, вона вас ви-
 зволить” тут релевантна й начасна, без уваги на сан, інте-
 лектуальний рівень, ознайомлення з даною проблемати-
 кою, тих усіх, що хочуть займати слово в справах мину-
 лого східної Європи взагалі, а східно-європейської оно-
 мастики зокрема...”

* * *

Як можна було сподіватися, моя інтервенція в кардинала Тіссерана викликала різні реакції серед українців у вільному світі. Більшість із них вважає її за одну з чергових потрібних безпосередніх дій на захист української правди в широкому світі. Все ж є один, чи два голоси застереження, мовляв, Тіссеран — русофіл і його ніхто не направить на іншу дорогу. А далі, де хто твердить, що він усе знає й нічого нового сказати йому не можна. В мене спостереження зовсім інакше. Праць, які я йому передав, він не знав (головно Унбегавна, Сімсона й мою), а теж деякі теорії про назву Україна для нього були нові. Тимто я вважаю, що я виконав свій обов'язок ученого-назвознавця як не можна краще, а свою повинність українця захищати українську справу там, де треба це робити, ще краще. Для мене інтервенція у кардинала Тіссерана була тільки одним із чергових актів наукової оборони української справи у довгій черзі подібних дій.

Все це надто комплексне й багатогранне, а при цьому нелегке до виконання, й тому голоси різних «нескомплікованих патріотів» залишаться перед історією як ознака нашої духово «сторозтерзаної» доби, як вияви примітивізму української політичної думки, про яку вже Мазепа мав свій ясний осуд:

Не всім дано теє знати,
Як ділами управляти..

15. Гайдельберг перед 25 роками

З Риму я переїхав до Гайдельбергу для студій у бібліотеці й наукової консультації з сеньйором українських славістів — професором Д. Чижевським. Треба відмітити, що завдяки його ініціативі й праці Славістичний Інститут Гайдельберзького університету вибився на одне з чоловічих місць західної Німеччини. В цьому році він, разом із своїм творцем, святкує 15-річчя. Сам м^р-стро в доброму здоров'ї через два роки матиме свій вісімдесятилітній ювілей...

Звичайно, Гайдельберг для мене близький тим, що тут починалася моя повоєнна академічна кар'єра в 1945-1948 роках. Я почав „славістику” тоді в мовознавчому семінарі проф. Краге лекціями й вправами з старо-церковно-слов'янської мови „приватіссімо” в 1947 й 1948 роках. Та найважливіша праця для мене в Гайдельберзі була над етимологічним словником. Пригадую як сьогодні:

Справа з дозволом на перебування в 1945 р. була досить скomплікована, бо це місто було тоді головною квартирою американської армії, прибіжищем усяких інтелектуальних „скитальців” і свого роду академічним ельдорадом Німців. Все ж із допомогою університетського офіцера, на якого вплинув проф. Вол. Тимошенко з Каліфорнії, що тоді перебував у Гайдельберзі, а теж із допомогою двох словникових видавців з видавництва К. Вінтера й Грооса, по довгих вистоюваннях, я врешті дістав дозвіл на дві кімнати на передмісті Гайдельбергу — Рорбах. З трудом я при нагоді перевіз усі книжки й матеріали

до Гайдельбергу. Для словника почалася справжня „золота доба”. Університетський офіцер казав дати мені ключі до Індоевропейського й Мовознавчого Інституту Гайдельберзького університету й я щодня одним просиджував у ньому, працюючи над словником.

Поволі німці приходили до слова в академічному житті, Гайдельберзький університет почав діяти. За дозволом декана Регенбогена й професора Г. Краге я мав дальше змогу користуватися бібліотекою згаданого інституту й працювати над словником. Крім нових ексцерпцій, зокрема гайдельберзьких видань, я опрацьовував поодинокі гасла в українській мові. Як зразок наводжу одне з них у автентичному форматі з рукопису.

У Гайдельберзі я опрацьовував коло тисячі гасел під різними початковими буквами. Я керувався тоді більш семантичними гніздами й первісною спорідненістю слів, як їхнім абетковим порядком. Отак напр. побіч *a*, *abí*, *azéj*, були такі слова як *búľka*, *vertén*, *galájstra*, *plóskij Rízdvó*, *róža*, *trojnda*, аж до *yǎľki* й *yǎodi*.

Як у Празі, так і на цьому новому етапі словникової праці, помагали мені в ексцерпції відповідного матеріалу в роках 1946-1948 такі студенти: Р. Кухар, М. Клебан, К. Микласевич, Яр. Левицький, Ол. Павлишин, А. Слюсарчук і Вс. Шевченко в Гайдельберзі й О. Рибачук, Ів. Сохоцький, Н. Іщук в Авгсбурзі. Відповідні стипендії для деяких з них давала стипендійна комісія при Станиці Санітарно-Харитативної Служби в Карльсруге під головуванням інж. О. Охрима.

Перебування в Гайдельберзі дало мені теж змогу поповнити, чи відреставрувати, втрати в бібліотеці, що їх потерпіла моя приватна збірка словників при переносинах з Праги. З допомогою д-ра К. Бемера, що переїхав до Гайдельбергу й став директором університетської бібліотеки, я мав змогу випозичати для фотографії чи мікрофільмування важливіші словники. Деякі з книжок „першої потреби” я привозив із Авгсбургу чи Мюнхену й пе-

рахман, рахманін 'легендарний мешканець мітичної країни на півдні; праведний християнин; бідний'; пох.: рахманний 'лагідний, добрячий, смирний', рахманський /див. Великдень/; сукр. рахмане з Ід.ст. ПЕС 2, 186. Слово відомі ще в бр., рос. і поль. мовах /в цій останній із укр./ . Запозика з сх. мов, пор. тур.-ар. rahmān 'милосердний', а теж й євр. rahmānī 'милосердний'. На основі нар. етимології втотожено це слово з індійськими брагманами, відомими в Україні з повістей »Александрії», »Хоження Зосими» й ін., а теж із першого, т. зв. Несторового літопису, де згадка про »вактріянь, глаголенихъ врахманъ». За нар. легендами рахманів 12; вони їдять тільки раз в рік на Великдень [Рахманський] /звідсіля зворот: »постимо, як рахмане»/ й живуть дуже цесливо й побожно /звідсіля нар.: »сесе не чоловік, але якийсь рахманин»/.

MEW 272, Напраз PF 1, 459, ГЕС 296, ВБЕ 459, LEW 135. — Неприйнятний вивід від слова братманин, поданий вперше О. Парцицьким, Правда 1/1867, стор. 69-71, 79 і 87-8, опісля Соболевським РОВ 64, 170-7, Коршем і ін., а теж ПЕС 2, 186-7.

редавав для репродукції фотографічному закладові П. Цірова, що приміщувався в університетській бібліотеці. Отак придбав я тоді репродукції Горяєва, Преображенського, Брюкнера, Желеховського, Тимченка й інших книжок, без яких праця над словником була б неможлива.

У висліді всіх цих заходів у Гайдельберзі в роках 1945-1948 я мав не тільки поповнені свої празькі ексерпти (коло 30 тисяч карточок), опрацьовані деякі словникові гасла, але й приблизно відреставровану підручну літературу й бібліотеку. З уваги ж на багатство часу для праці (ми жили приватно з привезених із Праги гонорарів за словники й граматику), спокійні й пригожі академічні відносини, наукову атмосферу „міста з червоного каменю” гайдельберзький період у праці над словником був одним із найкращих.

16. Париж після де Голля

Коли я переїздив німецько-французьку границю коло Сарбрікен ввечері 10. XI., старий генерал-визвольник Шарль де Голль докінчував свої земні хвилини в відокремленому підпаризькому селі. В Парижі вранці наступного дня вітали мене великі цілосторінкові жалібні повідомлення: „Шарль де Голль е мор!“ А редакція „Українського Слова“ при вул. Сабо рішила „переорганізувати“ матеріал набраного вже числа і включити ще подзвінне Генералові. Сам Париж реагував по-різному на смерть одного з своїх найвизначніших державних мужів. Найбільш були заангажовані в „подзвінному“ засоби інформації: преса, радіо, телевізія. Спеціальні зібрання комбатантів, богослужби й масове відзначення „дня жалоби“ в четвер 12-го листопада — в день скромного похорону — закінчили віддавання пошани героєві другої Світової Війни, політикові й патріотіві французького народу.

Генерал Шарль де Голль належав до „контroversійних“ постатей історії. Його спогади, що частково появилися перед його смертю, свідчать про великий патріотизм і намагання вдержати за всяку ціну престиж Франції як

„гранд насіон”, не вважаючи на такі зовнішні післявоєнні удари, як втрата північної Африки, економічна депресія 60-их років, внутрішні неполадки, включно з студентськими заворушеннями й страйками, тощо. На зовнішньому форумі не завжди щастило йому в виступах, згадати хоч би його відомий у Канаді вигук „Вів Кебек лібр!” у 1967 р. й напружене з того часу канадійсько-французьке відношення на міжнародному полі. Осяяний вірою в майбутню місію своєї „гранд насіон”, він намагався вдержати баланс в осциляції між американським „капіталізмом” і советським „соціалізмом”. Ця політика призвела його до шукання порозуміння з Німеччиною і країнами Спільного Європейського Ринку. Треба подивляти запопадливість і енергію, з якою він сповняв свої функції як голова держави в 1960-их роках. Відійшовши зі сцени, він далі цікавився політикою і почав писати спогади. Не все ще надруковано і далші томи його барвистої автобіографії, як і монографії про нього пера інших авторів, кинуть нове світло на його постать і допоможуть в цілому розуміти його як французького провідника й людину.

**

„Український Париж” за часів де Голлевого правління багато не змінився. Єдина „подія” тих часів було закуплення будинку при вул. Палестін 4.6 для приміщення української православної церкви та, головно, для влаштування Бібліотеки ім. Симона Петлюри. Як у всіх подібних випадках, ролю відіграють одиниці так і в цьому випадку не було інакше: цілеспрямована й послідовна жертвенність п. Плевако і його однодумців допомогла українству здобути новий, подвійний, церковний і національно-культурний храм у надсенській столиці.

Найбільше радіє новим приміщенням бібліотеки п. Йосипишин, один із найдавніших її співробітників, відданий всією душею бібліотекар, невтомний збирач матеріалів, організатор й опікун українського друкованого слова на чужині. Опроваджуючи мене по бібліотеці 10. XI., він гордо розказував про те, що під теперішню пору проводиться повна інвентаризація й каталогізація книгозбору; працюють у бібліотеці чотири особи; вона відкрита кожного дня пополудні й поволі стає українським культурним

центром Парижу. Викладова зала (вона разом і читальня і робітня) вміщає до 70 осіб у часі зібрань. Намічується серію доповідей, м. ін. має приїхати з Бордо проф. Жорж Люсіані, та ін. Обіцую й я при нагоді зголосити якийсь виклад для української громади в Парижі. П. Йосипишин інформує, що при бібліотеці плянується закласти „Українсько-французьке Товариство Дружби”; добра ідея! Згадуємо „давні часи” — 50-ті роки, коли я вперше побував у бібліотеці в старому приміщенні. Яка різниця між колись і тепер! І що значить наполеглива послідовна й жертвенна праця одиниць!

Своїми розмірами нове приміщення Бібліотеки ім. Симона Петлюри нагадує горішній поверх „Дому Науки” УВАН у Вінніпегу. Є, крім великої кімнати, декілька менших на книгосховища, музей (що саме влаштовується), архіви, тощо. Як в УВАН, так і тут стоять високі металеві полиці на книжки, є рухомі крісла, столи й столики, є багато вікон, світла, одне слово: нове приміщення паризької бібліотеки — здійснення прекрасної ідеї „власного дому”. чи не найважливіший культурний здобуток тутешньої української громади в останньому часі.

Як кожного разу, коли перебуваю в Парижі, так і цим разом, я відвідав і Сарсель. І як попередніми роками, так і тепер вітала мене першою пані Дарія Сіак у приміщенні сарсельської бібліотеки НТШ. Проф. Вол. Кубійович саме повернувся з своєї „ювілейної” поїздки по Америці. Хоч він і не надзвичайний „оптиміст”, коли йде про майбутнє української „діяспори”, і хоч дуже критичний щодо нашого „організованого” наукового життя, включне з НТШ, то проте його успіхи з енциклопедією українознавства (англо- й україномовною) наповняють вірою й пошаною, знову до ініціативи й праці одиниць... Вітаю його від УВАН із 70-річчям. Він усміхається, дякує, — „Цим разом без бенкету й нудних промов” — докидаю. Йдемо разом до робітень енциклопедії, відвідую „за варстатом праці” паню Софію Яневу (ректора УВУ тут немає, у Мінхені). Сарсель робить і залишає враження тихого, здисциplinованого, майже монастирського, життя... В історії української науки він зайняв уже своє незаперечне місце власне завдяки сеньйорові „Семидесятникові” та його відданим співробітникам. Найважливіше для мене було довідатися, що Сарсель залишається в Сарселі й на майбутнє!

Новий сарсельський проект — український філософічний словник

„Енциклопедія українознавства” не вичерпує проектів сарсельської „наукової обителі”. Від кількох років іде тут підготовча праця над українським філософічним словником, якого ініціатором і головним двигуном є професор Олександр Кульчицький, видатний український учений, бувший ректор Українського Вільного Університету в Мінхені, а тепер його продекан. Потреба філософічного словника очевидна: в українській науці такого словника ще немає і проф. Кульчицький вважає, що він конечний з уваги на становище філософічних наук в сучасному житті:

Філософічні міркування в теперішню добу покинули — за його словами — верховину тонких, тільки абстрактних спекуляцій, призначених для самотніх духів і зіступили в арену соціально-культурних і соціально-політичних змагань; вони вникнули в доглибну психологію Юнга і Фройда, в соціологічну проблематику Маркузе, замальгамувалися з фізикальними теоріями природи атому, як електронного мікрокосму та астро-фізичними поглядами на макрокосмос вселенної, зосередили свої особливі зацікавлення на проблемі „загинів” і „віднов” культур... При цьому не перестали ці філософічні міркування бути арсеналом ідей двох світоглядів, „синтагм” (в розумінні Ойкена) — знеосіблюючої філософічної антропології марксизму-ленінізму з одного боку, а „персоналізуючої” (в дусі Емануїла Муніє) антропології західного, вільного світу — з другого.

І саме на світоглядovому відтинку ідеї та ідеалу людини — людина української діаспори й людина поневоленої Батьківщини може, повинна й мусить — на думку проф. Кульчицького — сказати своє важне слово. А його шукати і знайти можна в першу чергу тільки в філософській творчості, у філософській інтерпретації світу. Для цього першим ключем має бути запланований термінологічний словник філософських наук (пор. Статтю проф. Ол. Кульчицького у „Слові на сторожі”, ч. 7, Вінніпег 1970, стор. 7).

Зайшовши до кімнати-робітні проф. Кульчицького, я застав його при праці над карточками. Власне він викінчив кілька гасел і його шановна Пані приймає їх для переписання на машинці. Розпитую про заавансованість праці. Професор усміхається: саме виготовляється остаточна редакція перших букв. Вона буде переглянена співробітниками, такими, як — Преосвященний Кир Володимир Маланчук у Парижі, професор К. Митрович, проф. Е. Кошмідер і проф. Ол. Горбач. До редакційної комісії запрошено теж і мене та проф. К. Біду з Оттави. Одне слово — проект проф. Кульчицького грандіозний, на велику скалю, можна сказати „міжконтинентальний”.

В тягу розмови професор подає мені одну картку і пояснює уклад матеріялу на ній. Крім української мови — основної для цілого словника — є ще відповідники-переклади: німецький, французький, англійський. Отож словник своїм характером буде багатомовний і скерований на західну філософську термінологію, найбільш вироблену, з'ясовану й об'єктивно здефіновану.

Щодо обсягу самого матеріялу, то він дуже широкий: крім стислої філософії передбачається включення й таких дисциплін, як — соціології включно з соціопсихологією, богословії, релігієзнавства, педагогіки, тощо. Передбачається разом понад чотири тисячі відповідних гасел, так що це буде один із найобширніших українських термінологічних словників.

— А як з фінансуванням праці? — питаю.

Проф. Кульчицький всміхається типовою усмішкою, коли заклопотаний. Ця справа ще не розв'язана. Покищо працюють усі безплатно. Можливо, що знайдуться меценати великої справи, можливо, що котрась із наукових „фондацій” допоможе, а можливо, що доведеться видавати на

власний кошт... Друкуючи від десяти років „на такий кошт” свій етимологічний словник, я добре знаю, які труднощі виринають у таких справах. А проте важливість видання та його запотребування в науковому світі додає охоти продовжувати діло навіть без „фондацій” та їхніх допомог на друкування.

Нав'язуючи до етимологічного словника, вказую проф. Кульчицькому на потребу включити дані про походження поодиноких слів, особливо тих, що іншомовні. Є два способи, як це зробити: Один, започаткований у нас проф. З. Кузелею — подавання тільки мови, з якої взято термін (напр. „аберація” лат., „агностик” грецьке, „абзац” нім.), або йти в подробиці і так, як у моєму етимологічному словнику, подавати й відповідне слово в даній мові (напр. „факт” з лат. „фактум”, „філософія” з гр. „філо” і „софія”, тощо). Проф. Кульчицький склоняється до цієї останньої методи.

— Це тим більше, що я можу служити своїми етимологічними матеріалами в Вінніпегу — добавляю. — А втім, усі модерні добрі термінологічні словники подають етимологію слів. Недавно я бачив словник літературознавчих термінів проф. Ескарпі-Буссона в Бордо, в якому кожне, чи майже кожне слово виводиться від його кореня і первісного значення.

Ми згідні в думці, що новий словник повинен бути „наймодерніший” і щодо матеріялу і щодо метод його опрацювання. Не обійдеться тут без новотворів, але „на те матимемо й мовознавців у редакційній колегії” — каже мій співрозмовник.

Прощаємося повні радості й надій. Перед нами й перед українською наукою нове завдання, новий важливий проект. Його справжнє значення увиразнюється на фоні теперішніх ідейних прямивань між ідеалізмом з одного боку й матеріялізмом в широкому світі з другого, а на фоні світоглядової ситуації українства зокрема. Треба вірити, що ідеалізм святкуватиме перемогу і в цьому випадку. Ідейні одиниці, а до таких беззаперечно належить проф. Кульчицький, є запорукою успіху великого діла, що його започатковано в Сарселі покищо без допомоги українських і неукраїнських „фондацій”.

17. На шляху координації української наукової дії — УНРВС

Песимізм і гіперкритичність проф. Вол. Кубійовича в справі майбутнього української діаспори може в дечому й оправдані, особливо ж, коли йде про українське наукове життя поза теренами української Батьківщини. Власне в Сарселі, в серпні 1967 р., заініційовано координаційну надбудову української науки — „Українську Наукову Раду в Вільному світі”, що мала б продовжувати світлі традиції „Українського Академічного Комітету” з Праги; він існував у 1920-их і 1930-их роках і — до речі — ніколи не був розв'язаний. Я підносив цю справу ще на українському науковому з'їзді, що його скликав був у 1947 р. в Новому Ульмі покійний проф. М. Ветухів; говорив про це з легальними членами Комітету: Українським Вільним Університетом (точніше із ректором проф. Ів. Мірчуком), кореспондував із Науковим Товариством ім. Шевченка (проф. Р. Смаль-Стоцьким), вказуючи на те, що власне ці дві наукові установи (УВУ й НТШ), як колишні члени УАК, мали б за завдання, а то й обов'язок, зайнятися відновою Комітету в повоєнних обставинах життя (після 1945 р.). З таких чи інших причин, про які ще передчасно писати, моя ідея не здійснилася перед 1967 р.

Правда, щоб бути точним і справедливим, треба згадати, що єдина Канада здобулася на наукову надбудову в формі „Української Наукової Ради”, що з 1959 р. об'єднує Українську Вільну Академію Наук, Наукове Т-во ім. Шевченка в Канаді, Інститут Дослідів Волині, (до 1968)

Український Воєнно-Історичний Інститут, а там (від 1968 р.) Українську Науково-Дослідчу Фундацію (ветеранів), Об'єднання Українських Педагогів, а в останньому часі й Заповідник ім. Маркіяна Шашкевича. Про успіхи (й неуспіхи) УНРади в Канаді ще теж передчасно писати. Все ж як той, що кількакратно очолював її, можу об'єктивно сказати, що такі успіхи були і плян — „Блюпринт” УНРади з 1968 р. в справі конституційного признання прав українській мові, пересланий Урядові Канади, послам, сенаторам, прем'єрам Провінцій та іншим „урядовим чинникам”, мав значний вплив на рішення й дію, а то й хоч би на спосіб думання, політичних кругів в Оттаві, чи поза нею. Як сказано ще не час робити підсумки праці „Української Наукової Ради” в Канаді. Треба тільки ствердити, що вона існує, а далі, що вона — позитивне явище в українському науковому житті. І врешті треба ствердити, що, керуючись канадійським експериментом, я взявся в 1967 р. за конкретну акцію в глибобальному аспекті — ініціювати створення „Української Наукової Ради в Вільному Світі”.

Мої перші кроки вели тоді до сарсельської Мекки. Після довшої конференції з проф. Вол. Кубійовичем, як головою найстаршої в структурі НТШ його клітини — Європейського НТШ, а там з проф. Ол. Кульчицьким, проф. Вол. Яневим та з іншими, ми склали комунікат, за підписом проф. Вол. Кубійовича від Європейського НТШ і моїм від Світової Президії УВАН, у справі створення „Української Наукової Ради в Вільному Світі”. Мое завдання було тепер сконтактуватися з проводами інших наукових установ на еміграції в Європі та здобути їхню згоду на приступлення до УНРВС. Перші успіхи були в Римі: Верховний Архієпископ Кардинал Йосиф Сліпий дав своє благословення на цей плян. І так УКУніверситет був третьою науковою установою, що приступила до УНРВС. Тоді я поїхав до Мінхену. Український Технічно-Господарський Інститут в особі д-ра Р. Єндика погодився на співучасть в Раді. Тільки тодішній Ректор УВУ не міг рішитися „без згоди Сенату” на приступлення до УНРВС. Далі, я працював уже на американському континенті. До Ради зголосили приступлення: Інститут Дослідів Волині, Український Воєнно-Історичний Інститут, Об'єднання Українських Педагогів, Гарвардська Катедра Українознавства. Ініціативу

створення УНРВС привітав і Митрополит Іларіон (д-р Огієнко), підписавши в 1967 р. заяву в справі її створення. Труднощі (знову „з тих, чи інших причин”) були з боку Американського й Канадійського НТШ. З приємністю треба одначе підкреслити, що від Австралійського НТШ д-р Рибчин заявив приступлення до Ради. Отак маючи за собою більшість підписів провідного українського наукового світу, у Вінніпегу дня 12 листопада 1967 року, „з нагоди першого Світового Конгресу Вільних Українців — СКВУ” проголошено створення „Української Наукової Ради в Вільному Світі” й запропоновано включення її в СКВУ, з тим, щоб у майбутньому один із віцепрезидентів СКВУ був екс-офіцію головою УНРВС.

Після проголошення Ради створено у Вінніпегу Комітет під головуванням д-ра М. І. Мандрики, що мав подбати про статут-конституцію УНРВС та представити його на остаточне затвердження загальним зборам Ради, передбаченим на 1972 рік. Тоді ж мало б відбутися остаточне обрання Президії УНРВС. Ми сподівалися, що й інші установи тоді прилучаться до УНРВС.

Та в міжчасі зайшли події, що в дечому змінили пляни. Український Вільний Університет святкуватиме в 1971 р. свій „золотий ювілей”, ця дата важлива для історії української науки з кількох мотивів. Один із них — факт, що УВУ є сьогодні найстарша українська еміграційна установа. Друге те, що УВУ був одним з ініціаторів створення „Українського Академічного Комітету” в Празі в 1921 р. Для відзначення цих двох важливих моментів треба було приспшити остаточне статутове оформлення Наукової Ради. Врешті немаловажним був і факт, що Світова Президія УВАН, (з якої ініціативи почалася вся ця акція в 1967 р.) перейшла до УВАН в Нью Йорку. І от у липні 1969 р. в Мінхені в приявності д-ра М. Сосновського, як офіційного представника СКВУ, передано мої дотеперішні функції звязані з УНРВС ректорові УВУ проф. Вол. Яневу. Тоді устійнено, що конституційний (статутувий) з'їзд Ради відбудеться, не як пляновано в 1972, а скоріш — у 1971 р. і що дотеперішні заходи в справі оформлення УНРВС залишаються дійсними: всі дальші кроки в справі остаточного завершення Ради будуть продовженням дотеперішніх заходів у цьому напрямі.

Іншими словами, не „створення” УНРВС, а „завершення” ініціативи з 1967 р. має знайти свій вияв у 1971 р. Так було устійнено в Мінхені в 1969 р., так а не йнакше дивився на це тодішній офіційний представник СКВУ — д-р М. Сошовський, в такому сенсі підписаний з довірям віддавав усю акцію в руки Ректора УВУ. Отож восени ц. р. повинна знайти свою остаточну організацію — завершення „Українська Наукова Рада в Вільному Світі” (не: „Світова Українська Наукова Рада”, бо ж із-поза „залізної заслони” нікого не запрошується!), започаткована одночасно з Світовим Конгресом Вільних Українців у 1967 р.

В комунікаті в цій справі з 25-го травня ц. р. читаємо що: Під сучасну пору активними в українському науковому житті є такі наукові установи: Українська Вільна Академія Наук, Наукове Товариство ім. Шевченка, Український Вільний Університет, Український Католицький Університет, Український Технічно-Господарський Інститут, Українське Богословсько-Наукове Товариство, Богословське Товариство УАПЦ, Українське Історичне Товариство, Східноєвропейський Інститут ім. В. Липинського та Дослідно-видавничий осередок оо. Василян.

Треба ствердити, що список цих товариств і установ неповний: немає в ньому напр. „Наукової Ради” Гарвардського Центру Українознавства (від нього підписав у 1967 р. заяву про УНРВС д-р О. Прицак), немає „Інституту Дослідів Волині” (що приступив до Ради ще в 1967 р.), немає „Науково-Дослідчої Фундації” ветеранів з осідком у Торонті, немає інших установ, що вже є членами канадійської „Української Наукової Ради” і виявили себе науковими публікаціями. Ото ж звужено до певного ступня конститутивне коло первісних сигнатарів Української Наукової Ради в Вільному Світі з 1967 р., невідомо, з яких причин.

**

Ініціюючи в 1967 р. творення Ради й передавши акцію завершення її в руки Ректора УВУ проф. Вол. Янева, я був переконаний, що дальша праця піде в напрямі продовження й головню поширення бази такої Ради. І коли з одного боку це сталося, то з другого — на жаль — є деякі недоліки, що їх можна б було обминути, коли б на увазі мати тяглись української дії й . . . не починати всього від себе. Бо ж ані 1971 рік, ані 1969, але 1967 був початком „Української Наукової Ради в Вільному Світі” й у цьому напрямі повинні йти всі дії в справі її остаточного оформлення.

18. Юнеско й українська буква г

В Парижі я доручив третій меморандум Секретаріатові ЮНЕСКО в справі букви „г” в українській абетці. Як уже писалося в „Лісі Микиті” й інших органах української преси, перший мій меморандум у цій справі був посланий ЮНЕСКО-ві з Вінніпегу дня 13-го грудня 1969 р. В ньому з’ясовано коротко справу історії цієї букви в українській абетці та запропоновано міжнародний розгляд та акцію в справі її повернення.

Ця буква — писалося в меморандумі з 1969 р. — існувала в українській абетці від сімнадцятого століття; вона була насильно скасована в Советському Союзі в 1933 році й була одним із актів лінгвіциду Сталінської ери в ССРСР. Як автор меморандуму я збирав понад 25 років українські слова з буквою „г” і надрукував окрему працю п. н. „Г — проскрибована буква в ССРСР” (Вінніпег, УВАН), в якій подано коло тисячі слів з назвучним (початковим) „г”. Цю працю, як теж розвідку про лінгвіцид з 1967 р., долучено до меморандуму. У висновках я порекомендував ЮНЕСКО-ві:

1) створення міжнародного комітету, складеного з українських і неукраїнських мовознавців для об’єктивного розгляду справи,

2) нагляд над науковим, неполітичним, характером поступування в справі здійснення майбутніх рекомендацій цього комітету в підсоветській Україні.

Ось дослівний текст меморандуму:

United Nations
 Educational, Scientific and Cultural Organization,
 UNESCO,
 Paris, France.

One of the linguicidal acts of the Stalin era in the Soviet Union was the proscription of the letter "g", which existed in the Ukrainian alphabet since the 17th century and was used in the Soviet Ukraine up to 1933. This letter is retained by Ukrainians in the Free World, and exceptionally used in the Soviet linguistic publications, including the last monograph on the Phonology of the contemporary Ukrainian (Suchasna ukrajins'ka literaturna mova, Kyjiv), where it was stated that the phonem "g" exists in the Ukrainian language, but no recommendation as to reinstating the letter "g" in the Ukrainian alphabet is made (pp. 175-176).

During 1941-1969 I have been collecting words with initial "g" in the Ukrainian language and found ca. 1,000 of them, some forming a special dictionary of "g" entries. Enclosed kindly find this dictionary including historical and etymological explanation of each word.

I wish to stress that, in particular, the letter "g" is needed in Western personal and place-names, e.g. **Hegel** (not: "Hehel"), **Chicago** (not: "Chicahö"), **Gimli** (not: "Himli"), etc.

In view of the necessity of preservation of this important traditional letter in the Ukrainian alphabet on the one hand, and in order to rectify the linguicidal abolition of it in 1933, I herewith request UNESCO to undertake steps for reinstatement of the "g" letter in the Ukrainian alphabet, and in particular:

a) to establish an International Committee, composed of Ukrainian and non-Ukrainian linguists;

b) to supervise the scholarly, non-political character of the proceedings of such Committee;

c) to supervise the scholarly, non-political character of the proceedings re implementation of recommendations of the above Committee in the Soviet Ukraine...

Маючи досвід із Об'єднаними Націями з попередніх років (напр. із меморандумом у справі „лінгвіциду з 1968 р.), я знав, що ця справа протягнеться приблизно „ад календас грекас”. Але щоб бути в порядку з собою, я написав пів року пізніш друге письмо-пригадку до Парижу. З датою 10-го липня 1970 прийшла мені до Вінніпегу відповідь від одного з „шефів” П. Ру, якою я не був вдоволений. Через виїзд до Європи, я не міг цією справою зайнятися і ось я доручив ЮНЕСКО-ві третє письмо-меморандум з датою 31-го жовтня. У цьому меморандумі підкреслено компетентність ЮНЕСКО зайнятися „долею букви г в українській абетці, що її немилосердно проскрибовано в Советському Союзі в 1933 р.” й повторено вимоги з 1969 р.

Не знаю, що зробить далі П. Ру в цій справі. На всякий випадок вона вже є у властивих руках і це дає запоруку, що в першу річницю першого меморандуму якийсь наслідок цілої акції буде вже відомий. А якщо ні, то треба буде й далі чекати й з нагоди річниць пригадуватися в будь-що-будь для нас немаловажній справі. Можливо, що до того часу завершиться вже організація „Української Наукової Ради в Вільному Світі” й вона перейме від мене почесне завдання боротися за привернення однієї з важливих букв у нашому правописі й виконає це з більшим успіхом.

Париж 10. XI. 1970

19. Поза межами „україніки”?

Немає сумніву в тому, що світ не тільки перенаселюється, але й звужується, коли йде про можливості свobodно порушатися в ньому. Після того, як відпав Суезький канал з морських шляхів, треба оплівати Африку, щоб дістатися на її другий бік. Панамський канал завжди на вулькані: невідомо, коли вибухне нова традиційна „революція” у тій частині світу. Правда, можна подорожувати літаками, але й тут через повітряне піратство ніколи невідомо куди вас довезуть... Йдучи за життєво-пластовою мудрістю — „минати обережно зрадливі яри”, я рішив свою першу кругосвітню подорож влаштувати ще сяк-так певними шляхами: Вінніпег — Європа — Африка — Австралія — Нова Зеландія — Канада.

І от у покриті важкими мряками полудне, 14. XI. 1970, я покинув Європу з Савтгамптонського порту на кораблі „Оріяна”. В безпросвітньому тумані ми віхали в Канал, а там, коли почало випогоджуватись, в Біскайську затоку Атлантийського океану. На дві тисячі пасажирів я був одним-єдиний представник моєї „іншої етнічної групи”. Більшість пасажирів на кораблі — горді сини й дочки Албіону, вийнятоково й інші нордійці; а там кілька Індійців та представників романської групи; найменше „вибраного народу”. Зразу ж таки першого дня я відчув відокремлену самоту й був задоволений. Можна буде в спокої попрацювати над своїми темами, а крім цього — після останніх років інтенсивного життя і праці — мати заслужений відпочинок.

Третього дня ми вїхали у сферу південного африканського сонця на ширині Марокка. Небо випогодилося, стало тепло. На віддалі багатьох „морських миль”, деь там на півночі далеко залишилося українське „діяспорне” життя, з усіми його позитивами й негативами, а в культурних і наукових сховищах Європи уся цікава „україніка”. Пливучи в напрямі „Чорного континенту”, в мене не було й тіні надій знайти там на півдні щось, що було б зване, чи нагадувало б, і в найменшій мірі далеку Україну. Ми ж — за словами Рильського — не вивішували прапорів там, „де квіти квітнуть барвою новою”. А вся моя підручна „україніка” на кораблі кілька довідкових книжок, деякі рукописи й українська машинка до писання, що своїми черенками дивує деяких пасажирів: „Гвот із тет?”

І от у розсоняшнений надвечір, 16-го листопада, наш корабель наближався до своєї першої зупинки — Мадейри, старої португальської колонії, а тепер окремого адміністративного дистрикту в системі португальських володінь у широкому світі. Ми пропливли попри скелистий острів Порто Санто (кажуть із прекрасними пляжами у протилежність самій Мадейрі) і обїхавши її північно-східний беріг, звільнили швидкість, щоб пїльотним суднам дозволити провести корабель до пристані мадейрської столиці — Фуншалу. Пасажири повиходили на палуби оглядати довкілля, робити світлини, а деякі, щоб з далековидом пізнавати знайомі місця на острові, чи в самому місті. І справді було чим захоплюватися: Кожна хвилина зміняла як в калейдоскопі положення й віддаль від землі, а заходяче сонце насвітлювало синь води й кольори зелених гористих узбіч острова. Коли воно почало осідати на далекому атлантийському обрїї, ми спроквола, безшумно наближалися боком до причального берега, всього з тесаних камінних брусів. На віддалі якої пів милі мою увагу привернули великі написи на мольовій стїні. Були це здебільшого назви кораблів, відомих пасажирських крейсерів, що стояли в фуншалському порті. Я читав в міру наближення нашого корабля до берега величиною різні написи: „Роттердам”, „Санта Марія”, „Батори”, „Ганзеатік”, і т. д. Нагло я знерухомів у здивуванні й очам не вірив: Великими чорними буквами, свіжою фарбою намальований, виднів на камені напис: Т. ШЕВЧЕНКО. Очі впивалися знову й

знову, прочитуючи то цілість, то кожну букву зокрема. Щось, мов електричний струм пронизало цілу мою істоту. Це не сон, не мрія; на далекій Мадейрі, де про Україну менше чули й знають, як про Східний Пакістан, чи африканський Габон, на цьому невідомому вам досі острові між Європою й Африкою перший рідний символ, що вітає Вас з приїздом це „Шевченко” в усьому маєстаті свого імення і в усьому визивному контрасті до латинських написів, що панують довкруги! З причалом ростуть і букви й потенціюється враження; з іскрами радості й моральної насолоди очі повертаються знову й знову до цього „найкращого пам'ятника” великому Поетові, що його довелось бачити в житті.

Коли я охолов із першого враження й почав вичитувати інші написи, знайшов ще одне українське імення тієї самої величини: І. ФРАНКО. Цим разом ефект був уже слабший. Перший „шок” минув. Я почав шукати за ближчими даними — коли, де, хто, як? На жаль, ні дати, ні інших деталей не було на мурах мольо. Треба було задовольнитися здогадом, що два кораблі із згаданими назвами з України стояли недавно в фуншальському порті і їхня залога „поставила пам'ятник” на камені двом українським Великим.

А коли ми остаточно причалили до берега й народ рікою поплив з корабля у Фуншал, я ще довго стояв на палубі, любуючися відсвітом сонця на крайнебі, що зайшло у сторону моєї прибраної Батьківщини. Душа співала новий псалом землякам потой- і поцейбіч Гольфстрому, чи за словами Поета „в Україні і не в Україні сущим”:

Блажен, провів хто вік на Батьківщині
 Й, на службу ворога не ставши,
 Труди життя для неї присвятив.
 Та тричі той блажен, хто на чужині,
 Од рідних чвар замки заклавши,
 Для неї жив, змагавсь, горів...

Фуншал, 16. XI. 1970

20. А на Мадейрі пють мадеру...

Цікаве перенесення значень із зміною форми: первісна латинська „матерія” прийняла в португальській мові нову форму „мадейра” й нове спеціалізоване значення „дерево”, а там і пішла назва „Мадейри” — острова, а даліше від нього „апелятинізовано” „мадеру” — спеціальний рід вина, включно з „Мадерою кримською”, що її продавали на Експо 1967 у Монреалі. У небагатьох мовах крім української можна знайти формальне зрізницювання назви країни й вина типу українського: „Мадейра — мадера”. Але щоб бути конкретно-доречним науково-точним на Мадейрі ми пили насамперед мадеру терпку, потім терпкувату, а там терпково-солодку, солодку і врешті мадейрський мадеро-шампан. Усіх сортів не перелічити, та й описати важко, не будши спеціалістом у цій ділянці...

Як острів світової слави власне через свої вина, Мадейра притягає туристів з усіх кінців світу й витягає гроші з їхніх кишень. У ступенюванні острівно-національних приходів туризм на Мадейрі стоїть на першому місці, виноробництво й виноекспорт щойно після нього. Лагідний клімат, прекрасні гористі краєвиди, біле (португальське в більшості) населення, привітне і услужне, невисокі пересічно ціни прожитку притягають маси туристів, головно з Британських островів та континентальної Європи. Фуншал (не „Фунчал”, як його називає Українська Загальна Енциклопедія) — привітна й затишна (бо від півдня) столиця острова, розкішно розбудована на гірських терасах. Вражає чистота в порті, на вулицях, площах. Для масового споживання й сприймання природної краси острова побу-

довано на узбіччях гір „балькони”, з яких простягається прекрасний вид на беріг і синє море вниз.

„Батьки народу” (де ж їх немає!) хитро придумали розв'язку проблеми „полюції (занечищення) води”. Через місто перепливає з гір яругами кілька потоків. Від неприємних часів мешканці скидали туди на відплив до моря весь бруд і відпадки. Якось тридцять років тому, міська рада Фуншалу вирішила „накрити” всю цю „полюцію” гарними килимами зелені й квітів. простягнуто дроти від одного берега яруги до другого, насаджено вючих тропічних рослин, що весь час цвітуть, втішають око і оп'янюють приємним запахом. А внизу під цим прекрасним килимом пливе собі спокійно „сполучений” потік, закиданий бляшанками, сміттям, відпадками. Всі вдоволені, а туристи, що не заглядають під спід, захоплені красою унікальних звисних квітників.

Не вважаючи на сусідство Африки (Марокка), населення на острові біле, португальське. Колонізація його почалася в 15 сторіччі. Ніхто нікому тут землі не відбирав, бо острів не був перед тим заселений. Колумб жив тут якийсь час з своєю дівчиною-жінкою перед відкриттям Америки. В початках організованого життя „колонії” були дуже сильні католицькі церковні впливи і релігійна нетерпимість йшла так далеко, що не дозволяли на „земельний” похорон іновірцям. Хто не був католиком, а помер на острові, мусів мати „морський” (водний) похорон... Хоч небіжчикам було байдуже, як їх ховатимуть, все таки їхні нащадки доборолися в 1770 р. законного зрівняння по смертних прав. З того часу „земельний” похорон доступний для всіх, хто захоче помирати на Мадейрі.

Мене зацікавили дві бібліотеки й архів острова. Правда, ніякої україніки я тут не знайшов, все таки мене приємно вразив, так своїм устаткуванням в окремому приміщенні, як і упорядкованими матеріялами, мадейрський архів, в якому зберігаються майже всі документи до історії поселення острова: королівські грамоти на пергамені, старі метрикальні книги і пасажирні списки кораблів, що були закорені в фуншалському порті. Як на Мальті в 1962 р.,

так і тут ніяких цікавих матеріалів не знайшов. Ввічливі архіварі опроваджували мене понад годину по архіві, горді на свої колекції й віддані справі. М. ін. я довідався, що чайскоріша дата переходу актуальних документів до архіву — сто років, зн. цього року будуть передані до архіву рукописи й друковані матеріали з 1870 р. В протилежність до інших країн усі документи на Мадейрі були писані не латиною, а португальською мовою.

Не вважаючи на свою кількасотлітню приналежність до Португалії, на Мадейрі слідні англійсько-британські впливи. Англійська мова — друга після офіційної португальської. Від англійської леді Фелпс, що навчила острівних жінок мережати й вишивати, від 1850 р., ця галузь індустрії своєрідно розвинулася, приносячи прихід ткалям, вишивальницям, мережілям.

Інший англійський винахід на острові — сани, запряжені волами. Це нічим орієнтальні рікші, чи паризькі фіякри: возять вони туристів по місті й виглядають дивно на безсніжному острові. Кажуть, що такі літні сани недавно, бо в 1948 р., впровадив на острів один Англієць для своєї хворої жінки, що не могла ані ходити, ані їздити возом по каменистих стрімких дорогах.

На Мадейрі немає пляж для купання. Їх не можуть надолужити купелеві басейни в готелях, чи клюбах. Гористий характер острова, місцями із стрімчасто спадними стінами узбіч, об які розбиваються морські хвилі, не сприяв з природи речі витворенню піскових берегів. Все ж красою краєвиду, сонцем, кліматом — це один із кращих островів Атлантийського океану й дехто „не може без Мадейри (а то й мадери!) жити”. Коли йде про мене, то я можу.

Для нас туристів Мадейра приготвила окреме прийняття з фолкльорними співами, танцями, музикою, вином, в одному з шикарних готелів. Крім цього місцеве Касино було відкрите до третьої ранку. І тут і всюди в місті приймали, крім португальських ескудів, американські й канадійські долари та британські фунти. За 25 канадійських центів можна було купити букет орхідей. На спомин перебування на Мадейрі я приніс до каюти букет зеленої пахучої кедрини і пляшку мадери, бо ж . . . на Мадейрі пють. мадеру.

21. 3 української правописної африканістики

Проф. З. Зеленому присвячено „Абесінія” — „Абессінія” — „Абісінія” — чи „Абіссінія”? „Фуншал” — „Фуншаль” — „Фунчал” — чи „Фунчаль”? „Кейптавн” — „Кептавн” — чи „Капштадт”? „Гана” — „Ггана” — чи „Гана”? Ітд., ітд., виринають щодня правописні питання, зокрема серед Українців у Вільнім Світі, що їх взявся розв'язати новий підручник правопису проф. П. Ковалева на доручення Об'єднання Українських Педагогів. Проф. З. Зеленому належить велике признання за те, що він з послідовністю, гідною подиву, веде від років цю справу. Маючи приємність належати до якогось там надчи під-комітету, я мав завжди ту неприємність, що листи в цій справі приходили до Вінніпегу тоді, коли я був в Оттаві, Нью Йорку, Мінхені, Парижі... Останнім разом я вже обіцяв собі повернутися на довше до справи й частково виконую тепер обіцянку: подаю кілька завваг на тему правопису нашого африканського назовництва, що як видно вже з наведених угорі прикладів далеко не устійнене. Крім „Абессінії”, й „Ггани”, що не названі в попередніх розділах, я приймаю як нормативно-правописні форми: „Мадейра” й „мадера” (вино), „Фуншал”, „Порто Санто” (не: „Порту Санту”, як хоче підсоветський правопис), а там „Марокко”, „марокканець”, „марокканка”, „марроканський”.

Опливаючи Африку західним побережжям з півночі на південь, я позанотовував з датами минання такі назви цього „Чорного континенту”:

16. XI. 1970: Марракеш (у Марокко), марракешець, марракешка, марракешський; Касаблянка, касаблянчанин,

касаблянчанка, касаблянський; Рабат, рабатець, рабатка, рабатський; Танжір, танжірець, танжірка, танжірський; гори Атлас, в тому: Сахарський Атлас.

17. XI.: Канарські острови: Пальма, пальмянин, пальмянка, пальмський; Тенеріфе, тенеріфець, тенеріфка, тенеріфський; Гомера, гомерець, гомерка, гомерський; Лянсароте, лянсаротець, лянсаротка, лянсаротський; Арресіфе, арресіфець, арресіфка, арресіфський; на африканському побережжі еспанська колонія: Іфні, іфніець, іфнійка, іфнійський; а там: Альжірія, альжірець, альжірка, альжірський.

18. XI.: Мавританія (не „Мавретанія, ані „Мавританія”), мавританець, мавританка, мавританський; Малі, маліець, малійка, малійський; Адрар (ські гори); Сенегаль, сенегалець, сенегалька, сенегальський; Дакар, дакарець, дакарка, дакарський; Гамбія, гамбіець, гамбійка, гамбійський; Батурст, батурстець, батурстка, батурстський; Капо Верде, капо-вердець, капо-вердка, капо-вердський.

19. XI.: Гвінея, гвінеець, гвінейка, гвінейський; Конакрі, конакріець, конакрійка, конакрійський; Вольта, вольтець, вольтка, вольтський; Уагудугу, уагудужець, уагудужка, уагудужський (не „уагудужський”!); Чад (не „Тсад”), чадянин, чадянка, чадський; Судан, суданець, суданка, суданський.

20. XI.: Перепливли екватор (рівник) — не без окремої церемонії з випивкою на кораблі й опинилися на південній гемісфері (півкулі). Крім Французької Екваторіяльної Африки — Габону треба тут назвати такі країни згідно держави: Ліберія, ліберіець, ліберійка, ліберійський; Побережжя Слонової Кости; Гана з Аккрою; Нігерія, нігеріець, нігерійка, нігерійський; Дагомей, дагомеець, дагомейка, дагомейський; Камерун, камерунець, камерунка, камерунський; Ріо Муні, ріо-мунець, ріо-мунка, ріо-мунський; Конго, з назвами мешканців: конгоанець, конгоанка, конгоанський, або конголець, конголка, конгольський; не можна забути й недавно свобідної Біяфри з її героїчним біяфрським народом (біяфрець, біяфрка) та Біяфрською затокою; а там в Екваторіяльній Африці: Вадай, Багірмі, Убангі Шарі, тощо.

21. XI.: На другій (південній) півкулі — Кабінда, кабіндець, кабіндка, кабіндський; й міста в Конго: Браззавіль, браззавілець, браззавіллка, браззавільський; Кіншаса, кіншасець, кіншаска, кіншаський (чи давніш: Леопольдвіль, леопольдвілець, леопольдвілка, леопольдвільський); а там у середній Африці: Руанда-Бурунді, руанда-бурундієць, руанда-бурундійка, руанда-бурундіський; і на сході: Кенія, кенієць, кенійка, кенійський та Танзанія, танзанієць, танзанійка, танзанійський; та наприкінці: озеро Танганіка, чи Танганікське (не „Танганайка”, як в УЗЕ).

22. XI.: Анголя, анголець, анголька, ангольський (не „ангольський”!) з столицею Люанда (люандець, люандка, люандський); Замбія: замбієць, замбійка, замбійський; Катанга, катанжець, катанжка, катанзький; Мозамбік, мозамбічанин, мозамбічанка, мозамбікський з озером Маляві — Ніяса (не: „Ньяса”, як в УЗЕ).

23. XI.: Південно-Західна Африка: Намакалянд, намакаляндець, намакаляндка, намакаляндський; Ботсвана, Калагарі, Бечуана, Трансвааль, Родезія, родезієць, родезійка, родезійський.

24. XI.: Південно-африканський Союз (Південно-африканська Унія) із столицею, до якої ми прибули в середу вранці:

25. XI.: Капштадт, або Кейптаун — прекрасне місто, що заслуговує окремого опису. Покищо обмежуємося до правопису: капштадтець, капштадтка, капштадтський або кейптавнець, кейптавнка, кейптавнський (не: „Кептаун” як у УЗЕ, чи „Кейптаун”).

Крім країн в Африці люди живуть, африканці, що їх звичайно за мовою поділяють на хаміто-семітів, банту (суагілі, руанда, кірунді, кіконго, луба, лінгала, суто, зулу), суданські (манде, мандінго, канурі, нуер, туркана, нанді, йоруба, ібо, гавса), та менші: маляйсько-полінезійські, ну й врешті індоєвропейські (імігрантські й колоніальні) мови, між ними французька, англійська й африканська (африкаанс), ця остання — друга мова після англійської в Південно-африканському Союзі. Та про це пишемо окремо.

**

Наприкінці цього розділу хочу вибачитися перед Вш. Читачами цього тексту: я вповні свідомий, що він подекуди „нудний”, „сухий”, чи „ономастично-академічний”. Присвячуючи його професорові З. Зеленому, я хотів цим не тільки виявити своє глибоке признання за його правописні турботи, й виконати частково своє фахове зобов'язання супроти проекту ОУП, але теж мати заповнення, що хтось — хоч один — дочитає цей розділ до кінця. Думаю, що Шановний Дедикант це зробить і цим заспокоїть мою турботу: не писав повищих рядків „собі і Музам” тільки!

22. Антиподом африканським ставши...

Африканці африканського і неафриканського походження

Є африканці різного походження: бушмени, йорубанці, манде, туркани, ібо, банту — всі справжнього африканського коліна, а є «імігрантського» походження: європейського й неєвропейського. Між цими останніми гіндуси з Індії мають сильну іміграцію на «Чорному континенті». Під час своєї подорожі по Африці я шукав «африканців українського походження», бо коли можуть бути «американці», «канадці», «австралійці» й інші «німці» українського походження, то — думалося мені — десь на тому континенті могла б заіснувати й нова раса того покрою... На жаль чи на щастя, в Африці я не знайшов ніде «африканців українського походження» і тому, може, я ще живий, а могли б з'їсти з кістками... Пригадується маленька вістка з вінніпезької «Фрі Пресс» з-перед від'їзду з Канади: пані М. Меккай заскаржила уряд Катанги на 40 тисяч

фунтів відшкодування за чоловіка, якого з'їли африканці під час війни в цій країні. Бути з'їденим тубільцями «африканського походження» є остільки корисне, що по вас залишаться ще кістки, і тоді ваша вдова може пізнати вас по скелету. Гірше, як вас хтось з'їсть з кістками...

Отож коротко: «африканців українського походження» в Африці я не знайшов. Зате є тут цікава «раса» африканців неафриканського походження — «африканерів» (як їх називає «Українська радянська енциклопедія»), а за їхнім власним визначенням «африкаанс». Вони відреклися свого голландського роду, створили свою «африкаанс»-ську мову й культуру, стали «африкаанс» нацією і в 1961 році проголосили незалежність від Британського Коммонвелту, назвавши свою державу «Південно-Африканською Республікою» (ПАР). На тім не скінчилося. У почутті своєї расової окремішности вони завели в своїй хаті свою правду — відділення білих від небілих, або т. зв. апартеїд. Воно впадає в очі на кожному кроці. У кожному порту чи аеропорту є відділи ПАР «для білих тільки» й «для небілих». Паркувальні стоянки по містах з виразними написами для одних і для других. На головній пошті в Капштадті-Кептавні (тут усе двомовне «африкаанс»-сько-англійське) я підійшов 25.11.1970 р. до віконця, щоб купити поштові марки, й побачив у чер-

зі, що чорні з мене підсміхаються, а один, відходячи, показав мені рукою на своє лице. Коли прийшла черга на мене, білий урядовець за віконцем сказав піднесеним тоном:

— Для білих віконця по другому боці, числа 7 — 8 — 9.

— Алеж я тут уже досить довго стояв у черзі, може б ви таки полагодили мою справу, отих кілька листів і карток!

Білий урядовець підвищив голос:

— Пане, ви в апартеїдній країні й мусите підпорядкуватися правилам!

— Чи це законне, конституційне? — запитав я.

— Так, законне і конституційне! — була шорстка відповідь.

— Так чого ви, білий, тут сидите? — запитав я здивовано.

— Я не маю часу на балачки. Наступний, прошу!

Я став для нього «прозорою людиною», перестав існувати, і віц безцеремонно, понад моєю головою, почав обслуговувати чорного, що стояв за мною в черзі. Не було ради, треба було знову ставати в чергу перед віконцем ч. 8 по другому, «білому» боці.

У місцевій Південно-африканській бібліотеці (в якій «україніка» складається з однієї англійської брошури!) столи й крісла зарезервовані для «білих» і «небілих». Те саме в автобусах, таксівах (одні з написами «для білих», другі «для чорних»), у школах, церквах (не всіх), кінотеатрах, ресторанах і т. д. Написів «для білих тільки» (ча-

сом «для європейців») і «для небілих» тьма-тьменна. Для людини, що приїде з другої півкулі й не знає тутешніх «добрих звичаїв», важко пристосуватися до місцевого стилю життя.

Зацікавлений не тільки «чорнобілою» справою, але й «африкаанс»-сько-англійською двомовністю, я вдався до союзного (республіканського) міністерства для справ культури, мав дискусію на згадані теми з його керівниками (самого міністра не було), а потім ми пішли до міністерства інформації по відповідні матеріали. Остаточно з'ясували мені, що «апартеїд» — найкраща розв'язка расового питання в Африці, бо воно виключає всяку дискримінацію в праці, соціально-економічній, культурно-науковій й інших ділянках життя. В обсягу своїх рас «всі рівні» й обидві групи, «білі» й «небілі», теж рівні між собою, власне, як групи. Одне слово, задля принципу рівності й з метою виeliminувати всяку дискримінацію заведено в країні «апартеїд» — єдиний, на думку більшості населення, раціональний підхід і реалістична розв'язка расового питання в гетерогенних державах.

Я розказав свою пригоду на пошті, окреслюючи це як дискримінацію «білих». На це мені відповіли, що, власне, щоб уникнути такої дискримінації, встановлено різні середовища для одних і других. Тільки я «не туди попав»: перед «білим» віконцем для мене було все рівноправне, ніякої дискримінації не було.

Розмова зійшла на систему освіти в країні. Так, у Південно-Африканській Республіці є окремі школи для «білих» і «небілих», і з того мають користь і одні, й другі. В останній час створено кілька університетів для чорних. На жаль, немає їх ким повністю обсадити, бо ні зулуси, ні гіндуси, ні інші ще не готові для вищого академічного життя. З konieczности викладають там іще білі, але в далекій програмі є обсада професури власними силами чорношкірих. В усіх цих університетах передбачено обласну двомовність, тобто у зулуському університеті будуть викладовими англійська й «афрікаанс»-ська мови, а крім них і зулуська, як одна з мов банту. Те саме в гіндуському університеті в Дурбані, де вчать і викладають теж і по-гіндуському.

23. Університет навіть для . . . гіндусів Африки.

Хтось, хто знав би Гавгенову класифікації мов, міг би зовсім слушно сказати, що „немає ніякого порівняння між зулусами й Українцями в Канаді”, тому що перші — тубільці, автохтони, а ми напливовий елемент на американському континенті, або — за Гавгеном — „імігрантська” група. Тут справа ясна, очевидна й, коли порівнювати африканських банту до когось із канадійців, то тільки хіба до ескімосів чи індіців — північно - американських автохтонів. Тому я розглядався за аналогічною „імігрантською” групою в Африці й знайшов її в Наталі, одній із провінцій Південно-африканської Республіки з столицею Дурбан, приблизно розмірами й населенням аналогічну до Вінніпегу. Так як це останнє місто вважається „столицею” Українців Канади, так Дурбан є столиця африканських гіндусів. Так як Українців у Канаді є понад пів мільйона, так і гіндусів у південній Африці є коло 600 тисяч. І врешті так як Українці мають за собою коло ста років поселення, так приблизно й гіндуси в ПАР є „однолітки”. Тай релігійно, сказати б делікатно, „поділені”: є буддисти, є магометани, а є й християни.

Прибувши до Дурбану досвіта 27. XI. 1970, я був приємно „збуджений” стукотом у двері моєї каюти — це панна Зузі Фос із редакції місцевого „Натальського Меркурія” хоче мати інтерв'ю зі мною. Ну, як хоче, то хоче, треба їй „піти на руку”, тим більше, що замовлений фотограф. —

— Ми чули, що Королівська Комісія Б.-Б. займалася й південно-африканським білінгвізмом і маючи рідку нагоду гостити одного з її членів у Дурбані, редакція доручила мені завдання, перевести з Вами інтерв'ю.

— Звідкіля ж Ви знаєте про мою присутність на „Оріяні“?

— Від нашого представництва в Лондоні...

Ставши отак нагло ВІП-ом, я вибачився, що їду туристичною клясою, але моя подорож на власний кошт, зрештою тут і цікавіше й менш — формальніше. Я попросив русяву панночку, студентку університету в Дурбані, на „ранню мадеру“ й ми відбули інтерв'ю з відсиланням на сторінки 80-85 першого тому Б.-Б. Рапорту, де говориться про статус двох офіційних мов у Південно-африканській Республіці. Я додав, що мене цікавить розв'язка справи „неофіційних“ мов і культур у цій країні, а зокрема університети для тубільчого й імiгрантського населення, конкретно в Наталі: Зулуський та Гіндуський університети. Чи вона не допомогла б мені сконтактуватися?

Ясна річ, панночка не відмовилася й після знимки повезла мене до Натальського університету в Дурбані, де я основно познайомився з програмою й професорським складом університету: „Юніверсіті оф Зулуланд“, хоч на сам університет не міг поїхати, бо він якихсь двісті миль від Дурбану. Все ж мені влаштовано візиту в Університетському Каледжі для гіндусів у самому місті. Коли таксі завезло мене на Салісбурі Айланд, я побачив жалюгідний вид: щось в роді касарні з одноповерховими довгими з червоної цегли будинками, непривітними, дешевими. Пригадався УНРА-університет у Соммекасерне в Авгсбурзі після війни...

У ректора вже чекали на мене (тут — за європейською традицією — не „президенти“, а „ректори магніфіці“ на чолі академічних шкіл). Я пояснив д-рові С. П. Олівієрові ціль моєї візити, мою працю в Манітобському університеті й в Королівській Комісії, зацікавлення його університетом, і т. д. Він висловив жаль, що я „заскоро“ їх відвідав, бо власне це їхній останній рік на старому кампусі, тимчасовому й непригожому для академічної праці. На 1971 рік

вони переносяться до нових модерних будинків на Чілтерн Гілс під Дурбаном і там почнуть своє друге десятиріччя. Разом з цим університет дістане новий чартер і від 1971 р. буде вже не „каледжем”, а повноправним „Університетом Дурбан-Вествіл”, призначений для гіндуського населення країни. Бюджет університету покривається з університетських фондів федерального й провінційних урядів.

— Це приблизно так, як я рекомендував для Українців, Німців, чи інших меншинних груп у Канаді в своєму „окремому рапорті” в 1967 р. — пояснив я ректорові.

Ми розговорилися про подробиці адміністрації гіндуського університету, я дістав найновіший „календар” і перше число університетського журналу, коли нашу розмову перервала секретарка, нагадуючи ректорові, що він запрошений на зібрання цілого факультету — сьогодні останній день семестру й традиційне прощання старого академічного року.

— Так, так, я маю це на увазі, — сказав він секретарці споглядаючи на годинник.

Я вибачився й заявив охоту попрощатися, але проф. Олівієр і думати про це не дозволив:

— Ви запрошені як наш спеціальний гість на сьогоднішні збори, я познайомлю Вас із професурою, випемо разом чашку кави.

Я не противився. Ми подалися до Факультетського Клубу (такого приблизно, як у нас у Манітобському університеті в 1950-их роках) і по дорозі ректор пояснив, що в них цього року своєрідний ювілей: перше десятиріччя, в часі якого число студентів зросло із початкових 100 на теперішнє 1700. Передбачається, після перенесення на новий кампус, дальший ріст студентів. Щодо професури, то гіндуська група в південній Африці не була приготована для свого університету й тому сьогодні є покищо тільки 20 відсотків гіндуської професури в каледжі. Але плянується поступенна обсада катедр самими гіндусами й остаточна ціль — окремий університет для них із гінді побіч англійської мови та „афрікаанс”-ської.

Коли ми наближалися до Факультетського Клубу, назустріч нам вийшов голова професорської асоціації (привітання не дочув), вияснив ректорові програму зборів і заявив, що всі вже чекають. Ректор познайомив мене з ним і ми в трійку прийшли на зібрання.

Відкриваючи його „африкаанс”-ською та англійською мовами, він окремо привітав мене й представив факультетові, дуже інтелігентно й зручно з’ясовуючи ціль моєї візити й працю Б.-Б. Комісії в Канаді. „Крім цього проф. Рудницький славіст із Манітобського університету в Канаді цікавиться розвитком славістики на нашій півкулі...” — він додавив.

Я мав справді „добрий час” — як кажуть вінніпезькі бізнесмени й професіоналісти. Знайомився з професурою, інформувався про подробиці академічного життя на кампусі, студентами, адміністрацією, товариським життям, взагалі всім, що типове для такого спеціального й спеціалізованого університету. Як у нас у славістиці староцерковнословянська, так тут санскрит править за обовязкову базу мовних студій гінді, а санскритське мотто „сатаям ева джаяте” (правда те, в що вірите) творить основну сентенцію університетської емблеми.

24. Африканська україністика й українська африканістика

Мое цьогорічне зацікавлення Африкою почалося від Бордо й Міжнародного конгресу порівняльної літератури з темою «Взаємини між Європою й Африкою на літер. полі». Після доповіді про «Африку в житті й творчості Лесі Українки» один з чорношкірих дискутантів поставив питання: «Чи була Леся Українка у Центральній і Півд. Африці». А іншого цікавило, чи, крім Лесі Українки, писав хто інший про цей континент в українській літературі? Тоді, коли на перше питання було легше відповісти, точна відповідь на друге питання вимагала б окремого дослідю. І справді треба б комусь зайнятися хочби й «сухим» бібліографічним реєстром української африканістики. Здається, що найбільше зацікавлення в нас викликав завжди Єгипет, згадати б, крім Лесі Українки: Франка, Окуневського та інших. Далі вглиб Африки ми йшли в літературі «долиною Нілу». Прекрасне Б. І. Антоновиче «Слово про чорний полк» описує італійсько-абесінську війну 1936 року. На жаль, воно не відоме в самій Абесінії, і переслана від УВАН кілька років тому до Аддіс-Абеби копія поеми невідомо, чи дійшла, бо ніякого підтвердження одержання її УВАН у Канаді не дістала.

Зацікавлення «рештою» Африки (крім наднільної долини) у нас було слабе, і це відбилося в мінімальному забезпеченні чи постачанні україніки в бібліотеки й наукові заклади африканських країн. А тим часом Африка «приходить до слова» в світовому контексті. За неї йде тепер великий змаг між Сходом і Заходом. Деколонізаційний процес — усамостійнювання поодиноких народів і племен, деяких навіть тоді, коли вони ще вчора «сиділи на деревах», очевидний, і він відбувається, власне, по лінії вибору між Сходом і Заходом.

У зв'язку, з східними впливами в Африці зростає вага славістики й советознавства на цьому континенті. Не можна сказати, щоб ці ділянки науки були тут у пелюшках, бо вони насправді не існують у африканських університетах. Мої розмови з «відповідальними колами» мали тільки теоретичний характер, без надій на якусь конкретну акцію в тому напрямі на ближчий час. Ясна річ, що евентуальний розвиток слов'янознавства в майбутньому поширить знання про Україну в Африці, бо тепер воно не існує. Скільки разів доводилося мені виступати як українцеві, завжди таке означення викликало заклопотання в співрозмовника, будь він «високої» кляси інтелектуаліст, будь звичайний смертний з пересічною освітою. На інтелектуальній мапі світу в Африці Україна ще не існує, і можна сміливо твердити, що коли українська африканістика дуже слабенька, то африканська україністика не існує взагалі.

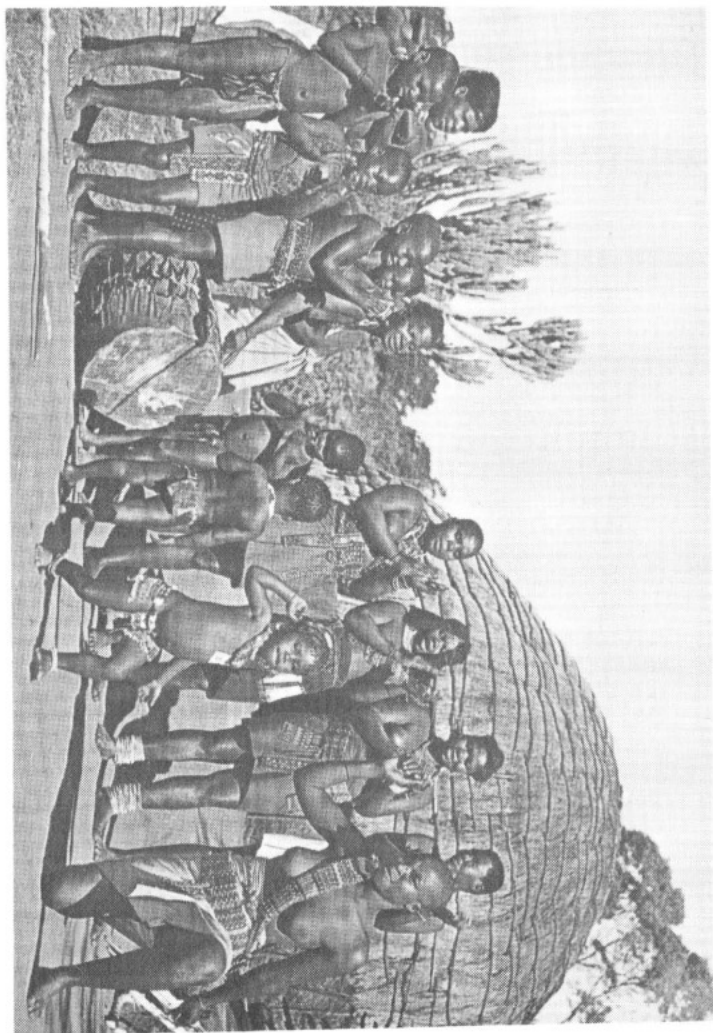
25. ЯК НА АФРИКАНСЬКЕ РІЗДВО Р. Б. 1497...

Славний Васко да Гама, що вперше обплив Африку в дорозі до Індії й на Різдво, тобто в сам „Діс Наталіс” Р. Б. 1497, причалив до побережжя країни, названої ним з цієї нагоди „Наталем”, (у Південній Африці), застав тут тубільців з племені банту, відомих як зулу, чи зулуси.

„Різдвяна країна” — Наталь з того часу пішов уперед, столиця його Дурбан стала найбільшим портом у цій частині „Чорного континенту” а сам Зулуланд, ставши в 1961 р. складовою частиною Південно - Африканської Республіки розвинувся в виссо - індустріалізовану країну, одну з передових на цьому континенті. „Апартеїдний” уряд республіки визнач зулусів за окрему „іншу етнічну групу” чи расу, встановив їм систему шкіл, від найнижчих до „Юніверсіті оф Зулуланд”, в яких молодь цього муринського племені навчається в сього,

включно з зулуською мовою й літературою. Нівеляційний тиск модерної технології поволі зрівнює стандарт і спосіб життя між чорними й білими в Наталі. Все ж, щоб не затратився зовсім старозинний стиль зулуських буднів, створено резервати й завдяки одній із місцевих туристичних компаній, у Дурбані можна поїхати автобусом з відвідинами до автентичного зулуського поселення, в якому зберігаються вуликуваті хатки з дерева й грощі, оригінальний фольклор, співанки, танці, вишивки, їжа й узагалі все те, що характеризувало це плем'я за часів Васка да Гама.

Туристів (за оплату щось коло п'яти доларів) саджають у люксові автобуси й везуть з Дурбану яких 25 миль в глибину Наталю, в казково - чарівну „Долину Тисячі Гір”, як окристовив її свого часу Марк Гвейн. Це початок Зулуланду. В одній із місцевостей

тісі території, недалеко від Друммонду, володіє тепер нестрашний вождь Дяддя й за заплаатою показує своє господарство, шість жінок різного (сказати б „ступнявого“) віку, купу дітей, в тому вродливих дочок і маленьке зуленятко, дві кішки та одного кота. Треба об'єктивно ствердити, що „згода панувати в родині“ жіночому: тому, що вдержання всієї родини на головах всіх шести жінок, вони не мають часу сваритися, не говорячи вже про „біоті парлор“. Для таких важливих справ, як освідомний туризм і пропаганда доброго імені свого племені й родини, вождь посвячується вдень. Сонно походжаючи по своєму обійсті поміж палацками-вулицями, приймаючи туристів, та час до часу покрикуючи на дітей, головню дівчат, щоб не витягали рук до гостей за грішми. (Видно, що такий договір із туристичною компанією: „Но беггінг, плз!“) Не вважаючи на те, члени його родини нав'язують контакти з відвідувачами, простягають руки за монетою, показують, що вміють ловити гроші з повітря, коли їм відповідно підкинути, а теж відзначаються великою зручністю, коли йде про те, щоб перехопити від сестри чи брата незловлений у повітрі гріш десь у траві. Туристи люблять ці штуки й при цьому подивляються прекрас-

но вирізьблені торси чорних Венер: не побачити їх ані в Луврі, ані в Ель Прадо, ні в Уффіціях, ні навіть у (майбутній!) Мистецтвій галерії в Вінніпегу!

Ті з-поміж туристів, що більш зацікавлені фольклором, як різьбарським мистецтвом, ідуть до вулицьових палаців із троці й біломи, щоб познайомитися з життям-буттям зулу племені так, як воно виглядало за часів небіжчика Вака де Гами... Треба підкреслити, що грізний вождь Дяддя терпеливий, в розумний для „білої“ цікавості й іде всім на руку. Він показує гостям, як входить до його вулика-палацу, дозволяє оглядати ліжко-плетінку на землі з дерев'яною „подушкою“ під голову, місце на родинне вогнище й усе інше устаткування свого янкла, включно з окремим застібанням посередині, у якому він увечері, коли все прийде до денного порядку, викурює злих „білих духів“, що приходили до нього адець разом з білими відвідувачами. Ця постійна магічно-захисна праця займає йому багато часу, енергії. Але він, як високої класи політик-економіст, розуміє, що треба жити в згоді з білими лицьми та їхніми духами (бо ж заробіток неабиякий!), а з другого боку він свідомий і того, що не можна задиратися з власними

„чорними” духами... І він тут виявляє подивудійний хист, щоб усі справи якось синхронізувати „в добу жорстоку як вовчиця (африканська!)” й різну від ідилічних часів Васка да Гама...

Коли вже всі туристи на ходилися й надивилися, кожен на те, що йому було цікаве, починається зулуський гопак. Він полягає в тому, щоб під ритм бубна (на якому „грають” дві найстарші жінки вождя) підкинути в танку якнайвище одну то другу ногу. Головна різниця між українським і зулуським гопаком в тому, що викидають вгору ноги не тільки хлопці, але й дівчата, чи взагалі жінки. Залежно від віку й гнучкості м'язів, одним це вдається краще (знавище), другим слабше (знавище). Після гопака темп сповільнюється й наступає другий танець, що його можна назвати зулуським „хороводом” з вінками: він символізує будівництво „хати з лободи”. Є і інші танці-виюртаси. Козачка зулуси не танцюють, залишивши цей винахід виключно потомкам козацької нації в Україні й діаспорі сучасним.

Між тим грізний вождь Дяддя підходить до своїх гостей, до кожного зокрема, вітається, стає до фотографії (головно з „білими” да-

мами) й заключає накінець „пакт приязни” (часом „пакт неагресії”) з представниками різних народів, головних тих, що ще не відвідували його садиби. Коли я йому сказав, що я українець, то йому це не було дуже ясно. Він запитав тоді, звідкіля я приїхав і я вияснив, що з Канади. Це трохи допомогло, бо він уже мав змогу заключати пакт приязни (чи неагресії) з канадійськими французами й англійцями. Знайшовши в мені нового союзника, небувалого тут досі, він запросив мене на окрему площу, витягнув з-за плеча свій невеликий спис із гострим наконечником у формі меча і, держачи його одною рукою, казав мені схопити його трохи нижче під своєю долонею. Коли я це зробив, він поклав свою другу руку на моє рамя і казав мені зробити те саме з своїм раменем. Коли я виконав його доручення, він виголосив по-зулуськи якусь магичну формулу, що її зрозуміли хіба його „чорні духи”. З черги припала на мене роль сказати щось в українській мові. Я використав нагоду, що ані грізний вождь Дяддя, ані ніхто з присутніх не розуміє української мови, й крутячи носом, зачитував з „Ревізора” Миколи Васильовича Гоголя:

— Пішов би ти хоч раз у житті в баню!..

І чорношкірий „Смердяков” і вся його однозапашна нація дуже сподобали собі звук „хрищеної тієї мови”. Він з кабінально-приятним усміхом попросив мене, щоб я повторив ще раз українську формулу „акту приязни”, що треоа було вважати-згідно з опінією експертів від зулуського протоколу — за надзвичайний, сказати б, винятковий привілей для мене особисто, а одночасно й за великий успіх української міжнародної політики й дипломатії... Цей бо привілей давав грізний вождя Дядля тільки представникам найвизначніших і найсильніших народів світу. Беручи це все до уваги, а теж і природні обставини, серед яких відбувалася вся ця церемонія, я дещо змодифікував, сказати б, поширих свою формулу:

— Пішли б ви всі хоч раз у житті в баню, такий жотут прекрасний океан із милевими пляжами!..

Вождя Дядля й уся його нація були захоплені моєю поширеною формулою „акту приязни” й дякували за неї щиросердечно. Менш захоплено дякували його дочка за англійську стерлінгову монету, яку я, не маючи південно-африканських рендів хотів замість різдвяних по-

дарунків роздати між ними. Що більше, одна з них, не зважаючи на заключений у її присутності акт приязни, засичала чорною гадючкою: — Но, енгліш моней гір! — Ов, настрій такий, як у Квебеку! — подумав я, даючи відкинений гріш наймолодшому зуленяті, що в нього ще не витворилося почуття англофобії...

А коли наша візита кінчалася, грізний володар чорних душ у „запашних” тілах свого племені страшний вождя Дядля зарядив на прощання щось у роді „топлесс”-ових ятілок — виключно дівчачих (жінкам він пруютом заборонив пхатися). Нас обтанцьовували „аж до брами” — як писав Шевченко в „Ченці” — „але не козаки — сердеги, а молоді чорні богині”. А сам грізний вождя Дядля відпровадив нас (у супроводі двох виморених кішок) аж до автобусів, прощаючи всіх у своїй рідній мові:

— Салаяні каглас!, мовляв: „будьте здорові”.

І от ми розставалися з зулуським приятним „відкритим” народом так, як певно розставався Васко да Гама на Різдво Року Божого 1497.

Єдина різниця — тоді не було ще „зулу — українського пакту приязни”, що його заключено аж кілька сторіч пізніше в ім’я доброї засади: „Не все зразу!”

26. Дещо про українську громаду в Новій Зеландії

В Новій Зеландії я провів нецілий тиждень, від 15-18 грудня включно, і тому тяжко уявити собі мене як „експерта” від цієї країни. Все ж деякі помічення і враження залишилися глибоко в пам’яті навіть за цей короткий час перебування в Веллінгтоні, чи О клянді.

Насамперед краєвид. Коли ми допливали кораблем до Нової Зеландії, я мав увесь час враження, що ми десь у Швейцарії на одному з її великих озер. А вже коли довелося їхати поїздом із О клянду до Веллінгтону, то краєвид нагадував наші Карпати — невисокі гори, покриті зеленню, тут і там з отарами овець на узбіччях.

Нова Зеландія заселена слабо. На нецілих три мільйони населення, головню британського походження, є десять процент тубильців — маорів і нецілих 3% нових імігрантів, між якими Балтійці, Поляки й Італійці ведуть перед. Українців в цілій Новій Зеландії є коло 300 душ. Найбільше з них поселилося в О клянді, головному порті країни (коло 35 душ). Я мав змогу довше говорити з головою овкляндської Української Громади, паном Володимиром Креховцем, поза цим відомим як кореспондент української преси, зокрема „Вільної Думки” в Сиднеї. Він докладає всіх зусиль, щоб якомсь держати вкупі розкинені українські родини й протидіяти асиміляції, що невпинно йде вперед, головню в молодому поколінні. Нам стало ясно, що з Українців у Новій Зеландії за якийсь час виростуть „ново-зеландці українського походження”, з слабим (або й ніяким) знанням української мови й культури. Найприкріше те, що, з уваги на свою розкиненість і невелику кількість, Українці в Новій Зеландії не спромоглися на будову української цер-

кви, чи Народного Дому, як це є в Австралії. „На відшибі буди”, вони мусли задовольнятися переїздними птахами з інших теренів поселення, першим з яких був сл. п. проф. Т. К. Павличенко десь у пятидесятих роках цього сторіччя. Його мило згадують, а зокрема панство Т. Пінчуки в Веллінгтоні, гостинна українська родина, одна з перших, що приїхала сюди в 1950 р. А там у Новій Зеландії були в переїзді і Блаженніший Верх. Архиепископ Кардинал Йосиф Сліпий, і канадійський Митрополит Кир Максим Германюк, і о. Ігор Шпитковський з Вінніпегу і багато інших священнослужителів, менше світських.

Коли в 1967 р. відбувався Світовий Конгрес Вільних Українців, СКВУ, Нова Зеландія не могла дозволити собі на участь із чисто фінансових причин: громада невелика, грошей небагато, а видатки великі. Розказував п. Креховець, що він був готовий покрити частину коштів з приватної кишені, але всієї суми таки не міг узяти на себе. Треба думати, що черговий конгрес СКВУ відбудеться вже з участю представників (якщо не одного хочби) з Нової Зеландії. А тим часом життя йде, чи краще завмирає. Відходять перші поселенці на другий світ, молодого покоління обмаль, життя замість розвиватися, корчиться. Правда, старші віком, як от панство Пінчуки, вдоволені з країни свого поселення: тут і спокій, і суспільне забезпечення на старість і економічна стабільність. З Нової Зеландії українські поселенці вдоволені й дивуються, чому більше земляків сюди не їде...

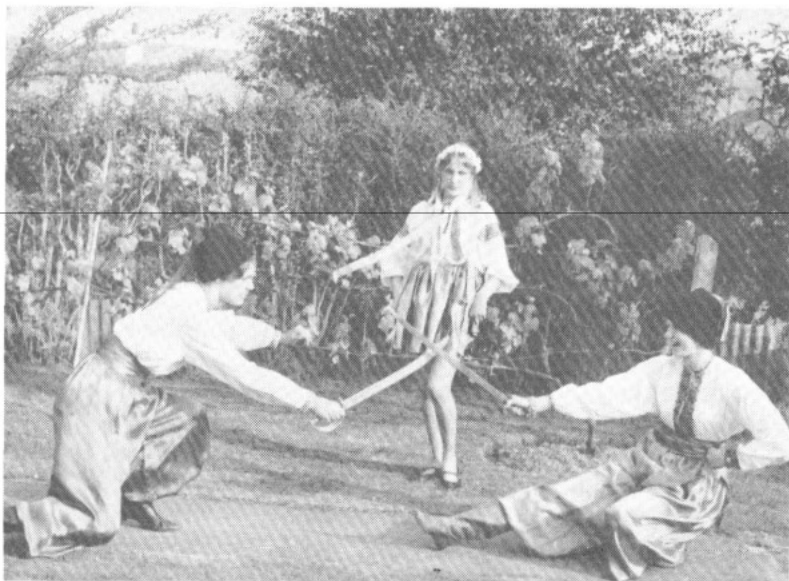
Для мене найцікавіше було відкрити наші „славістичні зірки” — одну в Овкляндському, а другу в Веллінгтонському університеті.

Пані Олександра Пугач-Касселтон в О клянді є керівницею славістичного відділу, у склад якого входять крім неї ще молодий швайцарець д-р Г. П. Штоффель та пані С. Шевельова-Фалкнер. З уваги на зацікавлення студентів покищо викладається тільки російська мова й література. Я мав двічі побачення з проф. Пугач-Касселтоном. Крім педагогічної діяльності вона працює науково, досліджуючи творчість Т. Прокоповича, а зокрема його драму „Владимир”. Дочка відомого в Новій Зеландії українського діяча

п. І. Пугача, що недавно помер, вона прекрасно володіє українською мовою і має всі дані для поширення славістики й на українознавство, коли б була потреба. Пані Пугач-Касселтон, готова очолити Представництво УВАН із Канади на Нову Зеландію, тоді коли пан Вол. Креховець прийняв на себе функцію керівника Центру Української Документації в Новій Зеландії, афілійованого з Музеєм-Архівом УВАН у Вінніперу.

Інакше виглядає справа славістики в університеті Вікторії в Веллінгтоні. Курси московської мови й літератури започаткував там д-р Н. Н. Данилов, а після нього викладала пані Ірина Демченко-Ісом. Головою відділу є тепер проф. С. Кутаїсова. Я мав зустріч з обома дамами ввечері 17-го грудня. Тоді я й довідався, що в відділі цьому є теж Голянець д-р Т. Лайсат і що він займається науково-дослідною працею, а саме над старо-церковно-словянсько-англійським словником.

З Веллінгтону я відлетів дня 18. 12. 1970 „Ню Зеланд Ерлайнс“ до Сиднею, щоб зустрітися з Вінніпезанкою... моєю дружиною.

27. Із „Влесової книги” ново-зе(лено)ляндської

Найцікавішою в Новій Зеландії могла б бути „Влесова книга”, що її можна б було знайти на евкالیптовій корі, списаною невідомим автором. Вона, якщо-до-чого, могла б зачинатися й звучати так:

„Сия есть книга Влесова полденная козака Й. К. Милости запорозского Власа или Уласа из города Капцановки Нижной в земли Киевской походящего. Аще козак оный, учений в землеописаніи и кунштах мореплавных бывши, многіи сторони мира посітил, разніи народи очима властными оглядал, все што виділ докладні описал. Даже на полкулі полденной козак вишеупомянутый бувал и в сторонах тамошних банани, пао-пао и много других овощей, в земли козацкой неизвѣстных коштывал, молоком кокосовым, рци кумисом, заливачи. И книгу сию Влесову для лучшего виразумления и поучения людем посполитим у дияспорі пробувающим написати рѣшил.

**

Маорія — есть сторона тихоокеанская полденная, складающаяся з двох висп вічно-зелених і тому називающаяся Зелено-Ляндія, по-англицки „Зеляндія”, или „Нова Зеландія”. Маорія била одкрита копитаном Й. К. Величества Британского Куком надолго пред основаніем Кука козацко-украинского в городі Мутноводах, сиріч Вінніпезі, в стороні канадской, многомолвной і многокультурной. На виспах оних зе(лено)ляндских живут дві породи людскіи: Одна тубилческо-аборигінальная — маори, а другая із континента европейского пришельческая — велико- й мало-вританці послідніи, екстракції келтицкои бивши, валийцями, ирландцями й скотами (которих з скотом восточно-

европейским мішати не належит!) себе именуют и нацією зе(лено)ляндскою стати хочут, чоґо им ніхто заборонити не может. І род маорский і вританский царя над собою не иміет, оба живут под своїми королями у згоді демокритно-інтеґраційной, но не барзо сердечной, чему дивуватися не можна, ибо земля первоначално біла виключно маорская, а тепер маори сут рафли одсотков десять всего населенія, не цілих три миліони виносящего.

Маори иміют вишивки й орнаменти на козацко-поліській велми похожіи, а гопака маорский гуцулскоґо аркана напминает, так як женскіи хороводи галицким голоґолам подобніи сут. Вританці также иміют своґо гопака „ґайлендерскоґо”, которий у сподницях з подштанцями танцуют, на свои дуди играючи. С пришествіем породи депікозацко-украинскоґо Р. Б. 1950 третій гопака занял місто ґоноровое так, же культура ново-зе(лено)ляндская современная аж з трех гопаков зложена есть. Но позаяк породи депі-украинскоґо не много бити оказуеся (всего душ триста!), то ей гопака не иміет будущности великоґи, хіба вивчат ёґо дві породи више упомянути, майоритетними и великодушними бивши, или СКВУ політикою світскоґо велмудроґо поддержати гопака рачит.

Окромѣ гопака дифференція между породоґо маорско-вританскоґо й депі-козацкоґо есть также в язиці й нравах, а главне в празднованіи свята Рождества Христового. Маори й Вританці, не бивши древне- или новопоґанами, язичниками, празднуют Рожство Господнее 25-го декемвря (ґрудня по-нашему) в спеку найґорячийшую, звикле 99 ґрадусів виносящую. Народ же депі-козацкий, до холоду й морозу вдома звиклий, в меншую на еден или два ґрадуси жару (т. є. 98 албо 97) 7-го января (вулґарне: січня) святковати звик і кутю, в Маоріи ново-зе(лено)ландскоґо неізвісную, Украині-неньці на славу вічную споживает, индюка рибоґу, ґолубцями, варениками й борщем з грибовими ушками в навечеріе Рождества Христового замінивши. Спору календарного еще тут не знають, ибо город Чикаґо, перед у тому ведуший, далеко од Маоріи есть и впливу на народ козацкий в том не иміет. Батюшка православ-

ний, ниженером по професії бивши, Богослужбу рожде-
ственскую гласом велиім правит, а парох католический аж
із Австралії до Нової Зеландії приїжджаєт 200 до-
лярів за єдну подорож округом воздухоплавним, джетом
нарицаємим, платячи й знижки не иміючи.

На Різдество Христове всі роди й народи ново-зе(ле-
но)ляндскіи презенти купуют й одні другим дають так, же
бізнес силне процвітаєт і ойкономія государственная, осо-
бливе аквавитная, вгору йдет. А доляр ново-зе(лено) лян-
дский висше америцкого стоить, послідний только 88 центов
вартуючи! Тому народ депі-козацкий в Маорії сущий свою
'сторону „експенсіф” именуєт и на Америку згори спогля-
даєт, про Канаду вже не вспоминаючи. А понеже на „кріст-
мас трі” грошей шкода, то різні пальми, цитринові де-
рева й прочіи баобабі, прикрасами обвішавши, місто яли-
нок иміють, презенти под них кладучи й котів та собак од-
ганяючи.

Різдество Христове — пора вакацій в школах, тяг-
нушихся до половини фєвруарія (по-козацки: лютого). Всі
їздят машинами или поїздами „на дачу” над Тихим оке-
аном так, же нікого дома не биваєт и обичай колядования
тут неїзвєсний. А кто колядуєт, того пияним уважають і до
в'язниці для отверезєнія сажають, для народу депі-козац-
кого вийняток на 7-го януарія зробивши й тим традиції
народно-церковніи належне оцінивши, у новій кантріи сво-
боду віри їм даючи. Но не уважаючи на всю благодать на-
род козако-украинский в Маорії вимирати починаєт, похо-
ронов больше, чим веселий и хрестин иміючи. „Фініс” Ук-
раини маорско-зе(лено)ляндской недалекий, коли не буде
нових імїгрантів, албо коли живущіи там тепер переселяни
не помножатся належне...

Писано в Веллінгтоні, городі столицном,
Маорія ново-зе(лено)ляндская.

28. „Влесової книги” глава австралійська

Австралія — также есть виспа, но многократне большая и горячеешая нежели обі виспи маорско-ново-зе(ле-но)ляндскіи взятіи докупи разом. И копитан ИКМилости Вританскои Джемс Кук открыл Австралію Р. Б. 1770, так же ровно дві сті літ минуло от того времени и вси австраліи вдячне Кука вспоминают, вдячнейше як Кука козацко-украинского из Канади, тут весьма неизвѣстного.

Первобитними жителями континенту одного були козаки и назву Австралія без буквов „А” и „Т” по-свому диалекту молвили. Но Кук для приличія большого и пронунаціи латинскои „А” и „Т” в хоронимію вести скомандовал и з того времени Аустралія „Австралією” нарицается, слід козацкоґо произношения толко в букві „в” як „у” короткое — сохранивши. А первобитний народ козацкий от злости почорніл барзо и язык козаций затратил, на белкот тубилчий перейшовши или язык аглицкий принявши. Ровно сто восемдесят літ позднеейше новая козако-украинская хвиля до Австраліи прибула, но білою бувши, на козаков первобитних чорних уваги не звертала и в сепараціи от них до сих пор жиет.

Народу нового, депі-козацкоґо, в Австраліи докладне нікто не счислял, но фама патріотіка ферт, же понад 25 (а навет сорок) тысяч душ козацких у городах славних Перті (от козацкоґо слова: „перти” производного); в Аделаїді, Сіднею (от: „сідина”), Мелбурні, Канбері (от: „канути” й „брати”) й у Бризь-Бані живет и хліб австралійский жуєт, бананами закусуючи. А еден козак Георгієм Борцем званий под Сід(и)неем новую Січ запорожскую будует, улиці в память козаков славних гетмана Мазепи, братчика Червонокалинного Бандери и других, яко „Мазепа Стріт”,

„Бандера Роад” и прочее именуєт, а тепер „Києв”-Ресторант козацький на самій середині міста ставит. В том ділі екземплярном козак Борець у сліди Миклухи-Маклая изперед ста літ вступаєт; ибо козаконий у Сід(и)нею и Новой Кввінеи живучи уже в 1871 Р.Б. такіи имена стародавниі, яко „Витязь”, „Изумруд”, „Маріка” и прочіи землі новокввінейской прищепил, Миклухо-Маклаєвим усе побеже именовавши, и на аглицкий язык: „Маклай коаст” претолковавши.

Австралія єсть сторона федерованая с городом капиталним Канберрою над езерами мальовниче положением с двома горбами посередині, которіи висшими от Влесовой клуні в Капцановці Нижной сут. А в Канберрі также много люду козацького жиєт с отаманом Кавуненком на чолі и есаулами Міськом и Гриньом у провіді. Козаки ониі идею зацную повзяли — монумент батькові Тарасові в столиці австраліаской воздвигнути и на того 120 тисяч таляров видати. Но позаяк таляри на евкалиптусах австраліських не ростут, до сих пор толко 50 тисяч на проект вишеупомянутий частью „кеш”, а частью декларациями собрано. То козак Мисько — спірітус мовенс усею діла бувши — духа и надіи не тратит, других подганяючи и газету новую „Бюлетень УГ” для пропакганди видавати почавши.

Народ депі-козацький у всіх городах австраліських свои організації имієт, их у надбудову зацную и барз респектную „Союз Украинских Організацій Австраліи” соединивши. Найлучше розбудована єсть жизнь церковная с храмами православними и католическими у городах вишеупомянутих. А церкви католическіи при помості архитекторов славних Павлишина, Пеленского и других построєни, окрасами Австраліи стали тем больше, же их иконописци козацькіи из України канадско-америцкой Мирон Левицкий и Святослав Гординский розкошне (к утішенію иконописцев австраліських М. Кмита, Я. Савчака и других, розмальовали.

Школи розніи украинознанієм, моль ибиском, квітнут, учителей из членов НТШ, СУМу, Пласту и других організацій иміючи. А спудєи школ оних, а Україні-нєньці к

угішенію на штиль „го-го” танцюють „двокультурними” таким робом будши. А учених козацких тут уже доволно много, мироизвістний хвизик прохвесор всеучилища Сід- (и)нейского Михаил Мессел из Манитоби перед между нимиведет, двомолвним будши. Но к сожаленію велиему предметов украиннознанія у всеучилищах Австраліи ніт и потреба создати катедру козакознанія на кшталт Гарвардской „КУ” в Австраліи пекучая єсть. При доброй благоволенію громад депі-козацких, жертвенности единиц и подержці преси с „Вольною Думкою” и редакторами Шумським и Онуфріенком начолі, катедра украиннознанія на одном из училищ австральских Р.Б. 1978 в 30-літіє приїзду новои еміграції откритою бути повинна.

Окріме клиру, стану иконописного, шкодно-виховного, бизнесово-промислового, а также архитекторского и прохвесорского, стан лекарско-цирюлничий на важное місце в соціялном отношеніи впливаєт и увагу привертаєт. Єсть бо єден цирюльник козацкий, Даньом именуємый, которий у винаходстві медицинском перед ведет. Кметливим будши, цирюльник оний лекарство чудесное на хоробу, которои еще ніт на світі, наперед винашол и, на лаврах сидячи, преспокійне в Народном Домі на Україні лідкомбской в карти играєт на хоробу будущую чекаючи.

А о віршописцах и литераторах козацких в Австраліи можно би цілую книгу не толко Влесову написати. В. Онуфрієнко между первими, а Чуб между другими на чоловое місто вибилися и литературу козацко-австральскую разом с другими писцами прикрашають и для Австраліи нагороду Нобелевскую вперве здобути пробуют.

В протиположеніи до народу депі-козацкого в Маоріи ново-зе(лено)-ляндской, Украина австральская барз силне квітнет и будущность певнейшую имієт, слова гетмана козацкого Ивана Мазепи вспоминаючи, же през незгоду вси пропасти, а през згоду и единомисліє много осягнути можно. Яко така Украина австральская приміром для других Украин дияспорних служити может.

Слѣва оу́краинцѣ! (на глѣзх ѿ.)

Вх тѣпографін кїєво-печѣрской лавры.

дѣвѣтѣ года.

Иждивініємх Сочинітелѣ: КЛЕСѢ.

29. Перші „австралійські” кроки

Дня 5-го грудня в прекрасний соняшний ранок завиділа на овиді земелька — земелька ж ця звалася Австралія, точніш Фрімантл - Перт у південно західній частині континенту. Звичайно приїжджають до Австралії зі сходу, тобто починають із Сіднею. Після короткої (й мушу сказати дуже симпатичної) паспортової контролю більшість пасажирів вилягла на вулиці Фрімантлю — невеликого портового містечка, що властиво є передмістям півмільйонного Перту, столиці „З. А.” (Вестерн Австралії).

Взявши автобус ч. 103 я зразу ж таки поїхав до університету З. А., прекрасно розбудованого між Кінгс-парком і затокою Лебединої ріки. На жаль, була субота й кінчався вже третій тиждень вакацій. Ані професури, ані студентів не було видно. Я ознайомився з прекрасним кампусом, університетською бібліотекою Ріда, факультетським клубом та театром. В студентському центрі його директор дав мені деякі інформації про сам університет оснований у 1852 р. та його теперішню розбудову.

Автобусом ч. 72 я поїхав далі, до самого Перту. Місто розложилося розкішно над згаданим заливом Лебединої ріки. Модерні будинки, хмарочоси, пестро й різко відрізняються від старих вікторіянських будиночків, включно з місцевою залізничною станцією, будинками музею, містецької галерії і Стейт Референс Ляйбрері, місцевої бібліотеки. В місті панувала жара коло 90 ступнів і тому приємно було знайти прибіжище в охолодженій бібліотеці. Як звичайно я почав від каталогів і був приємно вражений основною українкою: Енциклопедією українознавства, перекладами українських авторів, м. ін. Лесі Українки (пера

П. Кунді) та й своєю з Луцьким українською граматикою. На жаль, новіших праць у бібліотеці немає, не то що українсько-але й англомовних. Зате є велика й добре заступлена канадіяна, в тому й усі томи Рапорту Королівської Комісії Б.—Б.

В пертській бібліотеці попала мені вперше в руку австралійська енциклопедія, а в ній стаття про Українців Австралії. Ось вона (в перекладі):

Українці належать до однієї з наймолодших громад у Австралії. Більшість їх приїхала між 1948 і 1951 р. на урядову іміграційну схему. За переписом із 1954 р. 14,756 народжених в Україні, а всіх разом 17,234. Найчисленніше заступлені Українці в Сіднеї, Аделаїді й Мелбурні. — Майже зараз після прибуття перших поселенців основано різні організації й товариства, що задовольняли суспільні й культурні потреби Українців у всіх стейтах. — Усі відділи об'єднані в федеральній раді С.У.О.А. (Союзі Українських Організацій Австралії), що визнає Українську Національну Раду, як найвищу інстанцію для всіх Українців поза зоною російських впливів (Дослівно так! — Я.Р.). Ціль УН-Ради — незалежна українська республіка. Крім громадських організацій існують культурні. В Аделаїді є Українська Театральна Компанія, а крім цього є драматичні гуртки в Сіднеї й Мелборні. Українські мистці сцени відзначилися так як музики, письменники й малярі. Австралійський відділ Української Вільної Академії Наук (УВАН) основано в 1951 р. Є теж відділ Наукового Т-ва ім. Шевченка, що має свою головну квартиру в Парижі. — Українська жіноча організація в Австралії виявилася в організуванні українського мистецтва, концертів і в допомозі Українцям — втікачам в Європі. Є активні українські молодечі організації й спортові клуби, є український університетський клуб у Сіднеї. В Аделаїді виходить „Єдність”, у Сіднеї — „Вільна Думка”, тижневики. — Українці в Австралії належать до двох віровизнань греко-православного й греко-католицького. Обидва мають свої парохії, а перша церква й єпископа в Сіднеї.” (стор. 68-69).

А писав те все так гарно й „ладно” С. Г. П., як виходить із списка скорочень: Степан Юрій Процюк.

Заохочений енциклопедією я взяв у руки міську телефонну книгу й під „Юкраїнян” знайшов кілька позицій, в тому обидві церкви, Союз Українців Австралії, місцевий відділ, та інші. Я повиписував телефони й почав дзвонити. На жаль, і церкви і організації „виїхали на вакації” над прекрасне море, що оточує весь південний ріг Австралії. Так і не додзвонився. Оправдання в мене було легке: коли б це була серпнева субота пополудні в Вінніпезі з 90 ступнями спеки, ледве чи наші церкви й організації (включно зі мною особисто) були б „удома”.

Походивши по розжарених вулицях Перту, майже пустих, я повернувся уже поїздом до Фрімантлю на корабель. Проїздячи понад південний беріг, я запримітив великі піскові пляжі багато авт і купальників. Все ж мені вразив холодний вітер від моря: Південне море чи Південний океан мав нижчу температуру й вітер був досить холодний. Яка була вода мені тяжко сказати, але купальників у воді я бачив мало, в протилежність до багатьох вигрівачів на сонці. В мене виникло (може неслухне і передчасне) порівняння з берегами Північного моря, де рідко можна викупатися в літі в „теплій” воді.

Все ж не вважаючи на температуру й усі інші благадати клімату, перше враження з Австралії було в мене дуже позитивне й додатне. Услужливі люди, чистота, навіть пошта відкрита в суботу (про те ми вже забули в Канаді) — все було свіже, приємне й гарне. Як добре, думав я, що доведеться ще не один спекотливий день провести в австралійську „зиму” в грудні й січні Р. Б. 1970-1971.

30. Сиднейські Українці

Коли зачинати з загального враження, то найкраще зачитувати слова на прощання в Українському Клубі в Лідкомбі 22. 12. 1970:

„Основи для австралійсько-українського життя покладені, тепер треба на них добудовувати й розбудовувати нові вартості”. Переведене це на звичайну мову значить, що церковно-релігійне й культурно-громадське життя в формі двох основних українських Церков й низки типових для української діаспори установ і організацій з запліччям одних чи других -івців, -чи -яків завершилося в надбудові СУОА (Союзу Українських Організацій Австралії). Розбудовано шкільництво й кооперативно-кредитове життя, мистецько-культурні гуртки.

Зразковим, якщо не типовим для всіх австралійських є українська громада в Сіднеї, точніш у одному з її найбільших скупчень, Лідкомбі. Тут є гарна українсько-католицька церква св. Андрея розмальована мистцем Мироном Левицьким з Торонта, комплекс будинків ОВФ - СУМ-у й Українського Культурно-Громадського Клубу, є Український Народний Дім, українська школа при ньому, й (від місяця) редакція я друкарня й видавництво „Вільної Думки” з редактором Володимиром Шумським та співредактором Василем Онуфріємком на чолі.

Життя в Лідкомбі бурлить, пливе й розгортається. Крім церковних імпрез, а зокрема рокового празника на св. Андрея в грудні, відбуваються національні імпрези, як от День Української Державности й Соборности, Шевченківські роковини, травневі дні С. Петлюри й Є. Коновальця, а в 1971 р. ще й день Лесі Українки. Крім цього є й товари-

ські імпрези, балі, сходини, зустрічі тощо. Всіх їх не перелічити й не списати. Українські часописи, а зокрема „Вільна Думка”, реєструють їх достатньо кожного тижня.

Приїхавши „Оріяною” до Сиднею 10-го грудня в спекотливий день тутешнього літа й вакацій, я подзвонив на адреси, подані в телефонній книзі. З усіх викликів, успішний був до Дому Української Молоді й Українського Культурно-Громадського Клубу. Я натрапив на симпатичного господаря Дому п. Богдана Гута, що поінформував мене про все, а зокрема про найближчі імпрези й запросив відвідати Клуб наступного дня. Признаюся, що я був у Лідкомбі того дня аж двічі. Вдень відвідав саме „село”, а зокрема „Вільну Думку”, Український Народний Дім і школу, а ввечері Дім Української Молоді й згаданий Клуб. Крім цього при допомозі гостинного о. І. Шевцева, я оглянув церкву, школу, парохію і цілий комплекс забудовань, що імпонують так розпливаністю, як виконанням і мистецьким оформленням.

Зустріч у Клубі з п. Гутом, панством Менцінськими, Майківськими, Боґцями, проф. В. Островським, С. Яськевичем, панством Барчинськими й іншими була дуже сердечна й повчальна. Я безпосередньо міг продискутувати питання, що мене цікавлять, а саме, наскільки зберігається в Австралії українська мова, культура й ідентичність. В мене склалося дуже позитивне враження про сиднейських Українців. Мовна „інтерференція” офіційної англійської мови менша, як в Америці чи Канаді. Тут приємно згадати молодь, що говорить по-українському, хоч навчається в середніх чи вищих школах офіційною мовою. Молоді хлопці й дівчата висловлюються здебільша гладко по-українському, конверзація між собою теж у рідній мові, одне слово — українсько-англійська двомовність молодого покоління задовільна, зразкова. Правда, є випадки, що діти не знають української мови, але це винятки, які потверджують правило.

В слід за двомовністю іде й „двокультурність”. До австралійських її виявів треба залічити забаву „Козак Го-Го”, що відбулася при двох оркестрах у згаданому Домі

Української Молоді в Лідкомбі 11-го грудня завдяки старанням Т.У.С. ім. Міхновського й Т.У.С. „Обнови”. Нові мельодії і модерні викрутаси в додатку до „козачка” й традиційного вальса свідчили про поєднання нового з традиційним й відбиття в дійсності того, на що вказувала небуденна назва цих „надзвичайних” вечорниць „Андріївки”, на які дала свій дозвіл і церковна влада. „Козак Го-Го” це тільки один із вияків тутешньої „двокультурности”, е їх більше, включно з виграшевими автоматами в Клубі, в які відвідувачі вкладають австралійські центи, щоб за них дістати справжню українську дулю..

**

У Сиднеї довелося бути ще двічі, після першого перебування на „Оріяні”. Відвідини в багатьох земляків, включно з проф. М. Месселем з Манітоби, виповнили весь час. Головний мій виступ був 14. 1. 1971 на сам наш Новий Рік. Промовляючи на зібранні студентських товариств „Обнова” і „ТУСМ” в Домі Української Молоді в Лідкомбі, я торкнувся майбутнього українознавства в Австралії й ствердив, що найкраща розв'язка цього питання — створення катедри українознавства при одному з австралійських університетів. З уваги на розсіяння української академічної молоді у цій країні й трудність, а то й неможливість, введення курсів українознавства за державні університетські фонди, єдина позитивна розв'язка — Гарвардський зразок центру українознавства, що мав би постати з ініціативи й при матеріальному вивінуванні („ендавмент”) такої катедри українською громадою в Австралії з початковим капіталом 250 доларів „залізного фонду”. На мою думку така катедра українознавства при одному з австралійських університетів була б передусім престижевою справою української спільноти в Австралії і завершенням усього рідношкільного й приватного українознавства. Вона мала б бути теж і науковим центром української документації для Австралії й Нової Зеландії та осередком об'єктивної інформації й ширення правди про Україну у цій частині земної кулі.

Жива дискусія, що слідувала після доповіді, виявила велике зацікавлення цією справою так з боку молоді, як і старшого громадянства. Приємно було зазримити, що й українська преса позитивно ставиться до цієї ідеї, а редактор Вол. Шумський з „Вільної Думки” запалав справжнім ентузіазмом до неї. Продискутовуючи з ним пізніші конкретні етапи праці в тому напрямку, я намітив такий їхній загальний план: 1. Оснування й правне оформлення Фонду Катедри Українознавства в Австралії (ФКУА): „Юк-райніян Стадіс Фанд, Інк.” та зібрання першої суми 250.000 австр. доларів (1971-1974); 2. Переговори з австралійськими університетами та підписання контракту на основі виготовленого „статуту” Катедри Українознавства” (1974-1975); 3. Розписання конкурсу на професора та збирання дальших фондів (1976-1977); 4. Святочне відкриття й урухомлення КУА 22 січня 1978 р. з нагоди 60-річчя Української Держави й 30-річчя українського поселення в Австралії. Ця дата була б завершенням культурного росту австралійських Українців та гідним відзначенням національних і австралійсько-українських роковин. А про те, що австралійські Українці вміють відзначати національні дати, я не маю сумніву. Найкращим доказом було відзначення сторіччя Лесі Українки (1871-1971) табором молоді п. н. „Лісова Пісня” спільно із СУМ-ом і Пластом. Зворушливе відкриття цього табору при численній участі старшого громадянства в суботу 26-го грудня під Сиднеєм залишиться одним із найкращих спогадів про Сиднейських Українців і багатомовним прикладом для інших українських поселень у Вільнім Світі.

31. Архів М. Миклухи-Маклая в Сиднеї

Крім відвідин і зустрічей із земляками, поїздок по й поза місто, пляжування на Манлі й Бондай бічах, найприємніші в Сиднеї були відвідини в обох університетах: Сиднейському й Нової Південної Валії та кількакратні візити в місцевій публичній бібліотеці — Мічелл Лайбрери. Ця бібліотека багата в австраліану, не тільки друковану, але й рукописну. Є в ній велика кількість оригінальних, першоджерельних документів до історії Австралії й Тихого океану, мап, світлин, рукописів, листів, тощо; словом є це унікальний архів, центр документації „по тому боці світу”, що його „по цьому боці” можна порівняти хіба з Британським Музеєм, його книжними й рукописними колекціями. Автім, сам фундатор „бібліотеки” — Давид Скотт Мічелл, що передав свої колекції до публичної бібліотеки НПВ, в 1907 р., був свідомий того й у статуті бібліотеки сказано, що вступ до неї дозволений ученим і зацікавленим особам на подібних умовах, як вступ до бібліотеки Британського Музею в Лондоні.

Мене цікавив у цій бібліотеці архів відомого східно-слов'янського дослідника й мандрівника українського походження (як здається) Миколи Миклухи-Маклая (Макленка), поза цим відомого як „короля папуасів”, що рівно сто років тому (1871) прибув на кораблі „Витязь” до Нової Гвінеї, поселився на березі океану на північно-східній частині острова й прожив там до кінця 1872 р., досліджуючи життя тубильців. Його пригоди на острові загальновідомі, так як і те, що він був першим білим („чоловіком з місяця” — за словами папуасів) у цій частині світу. Досить обширна література, навіть в українській мові, краще

й вичерпніше з'ясовує наукові заслуги Миклухи-Маклая щодо Гвінеї, як можна б про це написати в короткому репортажі. Нас цікавило в Бібліотеці Мічелла що інше, а саме сам архів Миклухи-Маклая й неопубліковані досі його матеріали.

В бібліотечному каталозі є декілька позицій про „Ніколяс Міклуко де Маклей, Баррон”. Склонні до титуломанії Британці назвали його „бароном”, не вважаючи на те, що він протривався тому і в одному з своїх англійських писем (у рукописі) оспорує цей титул. Згідно з його паспортом, виданим у Петербурзі 10. 10. 1870 у трьох мовах: російській, німецькій та французькій (що, до речі, зберігається в дуже доброму стані в архіві М. М.-М. під числом А 2889) він був „родовим дворянином”, в німецькому перекладі „Едельман”-ом з додатком „фон”. Переглядаючи його листування, треба ствердити, що ані в російських, ані в німецьких, чи англійських документах він сам ніколи себе „бароном” не називав, так як і його жінка — з сиднейського старого роду Робертсонів — ніколи не була „баронесою”.

Найцікавіша в сиднейській миклухо-макляні збірка документів під наведеним угорі числом. Її передала вдова Миклухи-Маклая в депозит Мічелловій Бібліотеці після його смерті (1888), управа бібліотеки скласифікувала й упорядкувала весь матеріал так, що він тепер доступний усім зацікавленим дослідникам життя і творчості Миклухи-Маклая. Як сказано, багато вже використано для друкованих праць, включно з останньою книжкою Грінопа п. нар. „Gu travel e louan” (Сидней 1944). Все ж є ще неспросліджені аспекти цього архіву й на них хотілося б звернути увагу дослідників.

Насамперед мова. Миклухо-Маклай знав крім словянських мови німецьку, французьку, англійську і вивчав на Новій Гвінеї мову папуасів. Читаючи його англійські рукописи, треба подивляти його тонке й глибоке знання цієї мови. Перед дослідником питання — прослідити англійську мову і дво- чи багатомовність Миклухи-Маклая, всі ті проблеми, що вириваються із „інтерференції”, граматичної

чи лексикальної, різних мовних систем. І ще питання: наскільки англомовна дружина Миклухи-Маклая мала вплив на формування його англомовних засобів. Інше питання — його знання папуаської мови. Ще інше: чи і які слова за своїли собі папуаси від нього у своїй мові, чи своєму діалекті? Чи збереглися ці слова до сьогодні і чи таке слово напр. як „мана” в папуаському словникові не відповідає українському „монастир” у скороченій формі?

В дальшому заслуговує уваги дослідників родовід Миклухи-Маклая: походження його дідів й прадідів по батькові й матері. Цього не можна досліджувати в Австралії. Проте є можливості зібрати основні дані про його дружину й дітей, тим більше, що один із його синів має працювати в Канберрі на радіостанції... Отож генеалогія нащадків включно з тим, що вони знають і як пригадують батька, чи діда — цікава тема дослідчої праці.

Під числом А 1539 зберігається окрема збірка рисунків акул із найрізнішими позами, рухами та подробицями фізіології цієї рибної породи. Для іхтіологів це цікавий історичний матеріал й основа для порівнянь, чи студій взагалі. Крім акул Миклуха-Маклай рисував багато іншого. В колекції під ч. А 2889/II є безліч рисунків з Німеччини, Близького Сходу, Азії взагалі й Австралії. Комусь треба б на решті цим матеріалом поцікавитися і дати аналізу його мистецького та документального аспектів.

Є ще багато інших науково-дослідчих можливостей. Як назвознавця мене зацікавила Миклухо-Маклаєва ономастика. Під числом Ан 28 я знайшов цікаву позицію: „Ню Гіні плейс неймс бай Беррон де Міклюко-Маклей”. Замоливши її, я з приємністю простудіював список назв Нової Гвінеї, виготовлений Миклухою-Маклаєм, невідомо для якого вжитку. Між топонімами Нової Гвінеї звертають увагу такі назви, як „Тивун”, „Витязь”, „Телята”, „Ізмурд”, „Маріка”, „Пік Мештерски” й ін. Ці назви безперечно заслуговують на окреме дослідження, порівняння з теперішньою топонімією цієї території, пояснення етимології й механіки ономастичного процесу з-перед ста років, тощо. Усе це можна прослідити тільки на місці в Новій Гвінеї.

32. На Міжнародному Конгресі Сходознавства в Канберрі

28-ий Міжнародний Конгрес Сходознавства (Орієталістів) відбувся в столиці Австралії, в днях 6—12-го січня 1971 в приміщеннях Австралійського Національного Університету. Президентом Конгресу був проф. А. Л. Башам, генеральним секретарем проф. Р. Р. С. де Крепені. Діставши запрошення на цей конгрес іще в 1968 р., я зголосив доповідь про „Словянські й тюркські прізвища на -ук, -чук” і подав тоді її коротке резюме. Доповідь прийнято і включено в програму Ч. 6: „Центральна й північна Азія”. Керівник цієї програми проф. Г. В. Бейлі повідомив мене про дату — 9-го січня, коли я мав би її відчитати. В вересні 1970 р. я був готовий з текстом і переслав його до Канберри, повідомляючи одночасно про дату свого приїзду. Основна теза моєї доповіді — заперечення теорії П. Чучки про те, що український наросток -чук у таких прізвищах, як „Ковальчук”, „Іванчук”, „Максимчук” — турецько-татарського походження. На основі багатющого матеріалу в доповіді подано типологію українських і взагалі словянських прізвищ на -чук, -ук та доведено, що так з хронологічного боку, як і з географічного поширення й значення цих прізвищ, їхня наявність у словянських і тюркських мовах — явище випадкового паралелізму, а не взаємних впливів.

На конгрес у Канберрі з'їхалося понад 1200 учасників, в тому делегація з Канади та СРСР в числі по 18 душ. З Українців офіційно зареєстровані були ми з дружиною. Я сподівався зустрітися з представниками Академії Наук з Києва, а теж і з Українцями з Америки, чи Європи, чи

навіть із туркологами із Мелбурну... На жаль, нікого з них не було й щоб хоч на одній сесії вони були, я запросив земляків із Канберри на свій виклад, що був назначений на суботу — вільний день від праці. І так перед викладом заповнилася зала представниками нашого старшого й молодшого покоління, що посідали в лавки поруч із членами конгресу, в тому деякими учасниками з советської делегації. Коли вибила дев'ята година, проф. Бейлі, як керівник відділу, відкрив сесію й передав головування проф. М. Гатторі з Токіо-університету (зрештою знайомого мені ще з конгресу двомовности в Монктоні в 1967 р.). Я почав свій виступ українською мовою, вітаючи земляків Канберри й дякуючи їм за те, що так численно прийшли на доповідь. Описля я відчитав свою доповідь по-англійському. Після доповіді почалася дискусія, в якій подано деякі нові аргументи за автохтонним, не турецьким походженням -чуків, -уків у словянських мовах. Правда, деякі застереження до моїх пояснень висунув один із советських делегатів, але я відповів йому зразу ж таки контраргументом і справа була полагоджена.

Після мене мав доповідь один із Азербейджанців, членів делегації ССРСР. Коли він прочитав її, почалася дискусія. Спочатку вживали англійської, але коли прелегент не занадто добре її розумів, дискутанті перейшли на українську мову, яку Азербейджанець ясно сприймав і відповідав по-російському. Із сходознавства дискусія перейшла взагалі на науково-видавничі й академічні справи в ССРСР, а зокрема в Азербейджані. В допомогу прелегентові приходили інші члени делегації і диспуата продовжувалась яку годину, поки предсідник не закінчив її екс катедра. Та й після того, вже на коридорах, йшла палка виміна думок. Не знаю, як покінчилися поодинокі її епізоди, все ж я був вдоволений із перебігу сесії та з можливости віч-на-віч конфронтувати різні світи й відмінні погляди.

В часі конгресу я був на кількох інших доповідях і приймав участь в дискусіях. Назагал конгрес стояв на високому науковому рівні, згуртувавши спеціалісів від культури- й релігієзнавства, історії, економії, політики мистец-

тва, літератури, мовознавства, тощо. З уваги на століття 1873-1973 першого конгресу вирішено черговий „ювілейний” відбути в Парижі, місті, де започатковано їх у минулому столітті.

Як на всіх того роду імпрезах, так і на цьому конгресі не обійшлося без товариських зустрічей, прийнять, прогульок. Для нас — Українців з Канади важливим було прийняття в домі канадійського Високого Комісаря в Австралії дост. Артура Мензіса в п'ятницю 8-го січня. До речі, того ж дня з його ініціативи відбувся в Клюбі Канберра обід із участю високих урядовців Відділу Іміграції, що цікавилися четвертим томом звітлення Королівської Комісії Б-Б. в Оттаві. Ми мали цікаві розмови і я вручив їм текст рекомендацій Комісії з відповідними поясненнями. Прощаючися з дост. Мензісом на прийнятті у його домі, я дав йому з відповідною дедикацією книжку „Українці в Канаді” (друге видання) О. Войценко.

Найвеличавіше й найчисленніше прийняття було в генерального губернатора Австралії дост. Гезлака на розкішно положеному березі озера під „голим” гарячим австралійським небом. Сам генеральний губернатор, зацікавлений сходознавством, мав головну доповідь на відкритті конгресу 6-го січня і після того запросив усіх членів його разом з дипломатичними представництвами поодиноких країн до себе „ в гості”. Признаюся, що я вперше був на такому прийнятті коло півтори тисячлюдей. Це було можливе тільки „на зеленой муравці”, як писав Грицько Скворода, а я б додав: і то в Австралії.

Все ж для мене найцікавіше було прийняття в Національній Бібліотеці. З нагоди конгресу вони влаштували окрему виставу своєї орієнталістики й упрístupнили конгресистам центр азієзнавства, багато вивінований і достатньо zorganizований (каталоги, справні співробітники, приміщення з читальнею і робітнею, тощо). В товаристві директорки п. Пенфілд, ми оглянули відділ за відділом у цій бібліотеці, довше спинилися в аквізиційному центрі й у зведеному національному каталозі. Як усюди, так і тут цікавила мене австралійська україніка і власне у зведеному

катаюзі показала вся її вбогість. Я порекомендував деякі поліпшення, передав деякі новіші видання з Канади, намітив дальшу розбудову. І в мене виникло враження, що в цій бібліотеці є великі можливості розбудувати словянський та українознавчий відділи, треба б одначе комусь із наших молодих бібліотекарів поцікавитися цією справою й піти на працю до цієї установи.

Образ Національної Бібліотеки Австралії не був би повний, коли б не згадати її будинку й положення. Оточена довкілними озерами, на горбку, вона вражає своєю оригінальною архітектурою під стиль грецького Партенону, тільки модернізованого, з довгими чотирикутними колонами, за якими побудовані в належній віддалі стіни. Все з італійського мarmору, дише клясикою, півднем, спокоем і якоюсь незвичною маєстатичністю. Австралійці, чи краще канберрці, можуть бути горді на свою книжну „святая святих”. Таких національних бібліотек небагато на світі. А п. Пенфілд вияснила, що при плянуванні будови взято до уваги наперед можливості її розбудови і на випадок потреби будуть додані дальші будинки, чи крила.

Вертаючися до конгресу, треба згадати, що він мав окрему сесію, мистецтвознавчу, поза Канберрою, а саме в Мелбурні, куди перекинули його учасників літаками. Для нас мелбурнська поїздка була одночасно й закінченням його. Дня 11-го січня вранці ми покинули гостинні пороги Урсуля Каледжу, на кампусі університету, де прожили більш як тиждень в спокою, близько викладових заль і міста. Мушу сказати, що всюди було близько і ми звичайно ходили пішки. А я особисто ще ніколи в житті не пройшов стільки травників і площ „напоперек”, як у столиці Австралії...

З додаткових епізодів конгресу запам'ятався один деталь: На відкриття в парадній залі столичної опери прикрасили її стіни декількома найкращими образами з Національної Галерії. Нам приємно було побачити у головному фойє „Даму в вуальці” М. Кміта з Сиднею, як один із чогирьох вибраних експонатів на цю нагороду. Ми водили знайомих і незнайомих учасників конгресу до цього пре-

красного малюнку й пояснювали:

-- It's a Юкрейніян артист!

Оглядали її теж і почесні гості конгресу: принц Н. Мікоса (брат японського імператора) з дружиною в асисті свого амбасадора в Канберрі Саїто й сиднейського консуля Гакашіма, оглядали її й інші гості та члени конгресу. Це було тим цікавіше, що ані неprisутній український артист, ані його „Дама” не мали нічого спільного з орієнталістикою...

33. Інавгурація року Лесі Українки в Австралії

Так уже склалося, що мені в часі моєї подорожі по континентах довелося тричі інавгурувати рік Лесі Українки. Цим разом на прохання української громади в Канберрі я виголосив доповідь при вщерть виповненій залі Хорватського Клубу (на дверях якого я завважив, входячи, такий напис по-хорватському: „Сербам і комуністам вступ заборонений!“). Було це в спекотливу неділю 10-го січня ввечері. Зібрання відкрив вступним словом керівник Культурно-Освітнього Відділу УГ й голова саме в той день створеного Осередку Праці НТШ в Канберрі інж. Степан Місько. Від усього Наукового Товариства ім. Шевченка в Австралії промовляв проф. Т. Ляхович, що приїхав до Канберри з Мелбурну спеціально на цей день. Тоді виступила з реcitaцією поеми „Давня казка” Лесі Українки представниця молодого покоління в Канберрі пані Христя Місько, що має за собою довгу і добру традицію культивування українського живого слова на сцені. У більш як одногодній доповіді я вказав на становище Лесі Українки в українській і світовій літературі. Під покровом універсальних тем, яким вона дає нову мистецько-ідейну інтерпретацію, говорить вона про українську дійсність. Такі „великі полотна”, як „Оргія”, „В катакомбах”, „На руїнах”, „Камінний господар” і ін. — все це хоч і торкається світових тем і може бути незаперечним вкладом українського духа в загальнолюдську літературу, то проте для українства вони мають своє значення й свою інтерпретацію, даючи відповідь на деякі основні питання національного життя й українських ідейних потреб. В дальшому я проаналізував вічні теми „прометеїзму”, „антеїзму”, „сизифізму” в тво-

рах української поетки, документуючи свої твердження відповідними цитатами. Окремо я обговорив поеми Лесі Українки з часу її перебування в Єгипті, а зокрема останню з єгипетського циклу, що відзначається типовим для поетки етосом і патосом „непоправного оптимізму” в національних справах, так як „Контра спем сперо” в особистих. Щоб „обрамувати” доповідь новою рецитацією, я закінчив її відчитанням першої, хоч простенької формою, але глибокої своїм ідейним змістом, вірші Лесі Українки:

Ні долі, ні волі у мене нема,
Осталася тільки надія одна . . .

Хоч у доповіді було тяжко сполучити науковий підхід з популярним викладом „для всіх”, я відчував, що вона викликала помітне враження на слухачах, що пізніш показалося в дискусії та заявах учасників свята. Зокрема щиро й гарно висловилися про доповідь панство П. Гріни (з яких бібліотеки, до речі, я випозичив два томи творів Лесі Українки на виклад), відвозячи нас з дружиною „додому”. Так само й голова УГ. — інж. В. Кавуненко, що мав ключове слово на святі.

Все ж дві речі з тієї імпрези дали мені багато додумання. Насамперед проблема „своєї хати” в Канберрі. Хоч ми з Хорватами завжди жили в хороших взаєминах іще в Європі, то проте відзначати сторіччя Лесі Українки в „несвоїй хаті”, а в гостях у словянських братів (які, до речі, зігнорували ціле свято і не вислали на нього делегата) було трохи дивнє, якщо не принизливе, бо за стінкою час до часу вигравала голосна музика й перешкоджала в доповіді. Мені здавалося, що було б краще на цю okazji піти за ідеєю інж. Гріни й відбути свято в недалекому скупченні Українців у Квінбіяні, НПВ., в своєму, хай і скромнішому, Народному Домі. І друге спостереження й переконання: в Канберрі треба конче подбати про репрезентативний український дім для таких імпрез. Як-не-як, а в столиці країни повинен бути репрезентативний осередок українського культурного життя. Й тому ідея інж. Міська побудувати такий дім не тільки вповні переконлива, але й якнайбільш актуальна. Чи назвемо її „пам'ятником Шевченка”, чи „До-

мом ім. Шевченка, Франка й Лесі Українки”, чи по-простому „Українським Народним Домом” — не важливе. Важливе те, щоб такий дім у Канберрі постав і щоб українська громада мала свій культурно-громадський центр. Змодифікована в дечому й упрощена схема „своєї хати” в столиці країни має своє повне виправдання й життєве зумовлення. Ясна річ, тягар її здійснення лежатиме передусім на плечах канберських Українців і, дай Боже, щоб вона здійснилася в найближчому майбутньому! Ідейних людей у Канберрі не бракує і як приклад може послужити інж. Грін, що на власний кошт добудовує одну кімнату в своєму домі для... відділу Українського Історичного Товариства в Австралії і його видань.

Ми переконані, що в прийдешньому, коли доведеться інавгурувати якісь інші культурно-національні ювілейні святкування в Канберрі, вони відбуватимуться вже „під власною стріхою”, чого землякам в столиці Австралії щиро бажаємо!

34. В Мелбурні — австралійському Шикаго

Мелбурн зробив на мене чомусь враження Шикаго: подібні широкі вітряні вулиці, будинки, розкиненість міста, вода й береги, американського стилю „гайвеї”, рух на вулицях, бизнесова гарячка. За те немає тут чорних, і українських календарно-церковних спорів.

Коли я телефоном порозумівся з Преосвященним Іваном Прашком відвідати його в 3-ій годині 8-го грудня, мене обступила група репортерів і від радіо і від телевізії, від національної й льокальної преси. Інтерв'ю і знімки тривали з годину і я мусів знову телефонувати до єпископа, вибачаючись, що через несподіванки з пресою приїду аж коло 5-ої.

Подорозі я оглянув місто, був у публичній бібліотеці, музеях, і на новий означений час приїхав (дешевою) таксівою перед єпископську резиденцію. Попав, можна сказати, добре, бо на підвечірок, в часі якого познайомився з найближчими співробітниками єпископа Кир Івана Прашка, з яким ми знайомі ще з Вінніпегу з 1961 р.

— Я приїхав до Вас, Владико, щоб при Вашій допомозі оглянути „Україну Мелбурнську”, якщо така є — заявив я після привітань і підвечірку.

— Є, є, я Вас повезу.

І от єпископським автoм, вперше у житті везений таким церковним достойником, я відвідав цю „Україну”.

Вже так прийнято, що Українці поселюються й концентруються „на півночі” міста, Вінніпег будши в цьому напрямі „матірю городів руських у діяспорі”. Мій достойний господар повіз мене на передмістя Норт Мелбурн-Ессендон. Ми оглянули „Український Народний Дім” на яких

600 осіб з бібліотекою („якої ніхто не читає“), потім оглянули православну Церкву УАПЦ, з 1961 р., а даліше українську кредитівку „Дністер“, щось у роді вінніпезької „Карпатії“, але з власним будинком, купленим з нагоди десятиріччя 1959 - 1969 й з першим мільйоном оборотів. Я познайомився з працівниками кооперативи й висловив своє признання й подив для розбудови їхньої кредитівки. На місці було мені передати привіт від „Карпатії“ й українських кредитівок у Вінніпегу, про які тут стільки знають, що вінніпезці про мелбурнський „Дністер“ та його філіялки (читай: „ніщо“).

На самий кінець поїздки мій шановний хазяїн повів мене на своє „господарство“. Ми оглянули величаву катедру для Українців католиків Австралії й Нової Зеландії св. Петра й Павла, збудовану в роках 1961-63, цікавий модернізований іконостас з образами кисти Св. Гординського (прислані з Америки, бо сам маестро не малював їх у Мелбурні), а там велику залу під катедрою на різні збори, приміщення С.У.М-у, Пласту, парохіяльної школи, катедрального братства з „найбільшою“ українською бібліотекою, станицю „Дністра“ (тут він починався) й окрему залу з музейними експонатами.

— Ці дві старі плащениці з 18, чи навіть 17 ст., підуть до Риму до св. Софії — заявив Преосвященний, показуючи справді цікаві й цінні пам'ятки народного мистецтва, правдоподібно десь із Лемківщини.

— Сьогодні в нас на приходстві великий день — іменини сестри Климентини й відзначення дня св. Климентія — патрона нашого університету в Римі. На шосту годину Сестри запросили на вечерю — сказав мій провідник.

— Хіба не мене?

— Ну, Ви будете в нас спеціальний гість, нам треба б уже туди вибиратися. Преосвященний заїхав автом до відкритого гаражу (в Мелбурні морозів не буває... навіть у грудні!) і ми пішком подалися до недалекого дому-обителі Сестер-Службениць. Ми привітали сестру Климентину (родом з Аргентини) і в товаристві ще кількох запрошених гостей засіли за святкову трапезу.

І чого тут не було — починаючи з українсько-галицького борщу (що його вже два місяці не бачив і не кушав), українською ковбасою та всякими іншими стравами. Єдине, що було беззаперечно місцеве, це австралійські випивки включно з вином, яке ми знаємо й у Вінніпегу.

В часі розмови за вечерею я довідався, що плянований на 1 й 2 січня „літній” здвиг Українців Австралії в Мелбурні не відбудеться, його відкладено на пізніш, здається, на холоднішу пору року, як січневе австралійське літо. За те відбудеться делегатський з'їзд українсько-католицьких церковних мирян. Про це було повідомлення в мелбурнському часописі „Церква і життя”; що його редагує ред. Ю. Венгльовський.

**

Вдруге довелося бути в Мелбурні в днях 11, 12 й 13-го січня 1971. Ми з дружиною, з „Його Імператорською Величністю” й багатьма членами Міжнародного Конгресу Сходознавства прилетіли туди вранці з Канберри й опинилися зразу ж таки на цілоденній сесії конгресу в Національній Галерії Мистецтв, прекрасно й пляново збудованому центрі мистецьких зборів, між якими на перше місце в тому часі висувалися орієнтальні колекції та вистави. Після офіційних привітань конгресисти оглянули ці вистави й подалися до великої викладової зали на ранішню сесію. Викладали відомі фахівці орієнтального мистецтва й про них, як і рівень науковости, могла б більше сказати моя дружина, чим я, тим більше, що я не висидів на всіх викладах, пішовши до книгарні й бібліотеки шукати за українкою.

Після обіду в величньо-збудованій і розкішно прикрашеній приймальній залі, ми оглянули постійні збірки галерії, в тому унікальний образ Михайла Кміта: „Тріє царі” й попрощалися з членами конгресу. Ми не поверталися до Канберри, а на запрошення місцевої української громади рішили залишитися до середи 13-го, щоб відбути зустріч наступного дня з її представниками. По нас приїхав до галерії аранжер і інспіратор цієї зустрічі проф. Т. Ляхович, голова Австралійського НТШ, й завіз нас до мотелю „Ка-

ліфорнія” в південно-східній частині міста.

Другого дня — після відвідин університетів Монаш і Мелбурн (з убогою українікою в бібліотеках!) — увечері відбулася ця зустріч. Проф. Ляхович запропонував мені тему: „роля української науки”, я дещо змодифікував її й остаточно моя доповідь звучала: „Українське наукове життя в Вільному Світі й золотий ювілей Українського Вільного Університету”. Головна горішня зала Українського Народного Дому, де відбувалося зібрання, була вщерть виповнена Українцями Мелбурну й околиці. Проф. Ляхових відкрив збори й попросив до головного стола крім нас з дружиною Преосвященного Кир Івана Прашка, голову СУОА. Мирослава Болюха, паню Л. Денес-Гаєвську й інших. Після привітів відбулася моя доповідь. У ній я з’ясував три основні функції української науки: дослідчо-документаційну, культурно-репрезентаційну й науково-педагогічну. На тлі цього я торкнувся ролі УВУ — „найстаршої української еміграційної наукової установи” та закінчив оглядом змагань за наукову надбудову — Українську Наукову Раду в Вільному Світі (УНРВС), започатковану в 1967 р. з нагоди першого СКВУ й заплановану на повне завершення заходами УВУ в 1971 р. (власне з нагоди „золотого ювілею” УВУ, який був членом Празького „Українського Академічного Комітету” між двома світовими війнами). Після моєї доповіді попрошено до слова ще й мою дружину і вона, високо оцінивши мистецькі надбання австралійських Українців, окремо піднесла справу розмалювання деяких церков Мироном Левицьким з Торонта: „Щодо цього австралійські Українці перевищили всі інші наші поселення”...

Після доповідей відбулася жива (й довга) дискусія, закінчена словом Преосвященного Кир Івана Прашка. В усіх виступах відчувалася прихильність до нас, тепло й приязнь, а все на тлі турботи про українське „завтра” в Австралії і поза нею. На спомин перебування в Мелбурні п. Болюх вручив мені з окремою дедикацією важливу книгу „Українці в Австралії” (Мелбурн 1966), що вичерпно подає відомості про українське життя у цій частині світу й

насправді робить усі мої репортажі про історичний аспект цього життя злишніми. Переглянувши опісля сторінки цієї книги, я переконався, що це справжня скарбниця інформацій, світлин і документів про українське життя в Австралії до 1966 р. Недолік її — брак показника (індексу) для багатющого й прецінного матеріялу, що внеможливлнює користування нею. Виринає (негрішна) думка: видати другий том із матеріялом про роки 1966-1971 (останнє пятиріччя) та опрацювати спільний показник-індекс для обох томів. Тоді буде це дійсна українсько-австралійська енциклопедія й підручний „Літопис українського життя в Австралії”...

Памятного дня 13-го січня під жарким сонцем Австралії прощали нас на Мелбурнському летовищі: проф. Т. Ляхович із своєю чарівною дружиною, п. М. Болюх і милий-премилий маестро Володимир Савчак, маляр краєвидів центральної Австралії і тамошніх тубильців. У зворушливому жесті він подарував нам на спогад один із своїх кращих евкаліптових краєвидів, типових для Австралії. Ми подякували за цінний подарунок і розпрощалися. („Чи ми ще зійдемося знову?”)

35. У Брізбані й на „Золотому Побережжі”

Коли ми з дружиною мали в Австралії який відпочинок і вільний „добрий” час, то було це в Квінсленді, в його столиці Брізбані й на „Золотому Побережжі” Тихого океану, від Брізбану віддаленого приблизно так, як Вінніпег Біч від Вінніпегу.

В Брізбані (чи як хоче Влес: „Бризь- Бані”) ми були гістьми панства Р. і О. Павлишиних, давніх знайомих з Європи. Їхній Марко — мій „заочний” похресник і сьогорічне перебування в Австралії було найкращою нагодою познайомитися особисто з моєю австралійською духовою дитиною. „Дитина” ж ця виявилася дорослим пластуном-юнаком, добре зорієнтованим у австралійських та українських справах, плинним в українській мові та... вивінуваним у тонкий гумор (по бабусі, батькові, чи по матері? — не беруся судити). Отож ми обіздили разом ліси й гори між Брізбаном і океаном, були в „австралійській пущі”, бачили кангурів і коаль, та взагалі забавилися в туристів і відпочинковців у милому товаристві цієї родини на Сурферс Парадайз (ніби: „Міямі Біч”).

Інж. Павлишин видатний архітект, має за собою багато здійснених проєктів у Квінсленді і тепер працює на керівному становищі архітекта в стейтовому уряді, „розбудовуючи” дослівно цю частину Австралії. Найприємніше було зайти на пошту в Сурферс Парадайз і довідатися, що ця модерна будова теж його проєкт. В українському житті панство Павлишини відограло і досі відиграють важливу ролью — він як довголітній голова місцевої Української Громади, а пані Люся як пластова діячка й... перша представниця Товариства Плекання Рідної Мови на Австралію.

З українських проектів інж. Павлишина дуже цікава католицька церква Покрови Пресв. Богородиці в Брізбані, проектувана й збудована в 1961 р. під особистим доглядом автора пляну. Так склалося, що від самого початку ця церква звязана нитками взаємин з Канадою. Наріжний камінь під її будову посвятив дня 2-го лютого 1958 р. канадійський Митрополит Кир Максим Германюк. Опісля в 60-их роках, коли треба було розмальювати її, вибір впав на мистця Мирона Левицького з Торонта. Цей вибір був добрий і „Мироньцьо” вивязався прекрасно так із завдання намалювати запрестольний образ, як і оформити іконостас. Сьогодні брізбанська церква — один із кращих зразків української архітектури і церковного малярства в Австралії.

Але на цьому не закінчився звязок із Канадою. В Брізбані тепер парохом отець Ігор Шпитковський, типовий душпастир-піонер з місійними інклінаціями. Власне він „повідгребував” самітних Українців у північному (читай: тропічному!) Квінсленді, десь там у Макаї, Тавнсвілі, Куктавні й інших дірах, де — за його словами — „дідько добраніч каже”. Бував він і в Дарвіні (не з симпатій до дарвінізму!), а навіть і на півдикому острові Тіморі, де — на його приватне щасття й радість брізбанської парохії — його не з’їли тамошні канібали... Приємно було зустрітися з цим життєрадісним і динамічним вінніпезцем і почути його оповідання про всі місійно-душпастирські пригоди, включно з однією з найновіших: одна з його парохіянок з Іст Кілдонану під Вінніпегом прилетіла до Австралії святкувати „гарячий Крісмас” у Брізбані і по дорозі втратила день 25 грудня десь під небом між Гонолюлю й Фіджі... Мораль із цього для вінніпезців ясна: святкуйте так, як в Австралії, українське Різдво на 7-го січня і вилітайте на південь аж 5-го січня, щоб не втратити нагоди до святкування його у цій країні українського традиційного календаря.

Коли ми при святах, то й Водохреща в Брізбані за старим стилем. Дня 18-го січня, в останній день мого перебування на австралійській землі, ми запивали в гостин-

ному домі панства Павлишиних свячену (в неділю 17. І. западливим о. Ігорем) воду й закушували її приготовленою панею Мамою і Бабусею „голодною кутею”. Заввага на маргінесі: ще ніколи мені не смакувала так „свячена вода”, як у Брізбані в спекотливий день 18 січня Р. Б. 1971.

**
*

З панством Павлишинами я розпрощався того ж дня у брізбанському річковому порті, а в їх особах і з щирими, вирозумілими, патріотичними, жертвенними й спратненими рідного — австралійськими Українцями.

Новий корабель повіз мене того дня в нові позаавстралійські світи.

37. На ювілеї одного з філіпінських університетів: „Санто Томас”

Хоч Філіпіни на близько 30 мільйонів населення мають коло 20 університетів, між ними найбільший (понад 50,000 слухачів) Філіпінський університет у Кесон Сіті — столиці, то проте найстарший між ними й так би мовити „престижевий” є Університет св. Томи з Аквіну („Санто Томас”) в Манілі, оснований і вдержуваний оо. Домініканцями від 1611 р. Так склалося, що в часі мого перебування на Філіпінських островах в днях 27 й 28-го січня 1971 цей університет святкував своє 360-річчя, нечастий ювілей у історії академічного життя, а ще коли зважити, що сама Філіпінська республіка в цьому році відзначає щойно 25-річчя своєї повної державної незалежності від Америки.

Я приїхав на ці святкування як несподіваний гість (так-сіркою перед головний корпус університету) саме в добрий час. В приявності професури, студентів і багатьох гостей відслонено після Богослужби пропамятну таблицю при головному вході до університету у пам'ять відвідин Папи Павла VI. в цьому університеті 28-го листопада 1970 р. Тоді Папа виголосив свою головну промову на подвірі університету в присутності понад пів мільйона (!) слухачів, головно студентів. Папа закликав тоді філіпінську академічну молодь до шукання правди „в наступаючому авангарді і найвищій відповідальності за майбутнє”. Підкреслюючи роль молоді, а зокрема її „критицизм” супроти суспільства, що звичайно далеке від досконалости, він закликав до самопосвяти й баянсу між критикою й жертвенністю як двох основних факторів у житті. Видно, що молодь не взяла собі до серця тоді цих слів, бо після від'їзду Папи

з Філіпін, почалися студентські розрухи в Кесон Сіті й Манілі, демонстрації й інші вияви „незбалансованого критицизму” теперішнього режиму й прагнення змін. В часі, коли ми причаляли до філіпінських берегів, місто було під сильною сторожею поліції, навіть на університетах, включно з св. Томою, було видно сторожів порядку, а в парламенті підносили справу „вийняткового стану”.

Після відкриття пропам'ятної таблиці всі перейшли на прийняття на теологічний факультет і тут мене представлено ректорові о. Леонардові Легаспі, багатьом професорам, а в тому числі й деканові філософічного факультету (прізвища не записав). Навязуючи до відслонення таблиці, я розпитував про недавні студентські заворушення й довідався, що студенти з св. Томи брали там „якнайменшу участь”. Ясна річ, в розмові впала й згадка про атентат на Папу на Пасайському летовищі 27-го листопада 1970. Всі однозгідно підкресливали, що атентатник не був філіпінцем, а аргентинцем і що він і досі в тюрмі:

— Найцікавіше, що його оборонець робить з нього божевільного й невідомо, який буде присуд...

Від загальних справ ми перейшли до вузько-університетських. На диво, всі університети, а є їх дійсно велика кількість (в самому місті Манілі коло 15), переповнені, молодь поступає туди не тільки для підвищення соціального стандарту, але з жадоби знання, вчиться, здобуває дипломи, йде в життя. Коли в усьому світі відчувається брак зацікавлення теологічними студіями й недостача кандидатів до священничого стану, то в Манілі, а зокрема в університеті св. Томи, цього браку немає, студентів на богословському факультеті задовільна кількість. А про студійну ревність академічної молоді, я мав змогу переконатися не тільки в цьому університеті, але й в часі візит в інших (напр. Адамсонівському), а теж і в Національній Бібліотеці Філіпін: усюди повно молоді, що не вважаючи на „літо” й вакаційний час, пильно працює, сидячи над книжками й зошитами.

З деканом ми почали розмову на тему навчання мов. Офіційна тримовність країни: англійсько-еспансько-тагалогська відбивається й на мовному відтинку. В основі викладовою мовою є англійська, але є курси й предмети в еспанській мові, а теж деякі (як історія країни, література, культурознавство) в національній мові Філіпін — „тагалог” (що є в основі одним із маляйських діалектів, але має за собою визнання держави й письменство). Не вважаючи на молодість філіпінської держави, тагалогська мова здобуває собі поволі право громадянства в урядах, радіо й телевізії, як узагалі в публичному житті.

— А як із слов'янськими мовами? — питаю декана.

І він і ректор усміхаються. По хвилині декан прорецитує поволі два слова „сдастуйте” й „досвіданья”. Це все, що він знає по-російському. На його думку, тільки російська мова мала б ще сякі-такі вигляди на введення в куррікулум університету, але ще не тепер. Про інші слов'янські мови шкода й говорити: стислий прагматичний підхід у ввдженні нових предметів, брак фінансів ще довго тяжитимуть над можливостями введення славістичних дисциплін в академічний куррікулум філіпінських університетів. Те саме відноситься і до поповнювання бібліотек відповідною літературою, де славістика мінімальна, а україніка нулева...

Ми попрощалися по-тагалогськи й я виїхав з ювілейних святкувань.

Тому що промова Папи Пія VI. глибока змістом і оригінально заторкує проблеми сучасної молоді, не тільки академічної і не тільки на Філіпінах, подаємо її в головних ексцерптах, так як її надруковано з нагоди „великого дня” Університету св. Томи в Манілі, 28-го січня 1971 р.:

“ . . . Dear students, we greet you with the deepest loving interest and with all our paternal affection. Today is your hour. You are the advancing vanguard of your country. Your responsibility as intellectuals is supreme for the future of your nation. We understand your aspiration to involve yourselves more actively in the life of your people. We know that

your dynamism hand in hand with your special sensitivity, has helped your elders to gain a better grasp of the problems that must be solved.

The youth of the Philippines, like that of Asia, is on the march. Allow us in this regard to ask some questions: Do you know in which direction to go? Have you a clear picture of the goals you are aiming at? Are you dedicated to the search for true values? Does your wish to serve your brothers manifest itself in practical choices that prepare you to promote effectively the progress of the many? Are you convinced that one can only be truly free to the extent that one is responsible?

Your age is an age of criticism — and criticism can be very useful to society, which always falls short of perfection. Your age is also an age of generous self-giving . . . What is asked of you is a balanced harmony of these two attitudes. Your considerable numbers in the universities speak for your intelligence and your thirst for culture; they also at the same time create obligations of a seriousness rarely to be found in history. The Church wishes to help you to reply to these vital questions, for your own sake and for that of your brothers. She has received the mission to spread throughout the world the Gospel of salvation. This message, which comes to us from God, is the supreme answer to man's aspirations for total self-realization, but who will believe this Gospel, unless it is brought by convinced witnesses? Who will accept its liberating power if its heralds are not themselves liberated from self-interest, lies, from the spirit of division, from sin in all its forms?

Dear students, this Gospel is yours; will you be its bearers along with your religious leaders, your teachers, with all committed Christians, so that you may build on this earth the society of brotherhood for which the world justly yearns?

This is our message: God is light (1 Jn 1:5), Jesus Christ is the "light of the world"; he who follows him will not walk in darkness (sf. Jn 8:12).

36. Філіпіни без . . . Влеса.

Не вважаючи на найпильніші розшуки в Національній Бібліотеці Філіпінської (від 1946 р.) республіки, в її Національно-Історичному Архіві, публичних і університетських бібліотеках, а то й між приватними науковцями-істориками, мені не вдалося знайти в Манілі, Кесон Сіті, Пасаї, чи інших містах Філіпін слідів Влеса-літописця. Це „велика втрата” для мене й усіх зацікавлених у влєсованстві, включно з пані деканом УВУ, що за вечерею в Мінхені після промоції одного з докторів у 1970 р. висловила деякі сумніви щодо „історичності” Влєсової книги (більші, як один із „кардиналів Св. Римського Престола” щодо історичності назви Україна). Бувши тільки „парт-тайм-істориком”, я заявив тоді, що я знаю й маю історичні докази на те, хто був останнім українським донощиком, але українська історична наука досі не спромоглася відкрити й виявити, хто Влес і „перший український донощик?”. Ми так і роз’їхалися з нерозв’язаними проблемами української „діяспорної” історіографії. Все ж я взяв на себе тяжкий обов’язок знайти якнайбільше доказів на „історичність” Влєсової книги. Дещо знайшов у Новій Зеландії, дещо в Австралії, а на Філіпінах, як на злість: про Влєса ніхто не чув, не видав. Ні того з передісторичними інклінаціями, ні козако-українського з Капцанівки нижньої на Київщині. А це велика шкода. Отак філіпінські початки можна б виводити не від Магелляна й Филипа (чи Філіпа) Другого (еспанського), а від козацького „Пилипа з Конопель”, що тут міг бувати, бо ж філіпінські коноплі славні на весь світ, а конопляні вироби „пилипинської”, так би мовити, нації — один із важливіших продуктів експорту. Первісну сто-

лицю Філіпінів — Манілу, можна б дуже легко вивести від козака „Манила”, що міг би бути якщо-до-чого одним із славних предків не менш славного „діяспорного” поета-весельчака Манила. А там прізвище філіпінського національного героя „Різал”-а, можна б звязати з українським словом „різати”, мовляв, „різал” — стара форма теперішнього „різав”. А відомо, що вже Шевченко в своїй поемі „Гамалія” висловив заклик:

„Ріж і бий невіру-бусурмена . . .” (правда не філіпінського, бо тут їх дуже мало впорівень до католицької більшості населення).

Можна б навіть з певною дозою правдоподібності припускати, що для Влеса Філіпіни були б раєм для „історичних” пояснень. Отак острів „Самар” — один із 7,000 островів республіки недалеко відбіг від річки „Самари” над якою відбувся славний „побіг трьох братів з Озова” й інші не менш драматичні вияви козацької „співпраці”. А „Пасай Сіті” під Манілою має аж дві етимологічні можливості: це або старе козацьке поселення „Попасай у сіті” (проти комарів філіпінських), або „Спасай сіті”. Перша можливість більш переконлива, тому що навіть в козацьких піснях згадувалися коні, що їх „попасали” козаки „на припоні”. На Філіпінах для Влеса були б можливості в дечому навязати і до княжої доби, а зокрема до нещасного походу князя Ігоря на Половців (американських!), бо є тут назва „Аяла”, що її „легко” можна б пояснити як „Каялу”, з пропущенням початкового „к” (— що ж там одна буква менше, або більше! Чи в поході не одне губиться?). А вже вершком Влесових міркувань могло б бути тагалогське привітання: „Мабугай!” (= „Вітайте”), поширене в цілій цій гостинній країні (пригадайте недавній випадок з Папою!); його можна б без більших зусиль пояснити як „Тримай-бугай!”, що звязане з відомим висловом: „Тримай Федю бики, бо процесія йде!”: хто знає ближче філіпінські інклінації до процесій і порівняє їх із галицькими, той не буде сумніватися, що якийсь ідейний звязок між одними й другими існує. Тим менше сумнівався б Влес, коли б про все це „добре подумав”, згідно з модерною засадою: — „тгінк!”.

Отак „ні за цапову душу” пропало стільки можливостей звязати Філіпіни з Україною, чи східною Європою взагалі. Вина в тому самого Влеса, що не взяв собі „саббатікал” із редакції одної з українських газет у „козацькій столиці — Мутноводах” і не вирушив у широкий світ. Адже ж козаки їздили на чайках аж у Царгород, щоб „визволити братів з неволі бусурманської”, то чому б йому не поїхати вигідно першою клясою до Маніли подивитися, що куди й як, і написати ще один „філіпінський” розділ до своєї книги. А якщо-до-чого й визволити братів „Пилипенків” з неволі капіталістично-американської, проти якої тут дехто обурюється, мовляв, в ССРСР краще... Одне слово, Влес багато втратив через відсутність.

В Манілі я шукав не тільки за Влесом, чи його книгами, але й за д-ром Маріо Бавдістом, що був разом із Сонею Редер одним із ініціаторів „Інтернаціонального Центру” й створив у ньому філіпінський відділ. Від’їжджаючи з Вінніпегу д-р Бавдісто просив його відвідати в Манілі й це було одною з моїх „дальших” цілей на Філіпінах. Так трапилось, що недалеко від манільського порту є будинок, на якому гордо видніє напис: „Бібліотека Філіпінської Медичної Асоціації й Гол Слави”. Маючи сумніви, чи д-ра Бавдіста впхали силою до цього „голу” за небуденні заслуги, — мовляв — видержав між своїми земляками в Вінніпегу аж 5 (дослівно: п’ять!) років, я думав, що все таки зможу довідатися про його адресу в цій асоціації. А при цьому хотів оглянути й „Гол Слави” й склонити голову перед усіми „Нобелістами” й заслуженими людьми філіпінського народу. Коли я натиснув клямку входових дверей, показалося, що вони зачинені з середини. Я обійшов будинок і в крамниці сказали мені, щоб, голосно постукати в двері, тоді їх відчинять. Я зробив це з деякою пересадкою і коли відчинилися двері, в них показалася постать вистрашеної секретарки. Можливо, що вона була переконана в відновленні недавньої „студентської революції” в місті (після якої збільшено кількість озброєної поліції по вулицях), а можливо, що вона збиралася влаштувати „сіесту”. Так чи сяк, вона запитала, чого мені треба в „Голі Слави”.

Привітавшись, я пояснив, я... „до Голу Слави”, тобто хотів оглянути його, як зацікавлений турист... Тоді вона повела мене до горішньої залі, що виявилася приблизно таких розмірів, а може й менших, як горішня зала „Дому Науки” в Вінніпегу. Під стінами були полиці з книжками й журналами (розуміється медичними й розуміється даліше: з браком українського медичного журналу). Під одною стінкою стояв стіл, а над ним висіли три портрети, дуже подібні до портретів, що є у Рідній Школі ім. Маркіяна Шашкевича на Пойнт Доглес у Вінніпегу. Я запитав про цих славних мужів. Секретарка сказала, що той у середині це відомий національний герой Хозе Різал, а два інші по боках їй невідомі: „славні люди теж”. Ані один, ані другий не був схожий на д-ра Бавдіста, то я й несміливо спитав, чи вона на знає адреси цього вінніпегця. Вона порадила мені піти на Еміграційний уряд. Коли він виїхав до Канади, то вони скоріш можуть знати його, як Філіпінська Медична Асоціація. Я ще раз пояснив, що д-р Бавдісто виїхав до Маніли й повинен десь тут проживати й практикувати. Тоді вона поглянула на всі списки докторів, почала телефонувати й остаточно ми довідалися, що д-р Бавдісто виїхав із Маніли до Гонолюлю... З цією інформацією я вийшов із медичного центру, думаючи по дорозі, що все таки з „Домом Науки” в Вінніпегу не стоїмо ще так погано, як це хотіли б представити публиці деякі „підземельні” письменники.

39. Гонг Конг — „двомовний і двокультурний”

Якесь дивне враження робить Гонг Конг, британська колонія в Китаю, на кожного, хто приїде сюди вперше; не можна твердити, щоб його назва — по-кантонському „пахучий порт” — оправдувалася на кожному кроці в нашому сторіччі, все ж попри запахи варених, чи жарених тельбухів, риби, раків, жаб і іншої „Божої твари”, Гонг Конг відзначається чистим морсько-гірським повітрям, на диво чистою й глибокою водою в самому порті й мальовниче розкинутими стрілистими будинками на узбіччях гір. Коли ввечері засвітаються неони й лампи по берегах, немає кращого вигляду, зокрема з другого боку, з Кавлюну на „Новій території”.

Та найсильніше враження на відвідувача робить послідовно переведена в цілому житті двомовність. Насправді, Гонг Конг — одномовна колонія, англійська. Проте тиск населення, на 99 відсотків китайського, робить його двомовним: китайсько-англійським. Це слідне на кожному кроці. Найперше в крикливих реклямах, що приміщені не тільки над входами до крамниць, але по середині доріг чи площ. Якась орієнтальна психологічна „агресія” на цілу вашу істоту відчувається в цих реклямах. А всі офіційні написи в двох мовах. Спочатку вам це дивне, але поволі звикаєте і вчитеся китайського письма, починаючи з „математики”: одна риска — „один”, дві = (наш знак рівняння) „два”, три риски — „три”; хрестик + для означення „10”, і т. д. і т. д. Поволі звикаєте до цієї „двомовности” і з зацікавленням вивчаєте інтригуючі символи: великості — наше відвернене „у” з перекресленням, чоловіка — дві криві ніжки з перекресленим квадратиком посередині звер-

ху; жінки — наша буква х, а понад нею поперечна риска з протинкою; найцікавіший символ для університету: починаючи зліва: згаданий угорі знак великості, а побіч викрутаси. Походжаючи, чи проїжджаючи по вулицях — ви одночасно на постійній лекції китайської мови в її письмовому оформленні. А все через двомовність, послідовно переведену неписаним законом, бо ж Гонг Конг конституційно одномовна британська „кольонія”. І власне вона зразок, що можна осягнути компактним поселенням щодо збереження, чи закріплення „неофіційної” мови. Читаючи, пишучи й говорячи кантонсько-китайським її різновидом, ніхто з гонг-конжан (!?) і не думає, що вона не визнана „де юре”: дійсність сильніша за всі легалістичні міркування, а „почесний громадянин міста Вінніпегу” з дипломом від Степана Дзюби, канадійський Комісар у Гонг Конгу, м-р Ц. Р. Галлов з гордістю подає свою візитну картку в двох мовах: англійській та китайській...

Вслід за цією, повчальною під кожним оглядом, двомовністю йде і двокультурність Гонг Конгу. Найкраще вона відзеркалена в шкільництві. Починаючи з академічних шкіл, до дитячого садка, є одні, а є й другі заклади. Англomовний (з британським „акцентом”) Гонг-конгський університет із 1911 р. діждався свого партнера „по тому боці” — „Китайського університету Гонг Конгу” з виразним розмежуванням виховно-навчальних і науково-дослідних функцій. Такі культурні заклади, як публічні бібліотеки — мають по два відділи (англійський і китайський), по два каталоги, книгосховища, тощо. В мистецькій галерії є колекції однієї й другої групи, а вистави чергуються, зосереджуючи увагу на одне, чи друге мистецтво. Те саме з пресою, радіо, телевізією. Китайські фільми (національної та комуністичної продукції, що їх висвітлюють без розбору) мають англomовні підписи, і навпаки. Театральні й хорово-співацькі та танцювальні групи чергуються з англomовними. Коли я купував квиток на один із таких виступів, продавачка за віконцем остерігала:

- Всі виступи, головно співи, по-китайському!
- Окей, окей!

Ясна річ, драматичне мистецтво, включно з кіном, більш театральне й ідеологічно забарвлене. В прилижність західним фільмам в роді „діворс Італіян стайт”, китайська продукція, напр. фільм „Пять разів пять” плекає культ родини: з нагоди шістдесятиріччя батька з’їжджаються діти з найдальших сторін, виголошують промови, і обдаровують його усякою китайською всячиною. Для західної дійсности, де в найкращому випадку почуєте „Гай дед!”, чи „Гай олд мен”, це дивне, незвичне, несусвітне. А вже вершок „ідейного забарвлення” виявляють фільми з „того боку”, що підкреслюють масовий героїзм в боротьбі і змаганні з уявними „підривними елементами” у справді дитяче-смішацький спосіб (фільм: „Гірського тигра покороно хитрістю”).

По́за своєю двомовністю й двокультурністю Гонг Конг ельдорадо торгівців і покупців. З усіх кінців світу поназвозувано сюди усяких товарів і вони звичайно продаються дешевше, як у даній країні. Як приклад може послужити японський товар, нижче цін у Японії. Тим то „бизнес” у місті процвітає й у загальному відчувається здорову економіку країни: вона розбудовується, ціни на мешкання йдуть вгору (через наплив усяких приїжджих), життєвий стандарт високий. А при цьому:

“Гонг Конг із соціаллі майндед” — як його схарактеризував м-р Галлов. Ясна річ, мала територія, обмежені можливості руху, прагматично-бизнесовий підхід до життя — все те зумовлює затіснення особистих звязків.

Дві критичні завваги залишилися в мене в пам’яті, коли я 2. 2. в 22-ій годині відпливав із Гонг Конгу:

Перша: Тутешні професори мусять мати подвійно сильне серце. Бо крім звичайних приємностей із студентами й „стафом”, що існують на цілому світі, вони мусять, як альпіністи, щодня виходити на терасово положені будинки університетів, включно з бібліотекою. Цікаве, що в такій перецивілізованій кольонії, яка по середині столичного міста робить враження якогось Шикага, Нью Йорку, чи Мон-

треалу, в університетах не подбали ані про рухомі сходи, ані про елеватори, чи прямо вінди. Пройшовши двічі того самого дня „гори й тераси” від головного адміністративного будинку до нової бібліотеки Гонг-конгського університету, я не тільки задихався та мусів припочивати, але й другого дня щось мені „стисло попід груди”. Справді — гонг-конгські професори подивугідні „альпіністи!”

Друга заввага торкається україніки. Не вважаючи на свій двомовний і двокультурний характер, Гонг Конг має одне спільне в обох сферах духового життя: брак україніки. Буквально нічого про Україну немає ані в англо- ані в китайськомовних відділах Публичної бібліотеки та її філіялах. В Гонг-конгському університеті є два видання УВАН із Канади, а в Китайському університеті — українська історіографія Д. Дорошенка, видана по-англійському УВАН-ом у ЗСА. Сходячи з обох університетських „вершин”, я думав по дорозі:

— А все таки УВАН — УВАН-ом, робить добру роботу, навіть у Гонг Конгу.

40. На Формозі або в Тайвані.

З назвою незалежного Китаю приблизно такий самий клопіт, як із нашою: „на Україні”, чи „в Україні” — „на Формозі”, чи „в Формозі”. Тому найкраще робити так, як пан і пані Стецьки — спеціалісти від Формози — вживати традиційної китайсько-мандаринської назви Тайван. Це тим більше, що „Формоза” — латинсько-португальська накинута назва, щось в роді „Малоросії” для України. Тайванці ніколи не вживають „Формози”. Таке було й із делегацією Тайванських університетів на Міжнародному Конгресі Сходознавства в Канберрі, з якою я познайомився тоді й після довшої дискусії, вияснивши, що я Українець з Канади, зацікавлений Тайваном, дістав запрошення приїхати з доповіддю до Тайпею, тайванської столиці.

Коли ми причалили до порту в Келунді вранці 4-го лютого, на мене чекала вже в порті окрема делегація в складі: проф. С. Дзегчід від Національного й Ченгчінського університетів, д-р Го Гао-Тіен від Національного Історичного Музею, Гуанг Шао-Тсу, генеральний секретар ВАКЛ-АПАКЛ-у та інші. Привітавшись й познайомившись з господарями ми з проф. Дзегчідом устійнили програму: Національний Історичний Музей, Національна Бібліотека, обід, Національний університет, Палатний Музей, виклад і дискусія, бенкет й товариська гутірка. Повернувшись до своєї кімнати на кораблі, я позабрав відповідні матеріяли й рукопис доповіді й ми двома лімузинами подалися з порту Келунг до столиці Тайпею. По дорозі д-р Дзегчід пояснював то краєвид, то життя й працю в придорожніх оселях, то знову давав загальну характеристику положення в Тайвані й у Китаї.

Коли ми приїхали до Національного Історичного Музею, на нас чекав разом з фотографами й репортерами його директор Е. Ванг, що попросив усіх до ВІП-кімнати й там відбулася подвійна церемонія: передача мною музеєві малюнку українського мистця з Сіднею маєстра М. Садовського: „Гетьман Іван Виговський під Конотопом” з усіми поясненнями й промовами-подяками; обовязкове чайне прийняття й навпачна церемонія: подарування мені люксово виданої репродукції одного з найкращих малюнків у Китаю — „Ріки Янгтсе” відомого китайського маляра Чанг Дай-Чієна.

Після оглядин музею в асисті самого директора, ми перейшли до недалекої Національної Бібліотеки Тайвану, де на нас чекав її директор, знайомий із канберського конгресу д-р Тзе-Чунг Лі. Ми привіталися, я розписався в книзі гостей і передав йому свій етимологічний словник, деякі випуски серії „Славістика” та ще кілька книжок. Він прийняв усе дуже радо, пояснюючи що україніка й славістика в їхній бібліотеці слабі: на жаль!

— Чи є в Вас англomовна „Енциклопедія українознавства” — питаю.

— Ходімо до каталогів — відповів і ми подалися до окремої кімнати, де ствердили брак основних праць із українознавства, зокрема англomовних довідкових книг. Я обіцяв дещо прислати, про решту тільки поінформував, що є, й ми поволі відділ за відділом оглянули Національну Бібліотеку. З гордістю подав мені д-р Лі одну з перших бібліографічних карточок Китаю, що почали друкуватися недавно завдяки його ініціативі (Сам він вихований у Гарварді, знає добре американську бібліотечну систему й заводить модерні порядки в своїй бібліотеці).

Після Національної Бібліотеки ми поїхали, на запрошення д-ра Ванга, на „типовий китайський обід” до одного з ресторанів у місті. Довелося пробувати сил у їдженні патичками, запивати тости то гарячим вином, то чаєм та розкошувати соковитими й солодкими мандаринами — продуктами Тайвану. Після обіду ми з проф. Джегчідом пої-

CENTRAL DAILY NEWS

February 6, 1971

發行所

訂	電	報	社	主	編	通	發	工	廣	經	理	之	九
室	室	室	室	室	室	室	室	室	室	室	室	室	室
二	二	二	二	二	二	二	二	二	二	二	二	二	二
九	九	九	九	九	九	九	九	九	九	九	九	九	九
五	五	五	五	五	五	五	五	五	五	五	五	五	五
三	三	三	三	三	三	三	三	三	三	三	三	三	三
一	一	一	一	一	一	一	一	一	一	一	一	一	一
〇	〇	〇	〇	〇	〇	〇	〇	〇	〇	〇	〇	〇	〇
八	八	八	八	八	八	八	八	八	八	八	八	八	八
〇	〇	〇	〇	〇	〇	〇	〇	〇	〇	〇	〇	〇	〇

烏克蘭一反共領袖訪華

以抗暴歷史畫
贈史物館珍藏

【本報訊】國立歷史博物館昨日上午在一項簡單而隆重的贈與儀式中，接受烏克蘭反共領袖學人羅尼斯基所贈的一幅具有反暴政歷史意義的畫(見圖)，該畫則回贈以張大千所繪「長江萬里圖」長卷，藉以酬謝他的盛情。

來自加拿大的羅尼斯基教授，在一九三七年逃出暴政下的烏克蘭，現任加拿大文化比較研究機構負責人，斯拉夫學院主任，烏克蘭自由科學院主席，以及反共產、反暴政的堅忍不拔精神，與中華文化，乘在澳大利亞訪問廿八屆國際東方學者會議之便，來華訪問一天。

在他來訪之前，他特別商請烏克蘭名藝術家山度斯基，繪就烏克蘭十七世紀為民主而反抗帝俄哈德契尼，親率騎兵武力進擊俄軍之歷史畫，此當前一畫題，現時在烏克蘭人民心目中，正以之作爲當前一畫題，反暴政的精神象徵，所以羅尼斯基

物館舉行贈與儀式，並參觀該館各陳列室，然後到中央圖書館贈送圖書，館贈送亞盟、晚理、谷正綱、搭原定、所贈尼基、共贈具有反暴政精神之歷史畫，經國立歷史博物館陳列士參觀。

親送久我攜來，由國贈。即由反共領袖羅尼斯基教授，於昨日下午，由基爾斯敦乘輪抵港，由基爾斯敦乘輪抵港，由基爾斯敦乘輪抵港，由基爾斯敦乘輪抵港。

хали до Палатного Музею, де оглянули багаті колекції порцеляни, малюнків, а головню археологічні знахідки записів на кістках, черепях, із 1800-1500 років до Христа. Це вперше в житті доводилося мені бачити такі оригінальні старі записи. Йі взагалі я був очарований цим музеєм, його експонатами. Приємно було теж пригадатися „з Канберри” й його директорів. Взагалі я переконався, що участь у цьому конгресі відкрила передо мною нові горизонти й вможливила нові знайомства в академічних колах. Проф. Джегчід, мій невідступний чічероне, почав натякати, чи „я не втомлений”, що означало, що треба притакнути й запросити його на каву. Ми такі і зробили. Правда, він завзято настоював, що він господар у Тайвані, не я...

Із спокійної типово-китайської каварні ми переїхали коло 5-ої до будинку ВАКЛ-АПАКЛ-у, що є в центрі міста репрезентативним осередком Тайпею для всяких міжнародних конгресів, зібрань, дискусій. В великій залі чекав на нас в оточенні своєї ексекютиви Президент д-р Ку Ченг-Канг, що сердечно привітався зі мною й познайомив із привними членами ВАКЛ-АПАКЛ-у. Ми вели розмову за зеленим, свіжим чаєм з перекусом при допозі перекладача. Мене запрошено до горішньої залі для „аудіовізуального” ознайомлення („бріфінг”-у) з Китаєм та його теперішнім політично-економічним положенням, про роль вільного Китаю на Формозі, тощо.

Моя доповідь відбулася в великій залі під головуванням д-ра Ку. В ній я торкнувся Ленінської концепції „Культурної революції”, проаналізував її найновіші інтерпретації в підсоветській науці, зокрема становище марксистського культурознавця М. Кіма в цій справі з 1970 р., дав наукову критику цієї концепції й ствердив у висновках, що „масове споживання культури” — ніби винахід „табору соціалізму” й творча партиципація мас у культурному будівництві в багатьох випадках перевищують досягнення „соціалізму” й є типові для модерного „капіталістичного” світу. „Масовізація” культури й культурного споживання є в багатьох випадках краще розвинуті в „вільному світі”, ніж за „залізною заслоною”.

Як можна було сподіватися, моя доповідь була цікава для аудиторії, тому що питання „культурної революції” є головним гаслом у теперішньому комуністичному Китаї. Над доповіддю розгорнулася широка дискусія, в якій приймали участь м. ін. декан філософічного факультету д-р Маврус Фанг-Гао, його колега з правничого факультету д-р Мінг-Чу, проф. Джегчід, д-р Ку, д-р Гуаг Шао-Тсу, Тан Йинг та інші, яких прізвищ не записав.

Після доповіді й дискусії ми перейшли до окремої кімнати, де за великим круглим столом із круглою площадкою на страву посередині відбувся бенкет з нагоди мого перебування в Тайвані. Д-р Ку як господар вніс перший тост і ми випили гаряче китайське вино з цієї нагоди. Опісля була черга за мною: я розказав про українські наукові здобутки в Вільному Світі: про УВУ та про діяльність українських учених на університетах в Європі, Канаді, Америці. Я підніс тост за українсько-тайванську наукову співпрацю й ми знову випили гарячий напиток. Опісля слідувало дванадцять китайських страв, що деякі з них нагадували наші кулінарні вироби. Й коли господар запитав, чи є які подібності в українському кухонному „мистецтві”, я вказав на „вареники”, „пирог-налисники” та ще одну чи дві страви, що нагадували (хоч би формою) рідну кулінарію. Розуміється китайський винахід їдження патичками, кружляння спільної миски на круглій площадці для обслуги кожного при столі, та інші роду Люкуллевого мистецтва так і залишилися за гостями як їхня національна власність.

Після бенкету ми знову перейшли до головної залі, я підходив до кожного з учасників, дякував, прощався й десь коло 10-ої години втомлений і насичений духово й фізично подався з проф. Джегчідом до лімузини, що чекала перед виходом. Я просив мого невідступного колегу залишитися в Тайпеї й не відвозити мене до Келунгського порту, але він і слухати не хотів.

— Це було б проти всіх наших товариських традицій — він сказав і присівся коло мене в авті.

Ми проїхали яких 30 миль до корабля, коментуючи події „довгого” дня та плянуючи відвідини Келунгу на другий. На жаль, проф. Джегчід не міг взяти участі в цій імпрезі й ми сердечно розпрощалися українським і китайським „до побачення” при вході до мого корабля-готелю.

Наступного дня я вже сам відвідав Келунг, його міський уряд, школи, бібліотеки й дві китайсько-буддистські пагоди-святині.

Пізно ввечері 5-го лютого ми кидали Тайван.

中華民國十六年二月五日

中央日報

登記證內版臺報字第九三號

中華郵政第一四八號執照登記為第二類新聞紙類

今日二大張半 每份售一元五角港幣二毫 地址臺北市忠孝西路一段八三號 郵區一〇〇

41. Пядь матері-землі для китайського Антея...

Згідно з класичною мітологією Антей мав незвичну силу тому, що в боротьбі опирався на пядь своєї матері-землі. Хоч відділена китайським просмиком від материка, Формоза-Тайван будує й спирає всю свою міць на тому, що має під ногами рідну китайську землю й змагається за повернення вільної демократичної системи на цілій китайській території з клаптика як-не-як, а власної національної території. Тут можна розбудовувати життя за 60-літніми традиціями китайської національної республіки, звідсіля можна говорити в імені 900-мільйонного азійського народу, тут можна організувати антикомуністичний рух спротиву й визволення не тільки для власного, але й інших поневолених народів. Вільна Китайська Республіка, як себе називає країна Чіянґ Кай-Чека, не мусить вести своєї визвольної боротьби з позицій „позиченої” території, може свobodно організувати всі заходи для повернення справедливого ладу на континентальній батьківщині й незалежна в цьому огляді від примх і політичних осциляцій на міжнародному форумі.

Про те, як тяжко працювати в умовах „позиченої” території, знають може найкраще усі українські екзильні уряди, визвольні рухи й організації, а такі постаті як Петлюра, Коновалець, чи в новіших часах Бандера, Ребет і інші засвідчують непригожість і небезпеку „чужої” території для визвольних змагань. Клаптик Антеєвої землі — велика й часом вирішальна передумова успіху у, здавалося б, нерівному змаганні. Це засвідчує, як не мога краще, Тайван.

Коли в 1949 р. президент Чіянґ Кай-Чек на основі Каїровського порозуміння відзискав Формозу-Тайван для Ки-

тайської Республіки від Японії, треба було починати „від основ”: треба було організувати військову силу, економічну систему, політичний апарат, культурно-науковий сектор, шкільництво, міжнародні звязки, одне слово все державно-національне життя, яке тут не існувало перед тим. І докнано неможливого на перший погляд. Після двадцяти двох років Китайська Республіка на острові Тайвані одна з найкраще просперуючих країн побіч Японії на Далекому Сході. Імпонує економічний розвиток, індустріялізація країни, піднесення хліборобського стандарту (в деяких околицях є три жнива на рік!), багатство й різноманітність товарів з імпорту й власної продукції на ринках збуту. За словами д-ра Ку Ченг-Канга Тайван сьогодні не мусить вести якоїсь пропаганди на континентальній китайській батьківщині, бо його стандарт і розвиток є найкращою пропагандою для населення Китаю під режимом Мао Тсе-Тунга.

І справді те, що зроблено за 22 роки розвитку Китайської Республіки є гідне подиву: Китайці Тайвану виявилися майстрами власної хати до якої — так як до Національного Історичного Музею — тепер добудовують поверхи вищого й кращого життя. Зокрема дбайливо й пляново розбудовується культурно-наукова ділянка. Національний університет у Тайпеї — зразкова висока школа з студентами, яким не в голові анархізм, боротьба всіх проти всіх в ім'я нічого, а сконцентроване зусилля досягнути професійний стан і служити розвиткові науки й життя. „Академія Сініка” — китайська академія наук веде видатну наукову працю й має за собою важливі нові археологічні здобутки. Обидва Музеї — Історичний і Палатний ведуть велетенську освідому, інформаційно-культурну, а теж і дослідчу працю й є якнайкращою легітимацією тисячелітньої культури Китаю й Азії взагалі. Врешті Національна Бібліотека, зорганізована за модерними зразками, виконує велику культурно-наукову роль в духовому житті нації.

На ідейно-культурному й міжнародному полі небуденну активність виказує ВАКЛ-АПАКЛ, тобто антибольшевицька азійська ліга й світова організація боротьби з комунізмом, що організує конгреси, міжнародні конференції,

семінарі, а теж і видавничу діяльність. Головою й душею її є д-р Ку Ченг-Канг, енергійна людина, відданий борець за справу, патріот Великого Китаю, зорганізованого на демократичних основах і принципах. Він і його співробітники виявляють тверду віру в світле майбутнє свого народу й працюють поспівно для цієї цілі.

В цілому треба ствердити, що в комплексі тихоокеанських держав Азії таких як Індонезія, Хмер, Корея, Лаос, Філіпіни, Тайланд і В'єтнам, Китайська Республіка-Тайван виказує, поруч Японії найкращий політично-економічний розвиток й може найбільш стабільні умовини для продовження демократичних традицій вільного світу: вони без хитань, здекларовані, уніфіковані...

З Українців відвідували Тайван як досі панство Стецьки від АБН, проф. Л. Добрянський з Вашингтону, та може ще дехто. Все це були „перелетні птахи” так, як і я в 1971 р. На жаль, немає якогось постійного центру ані політичного, ані культурного, що плекав би й розвивав українсько-китайські, чи взагалі українсько-азійські звязки. Немає в нас хоч би одного вишколеного в китаєзнавстві спеціаліста. А тим часом Тайван дає для цього прекрасні можливості, в тому не тільки певність „позиченої” території, але й увесь Далекий Схід у своєму сучасному змаганні між двома світами. Треба об'єктивно ствердити, що можливості мало, чи краще зовсім не використані.

42. Перший Українець на Макао

Походжаючи вулицями й площами Макао, я з приємністю згадував минуле. Перші європейці на цьому острові були Португальці ще в 1557 р. І хоч сама Португалія в рр. 1581-1640 була під владою Еспанії, то проте острів Макао зберігав свій португальський характер і (з уваги на більшість населення) португальсько-китайську (кантонську) двомовність. До речі, ця двомовність офіційно збереглася й до наших днів і, мандруючи по місті, приємно вичитувати подвійні написи на вулицях, площах, крамницях, готелях, урядах.

Думка лине в минуле, на початок ХІХ сторіччя: В днях 3-5-го грудня 1805 р. тут бував перший Українець — кругосвітній мандрівник Юрій Лисянський, командир корабля „Нева”. В Макао він зустрічається з своїм другом Іваном Крувенштерном, командиром „Надежди”, щоб разом поїхати до недалекого Кантону. Лисянський не тільки ходить і бачить усе довкруги, він робить записки, веде щоденник. Упорядкувавши опісля весь матеріял, він видає його в формі книжок — російською мовою в 1812 р., англійською в 1814 р.

Ось як він описує своє перебування в Макао*):

On the 3d we had a northerly breeze, but it was so light that we did not arrive at Macao till the evening. After securing the ship, and giving orders to my first lieutenant to have all the guns loaded with grape-shot, and to be on his guard

against the pirates that infest these seas, I went on shore to see captain Krusenstern, whom I found in good health, as were also all my other friends. I remained on shore the whole of the next day, in the enjoyment of their society, after a separation of nearly eighteen months.

The pirates I have mentioned are so daring, that they will sometimes attack a vessel under the very batteries. They are called here Ladrones, and are so numerous, that they are said to amount to two hundred thousand men. They plunder every thing in their power, as well on shore as at sea. It is probable that the boats we saw when we made signals for a pilot belonged to these robbers, who, finding our ship too strong, did not dare to molest us. Not long ago they contended with a Portuguese brig of war, and considerably damaged her.

The town of Macao is built upon a rising ground. It is tolerably clean, and has some handsome houses. It is defended by several batteries, and presents from the sea a very pleasant view. The environs appeared to be the very reverse of fruitful. Though I had resided but a day in the town, I could perceive plainly enough, that while the Portuguese were the professed masters, the Chinese in reality bore the sway; for nothing of any consequence could be done without their permission. Though the governor may attempt occasionally to defend his rights against the encroachments of the insolent mandarins, his garrison is too small for him to be able to enforce respect. I was told that there were as many monks and priests as soldiers, the number of which was about two hundred. It appears to me, that the Portuguese are themselves principally in fault in this subjection. Being badly provided with necessaries, they are continually dependent on Chinese, who, on the smallest dissatisfaction, threaten to stop the supplies, and thus govern the town.

On the 5th I left this place...

*) П. П. Урей Лисианский: A voyage round the world in the years 1803, 4, 5 & 6. London 1814, p. 269-270.

43. Hiroshima — mon respect...

В Японії я відступив від свого звичаю — починати від університетів, бібліотек, наукових закладів... Щось підсвідоме тягнуло туди, де „зівяло двісті сорок тисяч цвіту” пам'ятного 6-го серпня 1945 р., що відмежував дотеперішню ідилічну епоху в історії людства й поставив його перед нові перспективи й нові завдання... Хотілося побачити як виглядає Гірошіма (чи як хочуть Японці: Гіросіма) двадцять п'ять років після вибуху атомової бомби й тотального знищення. Й коли ми причадили до першого японського порту — Кобе, я попрощався з моїми „професорами” японської мови на кораблі й першим поїздом — тутешнім „супер-експресом” — подався до Гірошіми на південно-західному побережжі головного острова Японії.

Як би не японські знаки й жінки в японських шовках, що вперто держаться традиційних костюмів навіть при 8 ступнях температури, то моє перше враження з Гірошіми було б тотожне з котримнебудь відбудованим по війні німецьким містом: Діссельдорфом, Франкфуртом, Мінхеном... Ті самі коробкуваті будівлі, ті самі бруковані широкі вулиці, такий самий рух трамваїв, авт, автобусів. Аж дивно, яку нівеляцію традиційних японських форм принесла повоєнна відбудова. Правда, над містом на найвищих коробкуватих будинках височіють велетенські „бомби” (очевидно „атомові”), як основа для барвистих і крикливих реклам... Поза цим місто над кількома річками гірошімської дельти нічим не різниться від модерних міст, новозбудованих і новозаселених.

Простудіювавши перед головним двірцем (як же він подібний на Гайдельберг!) мапу міста, я подався в напрямі центру, що його перемінили на „Парк мира” й присвятили всеціло події з 1945 р. По дорозі, щоб випробувати японську двомовність, я питаю навмисне по-англійськи. Один на десять зустрічних розумів і белькотів щось несусвітне, ніби по-англійськи. Дев'ятьом іншим треба було ставити питання по-японському, яке я між іншими вивчив на кораблі:

„Генба-ку' кіненкан?”

Тоді розяснювалися обличчя й радісно мені вияснювали цілими тирадами слів та жестикуляцією, куди йти. Між іншим з уваги на низьку температуру (щось коло канадійських 40 ступнів) досить багато людей були простуджені. Їх можна було пізнати по гігієнічних білих зав'язках на носі й устах. Це — як я пізніш довідався — не тільки для „проходження” перестуди, але головню проти зараження доквілля... Ясна річ, таких я не питаю про „Парк мира”...

Остаточно пройшовши яку милю вулицями міста, я опинився над відногою ріки Огта, над якою приміщений згаданий парк. Перед входом до нього є приймальня для відвідувачів, у якій дають Вам мапу й пробують ламаною англійщиною пояснити, як і куди йти. Коли минути три скульптури при вході до парку, увага відвідувача спиняється на першому більшому об'єкті — одному з небагатьох будинків, що заціліли з 1945 р., хоч і в пів-руїні. Є це будинок Промислово-Виставової Палати, що в половині зацілів і — скріплений пізніш у своїх рештках — має бути єдиним автентичним свідком погрому. Після оглянення його, а там чергових модерних скульптур — пам'ятника студентам, дітям, „дзвону мира”, спільної могили, „атомового” кенотафу з вічним полум'ям, ви дістаєтеся до унікального великого будинку — „Меморіального Музею Мира”. Увесь із залізобетону й скла, він містить у собі унікальні дані — історію самого скинення бомби, панораму знищення, автентичні рештки життя й речей, що збереглися після катастрофи. Все це потрясає, пригноблює своєю

жорстокістю, трагізмом, жахом. Пояснення в п'ятьох мовах: по-японському, англійському, німецькому, еспанському й російському дають докладні деталі про кожен рік. Людей тьма-тьменна. Кажуть, що річно оглядає цей музей понад мільйон людей — „прочан” із усіх усюдів. В окремій книзі, хто хоче, вписує свої завваги. Яюсь мимоволі рука вписує пам'ятні слова великого Мазепи:

Всі покою щире прагнуть,
Та не в один гуж всі тягнуть...

Окрему частину будинку відведено на „Атомову Меморіальну Бібліотеку”, в якій є не тільки книжки про Гірошіму й дату 1945, але й уся наукова література про атом, фізичні науки зв'язані з атомом, і т. п. Колекцію музею й бібліотеки доповняє мистецький відділ, скульптура й малювання, зв'язане з 1945 р.

Оглядаючи музей, а то й з естетичним почуттям розбудований і неперевантажений парк, у вас залишається враження, що вся ця меморіально-музейна установа видержана в спокійному тоні, гідній жалобі, безпристрасному сумі. Повага експонатів, їхній трагічний реалізм, не тільки криком-кричать про те, що сталося, але промовисто остерігають перед повторенням...

Перед музеєм і за ним маси голубів... Це їх тепер плекають як символи мира, як щось, що дає надію на неповторність трагедії з 1945 р.

І мимоволі насувається питання, що не кидає вас цього вечора:

Чи голуби мають літати кожночасно понад нашою планетою аж після вибуху атомових, водневих, чи якихсь і ще інших бомб, як тепер у Гірошімі?

Десь далеко при вході до парку інколи загуде дзвін, глухо, зловорожо. Це хтось із відвідувачів бе в тривогу... До нього запрошують його написи в п'ятьох мовах...

Ви шукаєте відповіді на своє питання в гомоні дзвона. Притаклива вона, чи заперечна — не можете розібрати...

Гірошіма, 8. II. 1971

44. „Токіо, Токіо, де Твоє обличчя?”

Як кожне місто-велетень (ніби „мегалополіс”) Токіо має тисячі облич, і в висліді... немає свого обличчя. Місто-посестра Нью Йорку Токіо нагадує надгудсонську метрополію під багатьма оглядами. І щодо кількості населення (коло 12 мільйонів), і як центр економічного життя, і як осідок кількох університетів, і місто мистецьких галерій, музеїв, театрів, опер... Все ж є в Токіо щось, що відрізняє його від Нью Йорку: це специфічна мішанина, чи краще синтеза, традиційного Сходу з модерним високо-технологізованим Заходом та... брак українського „давн-тавну”. Земляків у Токіо немає й тому можна свobodно порушати, не думаючи про те, що на вас хтось „ кине каменем зза плота”, чи хочби тільки болотом...

Всіх облич Токіо мені не довелося бачити, раз з уваги на короткий час перебування, по друге з браку знання мови, хоч і на кораблі й пізніш у готелі я пильно завчав поодинокі фрази й умів „без акценту” сказати: „огайо!”, „чошаку”, „коннічіва!”, чи „сайонара!” Дуже цікаво було зазначити роз’яснені лиця співрозмовників, як реакцію на мою японщину. Тут треба з признанням згадати про книжечку „Провідник японської мови” з основними фразами по-англійському та японському, що його видала найбільша в Японії пивоварня „Кірін” для широкого вжитку туристів. Цей „Провідник” роздають безплатно туристичні бюро й він став мені напр. у пригоді, коли я писав про дорогу до Токійського „дайгаку”, бо слово „університет” ніхто на вулиці не розумів. Те саме було й із Національною Бібліотекою (Даєт Ляйбрері) — прекрасним модерним будинком недалеко від Японського Парляменту.

Культурно-наукове обличчя Токіо дуже виразисте і різнорідне. Крім університету й деяких наукових закладів, я відвідав різні бібліотеки, в тому унікальну — здається — на цілому світі „Бібліотеку туризму” з довідковими працями про Японію й інші країни світу (з винятком, як звичайно, України). В університетській бібліотеці я знайшов декілька рідких видань із українознавства, в тому П. Бузукову „Історію української мови”. В Національній Бібліотеці приймав мене голова чужомовного відділу д-р Масао Йошіда, який радо погодився внести деякі поправки до транслітерації українських назв і титулів. Мені навіть дивно стало, що ще й дякували за звернення уваги на деякі неправильності, бо звичайно в таких випадках реакції бібліотекарів були досить непривітні...

Я мав змогу відвідати два театри з японськими виставами. Одна з них, т. зв. „кабуки” з комбінацією драми, хороших рецитацій, танків з музикою й національними костюмами в театрі „Кабукіза” зробила на мене глибоке враження не тільки формою, але й цікавим змістом (Людина живе тільки в одному поколінні, її назва, залежно від способу її життя, живе кілька поколінь” — повчає батько сина, йдучи на певну смерть). Легкого характеру була вистава-варете в „Нічігекі” з одним дуже цікавим танковим замислом — живою ілюстрацією образів Гогена. Треба при цьому завважити, що Японці масово відвідують свої театри й нелегко дістати білети на вистави. Крім театру в Токіо процвітає музика, балет, кіно й усякого роду спорт з типовими джіу-джітсу, сумо, карате та кулачною боротьбою. Щодо спортів, то приємно вражає всякого масове плекання руханки й спортів в часі обідньої перерви. Багато молодих людей виходить у обідню пору на площі й там вправляє улюблений спорт. Опісля всі повертаються до своїх бюр і працюють сидячки, чи стоячи, до пятої... Особливої уваги заслуговує національний звичай Японців, хоч раз у житті бути „альпіністом” і спинатися по узбіччі найвищої, „святої”, гори Фуджісан, що панує далеко-далеко над панорамою середнього острова Гоншу, а зокрема гарно виглядає з моря, коли пливати поздовж південного по-

бережжя цього острова. З Токіо кожного дня є кілька організованих прогулянок на Фуджісан.

З усіх облич Токіо найцікавіше готелярське. Я зупинився в готелі „Імперіял”, що свої традиції звязує з архітектором Райтом. Це окремий комплекс усього, що потрібне відвідувачеві. І хоч кожний готель має свою історію, то не кожний має її написану в формі окремого тому з ілюстраціями: „Где Імперіял Готел Сторі” Гессела Тілтмана дає точний огляд 80 років існування цього готелю з ілюстраціями попередніх будинків і історією нових комплексів. Цікаво теж відмітити, що „Імперіял” видає свій власний журнал-квартальник. Єдиний мінус „Імперіялу” — він задорогий...

Про деякі „обличчя” Токіо, а зокрема наукове й „приватно-сімейне”, треба писати окремо.

45. Дещо про японську славистику й українознавство

В неділю 14-го лютого я мав у Токіо цікаву зустріч з проф. Шоіші Кімурую, що працює в Відділі Порівняльного Літературо- й Культурознавства в Токійському університеті. Приблизно в моєму віці, опановано-спокійний у розмові, серйозний і глибокий у думках, він тип „гарвардського вченого” (закінчив славистику в Гарварді). Розуміючи добре вагу слов'янознавства, він оснував у 1954 р. науково-дослідчий центр славистики в Японії — „Славік Інститут” при Гоккайдському університеті в Саппоро, на північному острові, що сусідує з ССРСР. Там таки він започаткував видавання славистичного журналу цього Інституту, що в 1970 р. досягнув свого 30-го випуску.

З уваги на науково-педагогічну діяльність та інші, особисті, причини, проф. Кімура перенісся в 1955 р. до Токіо й тут включився в працю Філософічного Факультету, викладаючи російську мову й літературу в згаданому відділі. Саппорський інститут очолює тепер проф. Г. Момозе, історик.

Наукові зацікавлення проф. Кімури йдуть більш по лінії літератури, ніж мовознавства. Окрема ділянка його зацікавлень — „Слово о полку Ігореві”. Як учень проф. Р. Якобсона, горливого оборонця автентичности „Слова”, він працював у 1950-их роках над перекладом „Слова” на японську мову.

— Це перший японський переклад цього архитвору з старого тексту, не з іншомовних перекладів — відмічує з вдовolenням мій співрозмовник. І справді, цей переклад — перший науковий крок у японському „словознавстві”. Надрукований у згаданому славистичному журналі, він був мені відомий ще в 1958-1959 роках і я кілька разів демонстрував його студентам Манітобського університету в Вінніпегу на лекціях літератури Київської Руси.

Після перекладу прийшов час на пояснення-коментарі до „Слова”. Проф. Кімура тепер викінчує велику студію про „Слово”, що має дати деякі нові інтерпретації поодиноких місць твору (напр. „лебеда” як символу; початку-заспіву; тощо). В розмові я подав проф. Кімурі деякі з моїх власних інтерпретацій, як напр. поняття „Велесового внука” для Бояна (хто ж „батько-мати” його?); пояснення „венедиків” у „Слові” як ономастичного „парс про тото” (італійців узагалі), згадав про працю канадійських славистів над „Словом” (напр. проф. К. Біди в Оттаві), тощо. Все це він сприймав із великим зацікавленням і наша розмова продовжувалася з очевидною обопільною приємністю. Я запитав, чи він погодився б приїхати до Канади на один із річних з’їздів славистів із доповіддю про „Слово” в Японії, на що він радо дав згоду. „Ясна річ” — заявив я

— „Остаточне запрошення мусить вийти від управи Канадійської Асоціації Славистів!”

Крім „Слова” проф. Кімуру цікавить російська література. Він переклав „Євгенія Онегина” Ол. С. Пушкіна на японську мову й думає про інші переклади.

В дальшій розмові він висказав своє вдовolenня, що японська славистика не починається й не кінчається русистикою. Отак напр. у Японії є спеціалісти й від української мови й літератури. В згаданому Славистичному Інституті Гоккайдського університету працює професором молодий славист д-р Сеїджі Фукуока, що знає українську мову, бував у Києві на студіях і тепер працює над українською граматиною для Японців. Я пошкодував, що в Саппоро власне в той час відбувалися зимові Олімпійські ігрища й неможливо було для звичайного смертника-неспортовця

знайти приміщення в місті. А то, радо б я був поїхав ще до Гоккайдського університету.

— Це ж не останній раз Ви в Японії — потішав оптимістично мій співрозмовник — А. Фукуока напевно перешле Вам свою граматику для рецензії!

Другим „україністом” у Японії є проф. Каматсу Катсуку, професор у Інституті Чужих Мов у Кобе. Я пробував сконтактуватися з ним, бо стрічався з ним в Утрехті в 1961 р., але в час мого перебування в Кобе він був поза містом „на вакаціях”. Проф. Катсусуки працює від років над творами й біографією Тараса Шевченка й має вже друковані праці на цю тему, зокрема японські переклади нашого національного генія.

— А чи працює хто над українсько-японським словником? — запитав я несподівано проф. Кімуру.

— Наскільки я знаю, ніхто — була його відповідь.

— То чи не перевидати б існуючого словника, поза цим великої рідкості: один його примірник знаходиться в Осередку Української Культури й Освіти в Вінніпегу — поінформував я свого співрозмовника.

Виявилося, що проф. Кімура ніколи цього словника не бачив, та й не знає про нього взагалі. В своїх розшуках по бібліотеках Японії, я питав за ним теж, але ні в одній із них не найшов. Я набрав переконання, що вінніпезький примірник цього словника — велика рідкість і варто б його перевидати фотостатом. Проф. Кімура зацікавився справою й просив переслати відбитку кількох сторінок цього словника для наукової оцінки.

Наша зустріч закінчилася після якихсь чотирьох годин. Ми обидва прощалися в переконанні, що провели корисно час і що кожен із нас чогось нового навчився. При кінці зустрічі я одержав від нього згоду увійти в науково-організаційний комітет Третього Міжнародного Конгресу Порівняльного Культурознавства, що запланований на 1973 рік. Як професор у Відділі Порівняльного Літературо- й Культурознавства Токійського університету він, на мою думку, найкраще надається до цієї функції.

Незнайомі досі особисто, ми розставалися як старі добрі приятелі з вдовolenням і бажанням іще колись зустрітись, чи по-японському:

— Мата аіма - с'ї!!

46. Виклад про українську мову в Токіо

Від 1961 року проф. Масао Оніші, президент Фонетичного Товариства Японії, веде мене в списку членів-кореспондентів цього товариства й присилає до Вінніпегу „Бюлетень” із найрізнішими статтями з цієї ділянки мовознавства. Я не мав перед тим ніколи нагоди познайомитися особисто ні з проф. Оніші, ні з його співробітниками й тому рішив використати для цієї цілі своє перебування в Токіо. Тому що Фонетичний Інститут із лабораторіями й книгозбором (до якого я вислав деякі свої видання) в стадії перебудови, ми зустрінулися з ним у приміщенні Інституту Вищих Мовознавчих Студій завдяки запрошенню й ласкавості професора Широ Гатторі, директора цього Інституту. Тут треба підкреслити, що з проф. Гатторі ми знайоми особисто ще з першого Міжнародного Конгресу Двомовності в Монктоні, Канада, в 1967 р. Вдруге ми зустрічалися на Конгресі Сходознавців у Канберрі, де він блискуче вивязався з предсідництва на моєму викладі 9. І. 1971. Тоді він і запросив мене відвідати його, коли буду в Японії.

З уваги на проф. Оніші, мого „президента”, я присвятив свій виступ у Інституті Вищих Мовознавчих Студій фонетичним проблемам української мови в північній Америці — а саме фонетичним змінам, що їм підпадає мова Українців Канади й ЗСА в процесі свого розвитку на нових територіях українського поселення. Насамперед я подав на таблиці приблизне розпоширення українських мовних островів на терені північної Америки. Я нарисував схему Канади й ЗСА й провів лінії провінцій і стейтів з більшими

скупченнями українського населення, додаючи до цього й головніші міста поза „українською територією” та тому континенті. Ствердивши, що коло 33% мовлян затратило українську мову, як рідну й розговірну, то проте вона живе й розвиваються згідно з новими розвоєвими тенденціями, зокрема під впливом панівної англійської мови на цих теренах. В ділянці вокалізму прикметна українській фонетичній системі в північній Америці обниження вимови звука „и”, що головно під наголосом ідентифікується з голосним „е”. Це слідне не тільки в апелятивах, але головно в назвах таких, як „Рибчук” (замість Рибчук), „Гавреляк” (замість Гавриляк), „Репа” (зам. Рипа), тощо. В ділянці консонантизму українсько-американська фонетика характеризується сильною палаталізацією „ч, дж, ш, щ”, що часто веде до ідентифікації цих звуків з „ць, дзь, сь, сьць”, напр. „хочу — хоцю”, „ходжую — ходзю”, „прошу — просю”, „заздросцю — заздросцю”. На цій основі змішано й м’які звуки типу первісного „ць, дзь” й посадник міста Вінніпегу підписується „Джюба” (англійським ініціальним „джей”), хоч його справжнє прізвище „Дзюба”. Так само покійний „Дзьобко” підписувався: Јорко (по-англійському: „Джобко”), власне на основі цього змішання вимови. З інших тенденцій я точніж обговорив справу придихового „г”, що мішається з „х” (напр. „гоцю” — замість „хочу” в устах молодого покоління) та сильну розмірно тенденцію до зберігання, а то й розвивання звука „г” (напр. Чикаго, Вінніпег, Гімлі й т. д.), тоді коли в Україні насильно викинута цей звук і його символ. Тут я торкнувся й свого меморандуму до ЮНЕСКО в справі повернення букви „г” українській абетці (книжку про це я післав був до Токіо вже давніш). В дискусії проф. Оніші поставив кілька питань, замітив, що може краще, ніж у ЮНЕСКО, було б поставити питання українського „г” на одному з міжнародних конгресів, та подякував мені за доповідь.

Реванжуючися за мої попередні (й обіцяні в майбутньому) посилки обидва професори обдарували мене своїми виданнями. Проф. Оніші передав мені найновіше число свого „Бюлетеню”, „Силлябус” Фонетичного Товариства Японії та ще декілька брошур. Проф Гатторі — два найновіші числа свого нового журналу „Саенсес оф лєнгвідж”

(Мовознавство) з цікавими статтями на мовознавчі теми. При цьому він показав мені велику книгу, що саме вийшла друком під наголовком „Студії з загального й орієнтального мовознавства”.

— Це японські мовознавці видали з нагоди мого шестидесятиріччя минулого року — заявив він мимоходом.

Я перелисткував книгу. На зміст її склалися різnorідні й цікаві своєю тематикою статті, в тому деякі нові етимології (К. Г. Менгеса, Д. Сінора, і інших). Я записав наголовок і рішив замовити цю книгу при найближчій нагоді.

— Ми майже ровесники, бо й Вам шістдесятка „стукнула” — заявив жартома проф. Гатторі — Чи плянується якийсь збірник з цього приводу?

Я відповів:

— У нас дещо відмінні звичаї, як в Японії... А втім, у нас на емеритуру відходять не в 60 років, а в 65, хоч можна скоротити й цей реченець, коли захочеться.

— В Японії шістдесятка — обовязковий вік емеритури. Тому я мусів відійти з університету й оснував свій науковий інститут мовознавства, — пояснював проф. Гатторі. — В нас можна одержати й диплом по двох роках студій. Покищо на близько сотню студентів одержав диплом тільки один випускник. Хочемо високо держати стандарт студій!

Ми оглянули приміщення інституту: він займає (разом з лабораторіями й бібліотекою) майже весь поверх у модерному будинкові при площі й залізничній стації Шіджуку. Інститут — субсидіований фондами приватної компанії, що зацікавлена розвитком мовознавства в Японії...

Й знову пригадалася рідна „діяспора”. Започатковане в 1964 р. „Товариство Плекання Рідної Мови” не тільки, що не викликало якогось ентузіазму в широких колах громади, яка на кожному кроці „боліє й проливає сльози” над занепадом української мови, а не спромоглася навіть на піддержку єдиного органу українського мовознавства на еміграції „Слово на сторожі”...

— У нас дещо відмінні звичаї, як в Японії — протиснулося мені знову крізь зуби. — Про такий інститут можна тільки гарно помріяти...

Все ж один із звичаїв показався тотожний і в Японії й в українській „діяспорі”: звичай гостинности. Проф. Гатторі як „давній” мій знайомий запросив мене на типовий японський обід до одного з ресторанів на Шіндзюку. Тому, що я попереднього вечора смакував „сукіякі” в одному з передових ресторанів Токіо — „Суегіро”, він запросив мене на другий „специфічний японський обід” — т. зв. „темпура”, що складався виключно з морських тварин: риб, раків, мушель, тощо. За їжою ми обговорювали майбутні наукові конгреси, один в Монреалі в 1971 р., другий у Больонії в Італії в 1972 р. Можливо, що або проф. Гатторі, або Оніші буде в Вінніпегу в переїзду й тоді я зможу віддячитися їм за гостинність та прихильне прийняття в Токіо.

— Краще Ви приїздіть частіш до Японії — говорив проф. Оніші. — От я в Монреалі хочу пропонувати відбуття чергового конгресу в Токіо в 1975 р. Запрошую Вас уже наперед до нас із доповіддю!

— Дуже радо, дуже радо, дякую за запрошення! — відповів я в надії, що — як доживу — зможу йще раз відвідати Японію в 1975 році.

東京都世田谷区代田二丁目十二

発行人

日 本 音 声 学 会

電話 (四一四) 五三六三番

振替 (東京) 七五四一六番

47. Японське „домашнє вогнище”

Тоді коли всеньке т. зв. публичне життя в Японії включно з парламентом, науковими, комерційними, та всякими іншими установами, є легко-доступне кожному, то тяжче дістатися до замкненого круга „приватників”, бачити й пережити фрагмент із родинного життя пересічного Японця. І тут прикладом гідним до наслідування Токійський Метрополітальний уряд наспілку з Японською Національною Туристичною Організацією розбудував типово-японську „систему домашніх візит” для познайомлення чужинців із буднями пересічної японської родини. Треба тільки зголоситися день наперед у ЯНТО, виповнити формуляр і почекати яких десять хвилин на одержання згоди зареєстрованих членів цієї „системи” — Японців із бажанням не тільки познайомити гостей із своїм приватним життям, але й пізнати представників інших народів. Ця система виправдалася, зокрема після другої світової війни, й багато відвідувачів Японії мали змогу провести вечір-два в товаристві японської родини не тільки як спостерігачі, але й як співучасники „японського родинного вогнища”.

Я зголосився зараз по приїзді до Токіо 12. 2. на таку візиту. Після виповнення анкети (зн. хто, що, коли, який вік, яка професія й т. д.), чорнява круглолиця панночка почала телефонні розмови й за яких десять хвилин подала мені кілька аркушів паперу з точними інформаціями про родину панство Накаджіма при вул. Оотсука Бункйю-Ку недалеко підземної стації Мйюгадані в північній частині Токіо. Згідно з приписом, треба принести якийсь подарунок і приїхати точно на сьому вечора.

Я так і зробив. Купив у цукорні гарно запаковану коробку шоколад (не оглядаючи, що там у середині), сів на підземку, перед самою станцією Мйюгадані пришпилів великий жовтий напис „Домашня візита” й вийшовши з вагону попрямував разом з народом до виходу. На щастя був тільки один „ШС” й я переступивши випускні ворота побачив троє людей з великою таблицею „Говм візіт 14”, що її тримав, нічим наші колядники різдвяну зізду, наймолодший із них — як виявилось, син. Ані для мене, ані для них не було сумніву щодо ідентифікації. Ми зразу ж, не питаючи за прізвищами, привіталися з батьком і сином подачею руки, а з панею трикратним глибоким поклоном, мене обступили господарі з трьох боків і повели вузькою вуличкою у „своєси”. Переступивши поріг типового японського дому усі поскидали черевики й попросили, щоб і я зробив те саме, натомість взув шовкові капці. Після тієї церемонії я передав пані дому свій „подарунок”, вона подякувала й ми всі перейшли до приймальної. Посередині кімнати горіла газова пічка, було привітно-тепло, уютно. Мене посадили на почесному місці й почали розпитувати досить доброю англійською мовою про Канаду, Україну. Молодий Гідемаро Накаджіма, керівник радіостанції, негайно приніс мапу Канади й Європи й ми почали студіювати географію, захоплюючися то Вінніпегом, то Києвом... Це було б тягнулося Бог-зна як довго, коли б заповідлива мама Гідетакі Накаджіма не почала приносити раз-по-раз нові підноси то з жовтим, то з зеленим чаєм та різними тістами: „сенбей”, „дораякі”, „манджу” й (найсмачніше) „мікан”. Коли я думав, що покінчилася історія з „чаєм і перекусом”, тоді й почалася вечеря: тут і суп, і „омочі” й найрізніші інші страви з „сусі” (рису). Почалося несподіване обжирство, як на кораблі, з тією різницею, що треба було їсти таки патичками: ані виделок, ані ложок, ані ножів у „порядному” японському домі немає. За вечерєю ми говорили про Японію, про кожну з багатьох прикрас у кімнаті: старі монети, зброю, вази, фігури, образи, книжки. Все було старовинне (400 або більше років) і все з родинного майна з „діда-прадіда”.

Господар і господиня висловили бажання зробити спільну світлину зі мною, як рідким гостем. Для цієї цілі вони запросили старшого сина Такомаро з дружиною Норіко й донею Ганнай. Він має прийти за яких „десять хвилин”. І справді через яку годину прийшли нові гості й досіли до столу. Патичками їв разом з нами тільки син, перериваючи цю функцію час від часу, щоб задемонструвати якийсь старовинний меч — „катана”, що з великою пошаною зберігається в скляній шафі, то галабарду зі стіни, то короткий спис — „ярі”, то врешті середньовічні самурайські шоломи. Для ближчого ознайомлення мені посадили один із таких шоломів на голову й усі дуже зраділи. (Під рукою не було зеркала, щоб збагнути джерело їхньої радості!). Остаточо ми приступили до роблення світлин. Старший син, власник радіостанції в Осаці, мав якийсь спеціальний новий фотоапарат „мейд ін Джапан” і ми всі попали кілька разів на його плівку. Треба було докінчувати вечерю й ми знову повернулися до столових патичків. Мені подобався такий жест: Якимось незручно впала одна моя „вилка” на підлогу. Я підніс її, а тоді господиня забрала цю й попередню, що була в руці, переламала обидві й подала мені нову пару патичків у санітарній паперовій обгортці:

— Дозо — сказала.

— Арігато — відповів я й з приємністю видобув із паперу нову пару „деревляних вилок”, думаючи, що гігієна в Японців на першому місці.

Коли продовжалася конверзація за столом, цим разом на тему світлин з весілля й альбому знімок із пошлюбної подорожі старшого сина два роки тому, господиня почала розгортати одержаний від мене пакунок. Розкривши опакування й коробку вона знайшла в середині бляшанку в формі серця з великою стяжкою по середині й написом обох мов:

„Будь моїм Валентіном!”

Аж тепер я доглупався, що готові коробки в цукорні були „валентінські” подарунки молодих молодим — звичай принесений сюди із Америки. Ясна річ, мені стало ніяково, тим більше, коли побачив стільки рушниць, мечів і галабард на стінах кімнати. Ану ж но господар візьме занадто серйозно мій „валентінський подарунок”? І голова з пліч, не допоможе й самурайський „кавуто” на голові. Все ж ситуацію врятувала сама господиня дому: пригортаючи до серця коробку вона розпливалася в радості, кувала тисячекратним „арігато” й розкланювалася в мий бік. Її радість уділялася приявним: обличчя синів розяснювалися, невістка була очарована, навіть мале бебе почало видобувати якісь незрозумілі звуки радості. Тоді й сам господар зрадів і почав запрошувати мене до цигарок, а коли я відмовився, він присунув мені цілу миску помаранч, мовляв, хоч на це я „заслужив” собі незвичайним „презентом”.

Не пройшло кілька хвилин, коли вони почали питати мене: „вот корор ай райк?” (яку краску я люблю). Я казав, що всі кольори, які в райдузі й ще інші... Тоді господиня вийшла з кімнати й по кількох хвилинах вернулася з синьою кімонною накидкою в руках. Передаючи її мені під загальну радість усіх присутніх, вона з грацією сказала:

— А це мій „Валентін” для Вас!

Я був подвійно вдоволений: раз, що ще живий, а друге, що „набув” без ходження по крамницях щось типово японське з одягу. Ясна річ я зразу ж таки вдягнув на себе це кімоно й не скидав увесь вечір.

На загальне бажання, ми перейшли після вечері до родинного „святая святих”: каплички — церемоніальної кімнати з великим престолом і Буддою на покутті. Я ввійшов туди в капцях, не завваживши, що всі скинули взуття перед порогом. Отож молодший син дискретно зняв з мене капці й виніс за поріг. Ми стали на коліна — „засіли” за низьким

столом. Мені казали зайняти місце на тлі подарунку, що його недавно дістала однорічна дитина старшого сина, й що коштував коло 5 тисяч долярів!... Це сцена-вертеп із життя королівської родини, прецизно виконані фігури, начиння, квіти, риж... Ми довго говорили про деталі цієї сцени, про звичаї обдаровування дівчат і хлопців і остаточно, коли мені зовсім задеревіли ноги від сидження на них, я пробував стати й, мов п'яний, ледве випростовуючи їх, почав дякувати й прощатися. Була десята година. Господарі не хотіли „так скоро” пускати мене „додому”. Я пояснив, що мушу йти до підземки, їхати з пів години, що це все візьме багато часу.

— Нічого, нічого, ми Вас завеземо автом до самого „Імперіялу” — заявляв господар. Треба було продовжити візиту. Пані дому казала скинути кімоно й взяла пакувати його. Господар просив вибрати собі ті коржикки, що мені найбільш смакували. Я взяв один, але він запакував усі, що були й передав їх мені в торбині. Я не знав, чи брати, чи ні, все ж на чемність треба було відповісти чемністю й я вибрав кілька коржиків, поклав на стіл, а решту взяв із собою.

І знову церемоніял прощання: одягання черевиків довгою ложкою, при якій не треба згинатися, поклони дамам: „мата аїмасу!” (до побачення). Всі три мужчини відвезли мене до готелю пояснюючи по дорозі розкопані вулиці й нові конструкції, як розбудову за тісного 11-мільйонного міста. Під готелем ми прощалися як старі знайомі, щиро, сердечно, з бажанням іще колись зустрітися.

— А світлини, то ми перешлемо Вам до Канади — гук-
нув на прощання Такомаро.

Вечір 13-го лютого дав мені дуже багато вражень і спостережень. Я мав змогу безпосередньо торкнутися найінтимніших струн душі „японської людини”, спостерегти її привязаність до родини й до родинної традиції. Насправді вся домашня увага й праця скерована на скріплення родинних взаємин, на зміцнення роду й продовжування минулих традицій. Можна сказати, що добро родини в Японців одна з найперших, якщо не найперша журба й ціль. Справи громади, нації, держави розцінюються власне з становища добра й забезпечення родини, основної клітини в суспільному організмі.

48. Містами портовими: Кобе — Нагоя — Йокогама

Коли б вас із замкнутими очима повезли гелікоптером до одного з названих трьох портів й скинули на середині міста, ви б не були в стані вгадати, де ви насправді. Подібність відбудованих після другої світової війни модерних діляниць у японських портах не тільки подивугідна, але й подиво-однакова: ті самі чи такі самі банки, великі універсальні магазини, такі самі готелі (деякі із однаковими назвами). Навіть радниці-ратуші, що повинні мати якусь спеціальну архітектуру, яка відрізняла б один від одного. майже однакові. Якесь уніформна динаміка життя й економічного розвитку, а при цьому поспіх і стандартизація життя сіро-нецікавим залізобетоном нівелює різниці й уніфікує все. Тільки тут і там, як у музею, збереглася одна хатина, чи святиня, чи пам'ятник старовини. 'Феодальний замок десь із 13-го сторіччя в Нагої, відбудований недавно в формі репліки, дає менше, як викладений камінням і травниками його плян і первісні розміри зазначені фундаментами. Все це прикрє, штучне, неоригінальне, обчислене на масовика з модерними вимогами й сучасним смаком. Старовина портів в Японії зникла разом із довоєнним стилем життя, запанувала атмосфера масової продукції й експорту.. „Мейд ін Джапан” — гасло для всіх і для всього. Японські порти — велетенські вивізні центри напродукованого товару, що йде в широкий світ.

Такий стан речей, хоч і корисний для національної економіки, нецікавий для туриста-відвідувача, що хотів би скористати з нагоди й познайомитися з чимсь специфічно-японським. Єдина ріжниця між Кобе-Йокогамою з одного, й Наґоєю з другого боку та, що перші два порти таки прямо в місті, тоді коли Наґоя далеченько від центру, скупивши всі індустріальні й експортні ресурси над морським берегом. Як звичайно в таких випадках, робітничі й бідняцькі доми й домики, крамнички й ресторанчики дешевого типу перемішані з великими фабриками. Сполотизоване повітря, вода, брудні вулиці й перевулки — природний атрибут пролетарських дільниць у портових містах.

Сірина докільля відбивається на сірині людини. Працьовитий і ініціативний японський народ може найбільше виявляє себе в портах і портових містах узагалі. Небувале зусилля волі, наснага мізку і м'язів, а при цьому працездатність, точність і ощадність є прикметою пересічного робітника, біло-, синьо-, чи чорно-ковнірового. Наставлене на єна суспільство, дуже нагадує американську масу наставлену на доляра. Й тут психологічна нівеляція континентів може підсвідомо відзеркалює нівеляцію фізично-матеріального світу. Неповторний паралелізм „умасовлення” життя, що має свої відповідники по всіх країнах, може найяскравіше позначився на портових містах Японії, що з давніх давніх правила за перший і головний сполучник у виміні дїбр...

Йокогама славна вивозом шовку. Власне шовк поставив її „на ноги” економічно. Доцінюючи це, йокогамці спорудили недалеко порту унікальний „Музей Шовківництва”, в якому приміщено не тільки прекрасні експонати, показ механізму роблення цієї тканини, але й цікавий огляд історії шовку в культурному контакті між Сходом і Заходом, між Азією й Європою.

У Йокогамі закінчився мій „водний шлях” із Савт-гамптноу почerez Капштадт, Сідней, Оклянд, Манїлу, Гонг Конг, Келунг-Тайпей. Я прощався тут із морем, що майже весь час було ласкаве й дало можливість робити записки з подорожі. І хоч цієї зими 1970-1971 я не хотів бачити снігу, то проте він ніжними платинками в Наґої і в Йокогамі, нагадував, що на північній півкулі зима й що „лю-

тий” не даром „лютим” зоветься. Правда, сніжинки топилися при зустрічі з землею, то проте температура пересічно коло 35 ступнів у Японії не була занадто пригожа для довгого походження по свіжому повітрі, зокрема після не таких давніх спек в Австралії, чи на Філіпінах. Я тільки й чекав, коли треба буде й собі закласти білу завязку на ніс і рота, щоб уприподібнитися до японського довкілля.. А можливо, що власне індивідуальне льокалізування перестуди й брак ближчих контактів із „зараженими” людьми обергли мене від усяких інфекцій. Здається, що хоч цей добрий звичай Японії повинні перейняти інші цивілізовані країни Заходу й цим піднести гігієну населення й його відпорність на всякі заразливі недуги.

49. Слідами українського Колумба

В перелеті з Японії на Гавайські острови, у віддалі яких 900 миль на північний захід від Гонолулу можна побачити маленький „Острів Лисянського”, що тепер є одним із багатьох американських пташиних заповідників на Тихому океані. Названий офіційно „Лісянські айленд”, цей острів має за собою цікаву історію, що вяжеться з прізвищем видатного Українця в царській службі на переломі 18 й 19-го сторіч — Юрія Федоровича Лисянського. Народився Лисянський у священичій сім'ї в місті Ніжині дня 2-го серпня 1773 р. Батько його, Федір (Хведір) на основі приналежности до старого козацького роду (походженням із Лисянки) одержав дворянський стаж у 1783 р. й це допомогло йому вислати своїх двох синів, старшого Ананія й молодшого Юрія, у Морський Кадетський Корпус у Кронштадті під Петербургом. Дня 1-го березня 1788 р. Юрій Лисянський в числі 142 випускників закінчив морські студії. Його призначили на фрегаті „Подражислав”, на якій він пройшов своє боеве хрещення в битві під Гогландом із Шведами. Опісля він прийняв участь і в інших боях і за свою відвагу був підвищений у 1793 р. в морські лейтенанти. В тому ж році цариця Катерина II, рішила вислати Англію „на практику” шістнадцятьох морських офіцерів. В їхнє число подав і Лисянський. Він служив у британській флоті повних пять років, вивчив прекрасно англійську мову й плавав на англійських кораблях по широкому світі. В 1795 р. був на островах Антига і Невіс у Вест-Індії, був в Америці (у 1796 р. в Філяделфії його особисто прийняв

Джордж Вашингтон), а влітку 1796 р. повернувся в Англію. Рік пізніше він поїхав до південної Африки, а там і в Індію (Мадрас і Бомбай). Підвищений у ранзі до капітана-лейтенанта він задумав прилучитися до англійської експедиції в Австралію, але його несподівано відкликали „на родину” й призначили командиром фрегати на Балтійському морі (1801). В Кронштадті він зустрівся з своїм шкільним другом Іваном Федоровичем Крузенштерном і цей у 1802 р. запропонував йому прийняти участь у першій спільній навколосвітній подорожі, як командантові другого корабля „Неви” (Крузенштерн командував „Надеждою”). Лисянський погодився й от 7-го серпня 1803 р. вони зняли свої кораблі з якорів у Кронштадській пристані.

Під командою Лисянського було 52 люда, під Крузенштерном — головним командувачем експедиції — 75. Була це перша російська кругосвітня подорож; командували нею не-Росіяни: Українець Лисянський і балтійський Німець — Крузенштерн. Обидва вони вели записки й лагодили мапи так, що ця подорож мала загальне, всесвітнє значення, тим більше, що після її закінчення оприлюднено все в формі книжок. Тут треба відмітити, що „Путешествие вокруг света...” Лисянського вийшло в двох мовах — по-„російсько-українському” в 1812 р. і по-англійському в 1914. Перше видання Лисянського надрукував своїм коштом, тому що Адміральський департамент двічі відкинув рукопис, бо він — на думку вченого секретаря Никольського — не був писаний чистою російською мовою: „По множеству погрешностей против российского языка й слога, никак не может быть издан в том виде в честь Морского департамента”. Лисянський рішив видати цю працю тогочасним своїм російсько-українським ідіолектом і щойно в 1947 р. переклали її на російську літературну мову й видали в Москві. Сучасного українського перекладу цього твору й досі немає...

**

Вертаючися до самої подорожі Юрія Лисянського, то вона вела з Кронштадту, через Ляманш на Азори, опісля до Південної Америки, а там через острів Пасхи на Гавайські острови, на Аляску, і з поворотом на Гавайські острови, до Макао-Кантону, звідтам через Китайське море попри Яву й Суматру до південної Африки, Європи й назад до Кронштадту. Разом подорож тривала три роки й була великим успіхом „українського Колюмба” так з уваги на ща-

сливий поворот його самого й усієї залоги, як і на привезені записки й матеріяли. Вона ввінчалася теж і одним ономастичним успіхом: невідомий передше острів на Гавайській території, відкритий сином українського священника з Ніжина — одержав назву „острова Лисянського”. І так прославлена Т. Шевченком у „Гайдамаках” Лисянка знайшла свій далекий, посередній, відгук серед хвиль Тихого океану...

50. Гаваї колись — очима українця

Всякому, хто прилітає на рухливий Гонолульський аеропорт, цікаво як це місце та й узагалі увесь острів виглядали колись у давнину. І хоч капітан Джеймс Кук, відкривець Гаваїв, (чи тоді Сандвічевих островів), заплатив навіть життям за свою подорож сюди в 1799 р., то перший їхній опис завдячуємо Юрієві Лисянському, що був двічі на Гаваях, раз у 1804, то знову в 1805 роках.

В той час Гаваї були королівством.. Причаливши 10-го червня до „Овиги” для поповнення припасів поживи Лисянський приймав на своєму кораблі одного з королів Камуалія з острова Отувай (Кауай):

„Вступивши на корабель — пише Лисянський — він зразу ж таки заговорив по-англійському й показав посвідку від морських капітанів, що їх він забезпечував поживою. Прочитавши ці бумагаи, я старався йому втокмачити, що європейці, боячися за свою безпеку в його волості, нерадо сюди заїжджають і радив йому чесною поведінкою заслужити собі на їхне довіря, хоч би таке, яким втішається тепер овигський володар Гаммамея, приймаючи річно 10 до 18 кораблів. Він мене запевняв про всі свої щирі зусилля в цьому напрямі, нажаль безуспішні, бо ніхто до нього не заїжджає...

Разом із королем на корабель прийшов чоловік із невеликою деревяною чашкою, пір'яне віяло й полотенецє. Бачучи багато зубів людських, врізаних у чашку, я спитав, що це означає, й одержав відповідь, що король плює в цю чашку, а зуби належать померлим його приятелям.

Мені здавалося, що цю посудину він держав тільки для вигляду, тому що король плював увесь час на палубу. Я подарував йому одне байкове одіяло й ще деякі дрібниці, але він настирливо почав просити про полосове залізо й фарби, показуючи, що він буде великий човен. Все ж я мусів йому відмовити; наш гість випивши два стакани грогу, повернувся на беріг. Краскою свого тіла він не відрізнявся від інших островян, але був гарніший. В часі його перебування на кораблі, перекинулася одна лодка, але два гребці, що її сторожили, виявили велику зручність, негайно її обернули і переловили всі речі, що були в ній...”.

Лисянський дуже подрібно описую населення Гаваїв, їхнє примітивне життя, звичаї, мову, й стверджує:

„Наприкінці я мушу віддати справедливість жителям Сандвічевих островів, а зокрема тим, що живуть у Карекеуи, де ми простояли шість днів. Хох ми були постійно окружені лодками, все таки ми не мали найменшої причини до невдоволення. Кожний острівянин, що приїздив до нас, оставався для обміну товарами від сходу до заходу сонця, але все було тихе й спокійне...”.

Лисянському завдячують гавайці свій перший „російсько-українсько-сандвічський” словник. Він надрукований у його „Путешествії”, том I, сторінки 228-236. Ось числа: „один — акаги; два — аруа; три — акору; чотири — ага; пять — арима” і т. д. В англійському виданні словник вміщений, як один із апендиксів на стор. 326-328.

Цікаво було б провести порівняльну мовознавчу студію між тодішнім і теперішнім звучанням і станом гавайських слів, вперше занотованих Лисянським.

Треба при цьому відмітити, що він опрацював іще два інші словники: нукачівської мови та північно-західніх діалектів Аляски.

51. Від Лисянського до . . . Влеса

Наведений угорі текст із „Путешествія...” Ю. Лисянського є важливим документом про Кауай — один зі складових островів Гавайського архіпелагу, тепер — рай для туристів головно з північної Америки.

Всякому буде цікаво, як Лисянський передав це місце в англійській мові. Приглянувшись точніш йому, можна з певністю твердити, що англійська версія його „Путешествія...” це не буквальний переклад, а авторова перерібка основного тексту. Ось автентичний текст наведених угорі місць в англійській версії з 184 р.: (З уваги на рідкісність видання англійської версії праці Лисянського, цитуємо її з оригінального примірника видання 1814 р. з „Гавайської колекції” університетської бібліотеки в Гонолюлю. Проф. М. Клименкові складаємо при цьому подяку за поміч у репродукції текстів.)

Meanwhile the king of these islands, whose name was Tamoory, paid us a visit. On entering the ship, he accosted me in English, and presented at the same time several certificates of recommendation, as he supposed, that had been given him by the commanders of the different vessels which

had touched at Otooway: but, on inspecting these papers, I found that some of them were by no means in his favour; and I gave him a hint on the subject; and advised him for the future to be more obliging to those of whom he wished to receive testimonials of his honourable conduct, and to treat better European navigators, who prefer at present toching at the island of Owyhee.

The king was waited on in the vessel by one of his subjects, who carried a small wooden bason, a feather fan, and a towel. The bason was set round with human teeth, which, I was told afterwards, had belonged to his majesty's deceased friends. It was intended for the king to spit in; but he did not appear to make much use of it, for he was continually spitting about the deck without ceremony.

On quitting us, he expressed some displeasure at my not being willing to spare him either bar iron or paint, the last of which he very much wanted, to finish a vessel he said, he was building. He did not, however, refuse to accept of a blanket and other more trifles, of which I made him a present . . .

Окремої уваги заслуговує опис і мапа „острова Лисянського”, вміщені в „Путешествіє...” з 1912 й 1914 рр. Оригінал обох видань (а першого з власноручним підписом Лисянського) зберігається в відділі „Гаваяна” Університетської бібліотеки ім. Сінклера в Гомолюлю. Там-таки є багато вирізків, а навіть фотостатів із пресових звідомлень про цей острів аж до найновіших часів.

Важливим осередком для студій історії Гаваїв є теж Державний Архів, Публична бібліотека з окремим відділом „Гаваяни” та врешті Музей-архів Бішопів із добре збереженими рештками гавайської культури, автентичними документами й багатим книжним збором. В Музеї працює один із знавців „острова Лисянського” Е. Г. Браянт, куратор гавайської колекції цього музею. Мої розшуки в цих інституціях, дискусії з Браянтом і іншими, в дечому відтягнули мене від справи Влеса й влесознавства. І так із двома „неуспіхами” довелося вертатися до Вінніпегу: невідвіданням „острова Лисянського” (він недоступний приватникам, як пташиний заповідник), а теж із справою Влеса...

Це зовсім не означає, що я не робив відповідних заходів в одній і другій справі. Навпаки, зараз після при-

їзду до Гонолюлю, я вдався до кількох туристичних компаній, але вони навіть не знали, де той острів знаходиться. Аж раз, проходячи мимо „Круглого готелю” (є й такі в Гонолюлю!), я завважив туристичне бюро з дивною назвою „Гаваян-Інтернаціонал Турс”. Я ввійшов до просторої кімнати й за бюроком побачив старшу даму чорнявої комплексії, що пильно виписувала якісь рахунки... Я несміливо сказав „альога!” й коли вона мене завважила, з королівською міною й жестом попросила сідати, запитавши, що вона „може зробити для мене”. Я бачив певну нештучну діловість цієї дами й просто з моста заявив, що хочу поїхати на „острів Лисянського”.

— А вам яке діло до цього острова?

— Це довга справа вияснювати; коротко: я хотів би поїхати туди в наукових цілях. Лисянський мій земляк — Українець, хотів наочно побачити острів, який він відкрив більш як півтори сторіччя тому.

— Як ваше прізвище, звідкіля ви? — почала вона, нічим на поліції, випитувати.

Я представився й подав їй усі дані про себе, потім перейшов до своїх знахідок у місцевих бібліотеках і архівах і врешті пояснив справу Влеса... Можливо, заявив я, що Лисянський знав Влеса, козацького літописця з Капцанівки Нижньої на Київщині. Він походив із Ніжина, а Київ недалеко...

Я запримітив дивне хвилювання на лиці моєї співрозмовниці. Спочатку вона нічого не говорила, тільки повертала білками й приглядалася мені. Врешті сказала:

— Я думаю, що я зможу вам у дечому допомогти, але вибачте в мене тепер пильні податкові справи й я мушу перед 4:30 пополудні вкинути свою податкову заяву, в поштовий ящик. Сьогодні останній день для заяв „інком таксу”.

— О, для таких справ я маю повне розуміння — заявив я. — Коли ж ми могли б побачитися?

— Заходьте сьогодні по вечері до мене на каву, я живу в „Тропик Апартаментс”, тридцятий поверх квартири 307. Мое прізвище: Веллс, Анна Веллс; ось вам моя карточка з точною адресою. Буду чекати на вас від восьмої години.

Ми попрощалися й я весь день думав про цю дивну зустріч.

— Гм... „місіс Веллс”, та ж це не „Влес”; а може? — хто його може „розібрати” цю жінку, та ще й на Гаваях...

Точно в восьмій вечора я подзвонив до дверей 307 у „Тропик Апартаментс”. Мені відчинила двері чорненька дівчина з чіпцем на голові й, почувши моє прізвище, заявила, що „Гер Меджесті із вейтінг фор ю”.

— Меджесті, не меджесті, я хотів би бачити „місіс Веллс” — сказав я нетерпеливо.

— Альога, альога! — заявила, входячи дама, з якою я вранці бачився в її бюрі. Гір ай ем! Найс ю кейм!

Вона завела мене до просторої кімнати з старовинними меблями, плюшами, образами в золотих рамках, столами й столиками.

Я привітався й вона попросила мене сісти на тапчан, на якому були вишивані синьо-жовті українські подушки, одна навіть із тризубом посередині...

Сама вона сіла в фотель, що мав вигляд трону й, замовивши в дівчини каву, приступила зразу ж таки до діла:

— Може Вам буде це дивне, може вразить Вас це як несподіваний „грим із ясного неба”, але нікуди правди діти, я — вдова сл. п. Влеса. Правда, тепер я називаюся „Місіс Анна Веллс”, але це зовсім зрозуміле: від американської окупації Гаваїв у 1898 р. все заамериканізувалося й я так, як Маруся Богуславка „ради лакомства нещасного”, що його тут називають „бізнес”, змінила (слідом за багатьма земляками мого покійного чоловіка) своє прізвище на „Веллс”. А прекрасне й ніжне, солодко-незабутнє ймення „Зорі-Янна”, яким мене величав Влес — царство йому небесне! — я скоротила на „Анна” й тепер я відома тільки й виключно як „Анна Веллс”. Правда, я не цураюся свого подружжя, мій покійний чоловік був „гуд енд брейв козак”, але це вже давні часу; „все йде, все минає”, як казав Т. Шевченко, і я мусіла приспособитись до нових обставин життя...

— Розкажіть, будь ласка, щось більше про чоловіка — попросив я, доливаючи молока до кави.

— Це макабрична історія; ви не повірите, й узагалі мало людей вірять у це, але я була свідком його смерті й тому можу твердити це з усією певністю! Але почнімо з початку:

Мій чоловік був Куківець, тобто належав до залоги капітана Джеймса Кука, що — як вам водомо — відкрив „Сандвічеві острови” в 1778 р. й опісля згинув, ні за цапову душу, в суперечці за човен із тубільцями. Коли сандвічани закололи свого відкривця в 1779, куківці повтікали на корабель і відпливли від острова. Тільки один із них загулявся десь між дівчатами в ліску й це був власне Влес. Він залишився на острові Кауай, сто миль від Оагу. Я була тоді маленькою дівчинкою, дочкою майбутнього короля Кауай — Каумуалія. Влес — єдиний білий на цілому острові — зацікавив мене, а зокрема, коли мій батько почав вчитися від нього англійської й української мов. За якийсь час батька коронували й він іменував Влеса своїм канцлером. Його завдання було допомагати баькові в прийманні чужих делегацій, переговорювати з командами чужинецьких кораблів, що що-раз частіш приїздили до Кауай, та й узагалі бути, так би мовити, „екзекутивним директором” цілого королівства. Влес був дуже розумний, працьовитий і вродливий. Підрісши, я закохалася в ньому й з благословення батька ми одружилися. Це було власне в той час, 1804, коли капітан Лисянський приїхав до Кауай і приймав мого батька на своєму кораблі „Нева”. Ви може читали спогади Лисянського й опис цього прийняття. Власне той чоловік, що держав коло короля Каумуалія „сплювачку”, був Влес. Тут мушу одначе сказати, що Лисянський допустився кардинальної помилки: посудина, яку держав мій чоловік була чаша для пиття вина. В нас тоді вийшли всі напитки й батько разом з Влесом думав, що вони зможуть напитися, як не вина, то хоч рідної української горілки (адже ж, був Лисянський із Ніжина!). Тим часом ніяких напитоків крім грогу нам не давали й треба було якось дипломатично вийти з цієї на око „жебрачої” ситуації. І от, щоб якось заспокоїти цікавість Лисянського, батько вияснив йому, що ця посудина — „сплювачка”. Але — ви пригадуєте — в тексті Лисянський сам пише, що батько спльовував направо й наліво на долівку, а не в посудину, що її держав Влес. Отут то й бе! Історики повинні критично відноситися до текстів, а зокрема коли вони вийшли з-під пера „малігініс” (новоприбулих), яким безперечно був тоді Лисянський... Ах, ці новоприбулі!

Я поволі сьорбав каву й дивився на королівну. Мене здивував її вік: виглядала на 60 років, а насправді їй му- сіло бути більш як 160! Але будши тактовним, я не чіпав „хронологічної” справи, тим більш, що десь недавно була вістка в пресі, що в південній Америці помер стариган на 165-ому році життя... Тим часом „місіс Веллс-Влес” про- довжувала:

— Острів Лисянського повинен називатися властиво „островом Влеса”. Як вам відомо, довгий час він стояв пустою, ніхто туди не пхався. Десь при кінці минулого сторіччя Німець Макс Шлеммер завіз на острів кроликів. Вони почали плодитися в геометричній пропорції й за якийсь час зжерли там усю рослинність. Не було що їсти й почалася нечувана в звіринному світі історія: на острові витворилася порода кроликів-канібалів. Як писав про це Лоррін А. Тгурстон, старі кролі пожирали молодих, матері дітей... І от раз на Великдень, щоб побачити „зайчиків” ми з мужем вибралися на острів. Тяжко було заїхати туди мо- торівкою. Мій чоловік з помічником вибралися з моторів- ки малою душегубкою, пливучи через відомий південно західний пасаж. Помічник-гребець остався на човні, а мій муж вийшов на беріг і стільки я його й бачила. Його заїли кролики-канібали. Отак пропав Влес, царство йому небес- не! Я пробувала перехрестити острів з уваги на цю тра- гічну подію на „Острів Влеса”, але ніхто не слухав удovi- ного голосу, тим більше, коли зважити, що тут скрізь де- мократія, а я з королівського будь-що-будь роду...

Я не дослухав ономастичних жалів пані Влес-Веллс до кінця... Мене нагло пробудив пискливий голос стюардеси: „Підпережіться” — (ніби: „фастен юр сітбелтс!”), „за кілька хвилин приземлюємося на Інтернаціональному Ae- ропорті Вінніпегу”. Місіс Веллс-Влес зникла з уяви, як і з'явилася перед годиною; треба було вертатися до дійсно- сти. Та й я був рад, що це все був сон, бо якже ж це ви- глядало б, коли б Влеса — літописця з'їли кролики кані- бали... Хай Влес живе!!

52. Гонолюлю й Оагу сьогодні

Коли хто каже, що Міямі скомерціалізоване місце для зимового відпочинку, то він промовчує (свідомо або не-свідомо) Гаваї й його столицю Гонолюлю — найбільш скомерціалізоване й найдорожче відпочинкове місто в Америці. Це торкається всього: і готелів, і прожитку, і сполучень, і цін на землю й доми, одне слово цілого життя, наставленого на туризм і видирання доляра з кишені новоприбулого...

Правда, не кожен мусить заїздити до готелю „Аля Моана”, чи „Гілтона”, чи „Роял Вайкікі”... Але й скромніші готелі мають високі ціни й неспівмірні до того, що дають відвідувачеві. В самому Гонолюлю три головні пляжі Аля Моана, Вайкікі й Капіоляні переповнені немов на ню-йоркському Коней-Айлянд й без порівняння меш вигідні від усіх інших можливих пляж на світі. Коли ж хто хоче змінити місце й із головного острова Оагу перелетіти на інші, то не завжди знайде приміщення, бо в протилежність до Гонолюлю інші центри на Гаваях не мають розбудованого готелярства...

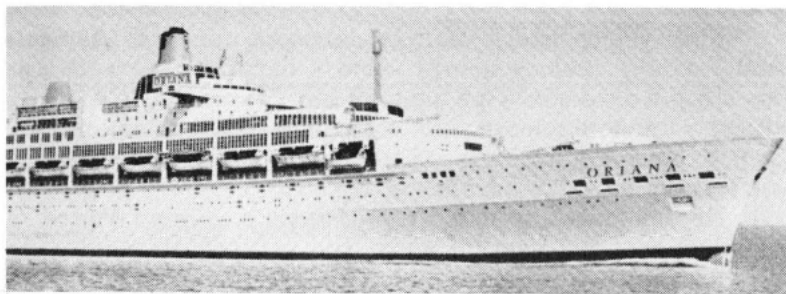
Дорожнечу життя й неспівмірну до неї „акомодацію” туристів надолужують до певної міри культурно-наукові й історичні пам'ятки. Тут на перше місце висувається Гавайський університет із двома прекрасними бібліотеками й окремою колекцією „Гаваяни”, де можна знайти цікаві матеріали до історії всіх Гавайських островів та основну документацію про „острів Лисянського”. Славістика в Гавайському університеті почалася недавно. Відділ російської й слов'янських мов очолює земляк із Волині, проф. Михайло Клименко, видатний славист, спеціаліст від історії Церкви й церковної літератури, а теж і сучасного підсоветського письменства. З молодих українських учених у Гавайському університеті викладає крім нього д-р Кость А. Паньківський, геолог, вихованок Гарвардського університету.

Крім університету увагу дослідника притягає Державний Архів у самому центрі міста з багатими матеріалами до історії островів. При прилученні Гаваїв до ЗСА застережено умовою збереження державних архівів, так що кожен, хто хоче досліджувати з першої руки документи, мусить їхати на Оагу остров.

Не без значення для історії Гаваїв є „Бішоп Музей” у північно-західній частині міста. Він має багато унікальних експонатів і доповнює колекції університетські та архівні на Оагу.

Для мовознавця найцікавіше мовне питання на Гаваях. Крім офіційної англійської мови, місцеве населення з діда прадіда вживає гавайської мови з найрізнішими діалектичними зрізничкуваннями відповідно до її вживання на островах: Гаваї („Великий острів”), Оагу, Кауай, Молокай, Ланай, Мамуї, та багатьох інших. Досліди над цими діалектами ведуться досить успішно й багато цікавого матеріалу вже зібрано. Найповніший, як досі, словник гавайської мови та її діалектизмів зібрали проф. С. Г. Елберт та М. К. Пукуй (останнє видання Гавайського університету з 1965 р.). Великі заслуги в розвитку гавайського краєзнавства, включно з статтями про „острів Лисянського”, поклав Е. Г. Браян із згаданого „Бішоп-Музею”.

Ясна річ, тільки винятково приїздять на Гаваї туристи зацікавлені науково-дослідною працею. Велика більшість із них зацікавлена чим іншим, а головно „гуд-таймом” на завжди теплих і завжди зелених, а при цьому мальовничих, островах. „Туристичний бізнес” цвіте на Гаваях, як може ні на одному острові, чи півострові Америки. Всі позначки на небі й землі вказують на те, що „бізнесова спіраль” буде далі йти вгору й що звичайні чоловічі черевки будуть за якийсь час коштувати не 50 чи 60 доларів, як тепер, а 100 або й більше. Єдине, що завжди буде дешеве, це далеке синє море, теплий легіт вітру й сонце, сонце над містом, горами й долинами цього справжнього раю на землі.

53. І накінець: Похвала кораблям

До кораблів, як і до моря, треба мати щастя. Я подорожував суднами „Оріяна” й „Хитраль” лінії П. О., що спеціалізується в кругосвітньому мореплаванні й має свої головні станиці в Лондоні, Сан Франціско й Сіднеї.

Кораблем „Оріяною” я переплив віддаль від Савтгампону почерез південну Африку, Австралію до Оклянду в Новій Зеландії. Знову ж „Хитраль” возив мене з Сіднею до Маніли, Тайвану аж до Йокогами в Японії.

Коли йде про перший корабель, то треба насамперед відмітити, що „Оріяна” переросла всі дотеперішні насамперед своєю швидкістю. Перепливаючи моря й океани в постійному кружлянні довкола світу, цей корабель „не може дозволити собі” на повільну їзду. Два мотори, вперше введені в цьому кораблі в цілій флотії П. О. компанії, поборюють із повдійною швидкістю опір хвиль і вітру. „Оріяна” їде 27.5 вузлів/г. й приємно щодня оглядати на мапі простір прокладений нею на водах. Треба завважити, що всі 5 тижнів подорожі з Савтгампону до Оклянду ми мали спокійну воду й тільки раз перед Сіднеєм зірвався вихор і буря. Сповільнення бігу й стабілізатори не дали занадто відчувати коживання корабля й я безпотрібно з’їв „три яйця на твердо” — мій приватний винахід проти морської недуги. Найприємніше вслухуватися в працю моторів чечорами й не раз витворювалося враження, що їдете добрим німецьким експресом по сталевих рейках.

Крім швидкості „Оріяна” має багато інших позитивів: тонаж 42,000, місткість: у першій клясі 628 пасажирів, у туристичній — 1500 у додатку до 850 чоловіків (і жінок) прислуги. В 1970 р. цей корабель тихо святкував десятиріччя своєї першої подорожі з Савтгампону до Австралії.

Єдине, що неприємно вражає, це напханість у їдальні. Малі столи й крісла на пересічно вісім пасажирів нагадують оселедців у бочці, або економічну клясу в великих літаках. Спочатку було тісно й навіть дивно сідати за стіл, але з часом привикається й це не разить. Все ж з приємністю згадуєш столи на чотири, чи навіть на дві особи на інших кораблях.

До мінусів належить і пасажирська монотонія. Подавляюча більшість подорожніх — мовчазні й горді сини Албіону, в тому більшість їхніх понуро-усміхнених дам. Не треба бути „великим поетом” в роді Євтушенка, щоб скласти поему за зразок: „Одна старуха, дві старухи, три старухи” й т. д. Тому, вибираючися в подорож на „Оріяні” треба мати машинику до писання, щоб якось втекти в свій світ, далекий від корабельного. Добивають вас ще й фільми, без смаку, нудні й беззмістові. Це головна розвага на кораблі, але вона теж не без труднощів: треба прийти скоріш до кінотеатру, бо невелика його заля може вмістити тільки малу кількість глядачів. Правда, кожен фільм іде тричі денно два дні, можна вибирати й... подрімати часом у найнудніших місцях.

Коли йде про ономастичний бік, то назва „Оріяна” заспокоює дві вимоги компанії П. О., сказати б, задушевного порядку. Перша з них це початкові букви компанії „Орієнт”, а друга, традиційно-історична: назвою „Оріяна” охрестили поети королеву Єлисавету Першу в 16-ому сторіччі. З уваги на теперішню „елисаветську” епоху: королеву Єлисавету Другу відновлено цю назву й в емблему корабля включено дві великі букви „ЕЕ”, тобто сполучено дві елисаветські епохи в історії Великої Британії, відділені чотирма сторіччями одна від одної. „Оріяну” спустили на воду в окремій церемонії 3. XI. 1959, в приявності принцеси Олександри з Кент. Фільм із цієї церемонії, як теж планування й будови самого корабля показують пасажирам як один із перших.

Годують, як на всіх кораблях, добре; обслуга привітна; вигідні зупинки й прогулянки в містах постою (на жаль їх

замало); дуже цікава бібліотека: без окремих розписок можна користуватися книжками; й нарешті вигідне розташування лежаків і крісел на палубах без того, щоб замовляти, платити за них і битися за місце, як на інших кораблях. Два купальні відкриті басейни: один для дітей, другий для старших, увесь час наповнюються свіжою водою.

В неділі й свята є інтердомінаційні (екуменічні) служби в англійській мові. Немає шлюбів на кораблі. Коли кого припече, то мусить іти на беріг так, як молода В. Ціглів, що в Дурбані одружилася після двох тижнів знайомства на кораблі. Мерців ховають у море, розрізавши їм вутрощі (для відрізнення від евентуально викинутих за борт потопельників), зашивають в мішок і гайда в море в досвітню годину! Є такі кандидати, головно моряцької професії, що сідають на корабель власне для морського похорону: він і дешевший і більш традиційний (за невикористаний квиток грошей не звертають мерцям, ані їхнім родинам).

Найприємніше на „Оріяні” діставати листи в портах її постою. Треба признати, що П. О. компанія щодо цього уважлива й ефективна. Листи адресовані напр. до Сіднею будуть зразу ж таки переслані до Перту, чи Мелборну, щоб адресатові зробитиприємність (чи прикрість, залежить від листів, не від компанії). Єдине чого недостає, це окрема кімната на писання на машинці. Тонкі (дешеві) стінки між кабінами не приглушують стукоту й от, коли раз я був у розгарі праці, прийшли до мене два офіцери й попросили, щоб я „замовк”, бо пасажири в сусідніх кімнатах жаліються на стукіт. Я подивився на годинник — було вже пів першої, (а з пересувам : пів другої) вночі.

— Соррі, воркінг вакейшен, — пояснив я інтрузам.

Після довшої розмови й доброї волі з обох сторін, я перервав писання, а наступного дня мені принесли ключа до дитячої кімнати, що вільна від 5-ої по полудні. „Там я можу писати до схочу!!!” Я прийшов туди точно о 5-ій, але дівора так зацікавилася моєю новою „забавою”, що кожне з них хотіло друкувати й то тільки букву „а”, яка була загально відома в протилежність до інших кириличних літер. М. ін. найбільше зацікавлення в албїонських ді-

тей виклика буква „ж” — нею (побіч шараварів і борщу!) ми могли б заімпонувати т. зв. „культурному Заходові”. З вереском і плачами матері позабирали дітей від мене, а другого дня довелось мені вже приходити пізніш, щоб не викликати спектаклю.

На „Оріяні” добре налагодили пресову службу. Кожного дня появляється корабельний часопис „Оріяна нюз” з найновішими вістками зі світу й порядком дня на кораблі. Зацікавлений справою редакції й друкарні, я зголосився на туру до друкарні й по двох тижнях мене викликали та повели на спід корабля, де приміщується друкарня. Я був мило вражений її устаткуванням: один лінотип, дві друкарські машини „Гайдельберг” та багато всяких інших друкарських приладів. Особовий склад друкарні — три працівники, вправлені друкарі. Їхнє завдання виключує окремих колектив. Тоді я захотів побачити й редакторів. Мене скомунікували з містером Н. Гейдоном, як пресовим звязковим корабля. Ми мали цікаві розмови й він запропонував мені пресові й радіо-телевізійні інтервю в портах постою. Коли я погодився, то з того часу мене переслідували журналісти й незавжди щасливо передавали мої думки, зокрема в Мелбурні. Я рішив не ходити більше на інтервю й у Сіднеї висмикнувся „іншим путем” із корабля на світ Божий

У відрізненні до „Оріяни” „Хитраль” мав тільки одну (першу) клясу, був менший і менш „напакований” пасажирами. Та й пасажирів було менше. Я одержав окрему кімнату для писання на машинці (Б5) в додатку до двоособової кабіни, якою я офіційно їхав. Це зарядження управи було найкраще, яке досі мені траплялося в подорожах кораблями. А все через те, що корабельні компанії неприготовані на пасажирів із писальними машинками й на домагання мусять іти їм назустріч, бо йнакше виникають зажалення з боку інших „неписьменних” пасажирів, мовляв, їм перешкаджається стуканям на машинці. Одне слово, моя писальна машинка дала мені додаткові вигоди на обох кораблях, такі, яких я не передбачував, коли брав її з собою в подорож.

54. Влесові „Записки о Южной Русі-Америці”

Русь-Америка Южная, Україні дияспорной барз нужная, есь континент из другого боку кулі земской, на котором люди догори ногами ходити и все навпачне як на полкулі сіверной или полнощной робити би ся здавали. И кто его знает, може так би ся и стало, ежели би народу депі-козацкого на континенті оном болше було, а главне, ежели би вождов од політики світской дияспорной численейше туди навезли. Но позаяк проводители и просвітители народу депі-козацкого у Монахові, Новом Йорці, Мутьоводах и по других городах близких и далеких для України-неньки спасения залишилися, народу полденно-америцкого нікто догоринож ходити научити не змогл и так он до сих пор просто головою вверх стоит и ходит Толко при оказиях катастроф самоходових под городом Прудкополем (чомусь „Прудентополісом” прозванним) спеціяльне дехто разом з машиною догоринож у рові лежит и богаділног трітмента послі потребуе. Однакож и такіи, авта в „бомбі” исправивши, а ноги, руки и другіи члонки тіла на місця властивіи приліпивши, по-старому догориголов їздити й ходити в стані суг.

Из усих кунштов народ южно-америцкий куншт математический барзо любит й горливе его управляет. И в Бйнасі аркгентинском, и в Риосі образилском, и в других містах, як Коритоба у Парані, или Зелень-Белень у Квварані, на банкнотах много зер вставляют и місто десять ти-

сяч пезетов или крузеров только их десять признают, три зера кожнократно обрізаючи. И так тысячу пезетов или крузеров за еден уважают, тим конфузію для депі-козаков новопришельчих исправляючи. Иногда народ аргентинско-образилский миллионами обертает и уже город Миссионес на „Миллионес” перехрестити хочет. А каждый миллионер три зера до капиталу своего дописавши мулти-миллионером стати может. Отот куншт математический особливе на леталищи Риодежанерском квітнет, ибо такси до середины города 24 тисячи крузером стоит, а из города назад на тоже леталище уж только 9 тисяч коштует. А кто ся тому дивует и математики новой: $24 = 9$ не поймует, того иностранцем недорозвиненим именууют и барз ся из такого насміхають, поліцією навет грозячи. Куншт математический образилский в том ся также виявляет, же до билетов на каждом леталищи 5 тисяч крузером вочисляють, же жіби Ваш білет у Мутноводах или в Нью Йорці куплений менше, чим образилский, вартует. И толко в Каракасі, городі венесуелском, народ болше к западной уцтливой математиці привикл, может бути под влиянием прохвесора Володимира Коваля-Мазепинца, у всеучилищи місцевом навчающого.

Народ козачий в Америці Южной вогульне двох своих великих мислителей признает и почитает: Його Милость Ясновелможного Гетьмана Ивана Мазепу и хвилософа Григория Сковороду. Мазела бо прикмети души козацкой збагнувши, вікопомні слова написал:

Всі покою щире прагнуть,
Та не в еден гуж всі тягнут:
Той направо, той наліво,
Тото, браття, тото диво!

А найбільшеє диво есть у Буйносі аргентинском, де народ сентенциею своего Гетьмана немного змодифіковал и хотяй усі тягнут направо, то одні тягнут болше, а другіи менше и так „Од Жолтой Води” в Ля Пляті-ріці немає згоди в Україні-Русі аргентинской. Тут навет и СКВУ зарадити много не зможет, хиба би сам Гетьман Мазела из

гробу встал и трибунал-ареопаг сенату козацкого для ви-орішення авторитетного справ народ обходящих устано-вил. Болше згоди є вже в Україні образилской, а навет венесуелской. Но тут народ козацкий иногда другому мис-лителеви барз голдует: хвилософови світителному Гриц-кови Сковороді, которий мир души и щастье в небесах проповідовал, а в мирі сем сидіние перед телевизором ти-хое поручал:

Нехай у тих мозок рветься,
 Хто високо вгору дметься,
 А я буду собі тихо
 Пред телевизором
 Коротати милий вік.
 Так мине мене все лихо,
 Щаслив буду чоловік!

До серця собі науку хвилософа козацкого взявши, болшинство земляков дияспорних „сидит тихо” и є людь-ми щасливими по засаді щастья особистого и своєї хати скраю... Сего ради що раз менше козаков на Калле Укра-нія в Каракасі заходит и щастье личное между народом венесуелским препочитаєт, нову кгенерацию еспано-моль-ную подховуючи. Но сут и такіи, же дітей по-козацкому виховуют, или виховати хочут, и пред ними треба низко голову склонити и другим за примір поставити.

Америка Южная матрирхатом болше нежели патри-рхатом живєт. И кгдиби не жоннота козако-украинская, неизвістно як култура дияспорная там би виглядала. Ми-стецтва розніи, віршоплетство и науки належно квітнут, великіи женскіи индивидуалности иміючи. И так у Каракасі Галина, з козацкого роду Мазєп, куншт иконообразний пречудовно плекаєт, не толко икони, образи світскіи, но также стіни, кахли и прочіи плоти прекрасне розписуючи. А же з Нового Йорка написали, же там „хлопи не идуть”, то Галина, сокращенная на „Гм”, болше ані козака Голоти, ані Байди славного не малюєт, а толлесовіи русалки и роз-ніи орнамєнти на экспорт готуєт. А панія доктор Припхан, сусіда добрая, в науках медицинских специялізуєтєся, го-сударственным автом за малярними комарями, жуками,

слимаками й іншою тварю розіжджаючи. А в Буйносі аркгентинском такіи дами, як проф. Таурідска в университеті католическом, пані Іваницка в радио, пані Середяк у школі, а пані Галайчук і Онацька удома роботу ведут, культуру дияспорну підпомагаючи. А Коритиба у Парані прохфесоркою Оксаною Борушенко славится и віршопи-сец Олена Колодій матриархат козацкий силне заступаєт. А в Прудкополі сестри-служебниці ЧСВВ и Катехитки им. св. Ольги под управою М. Кривої перед ведут. В Рио образилском прохфесор Віра Селянска, сиріч Вовк, велми активная єсть, домену литературно-теоретическую з працею творческою гармонійне сполучивши. В виду того козаки юго-америцкїи болше праці церковно-релігійной и политической, чем мистецтву служат, и университетам та науці пособляють (як доктор усіх наук Богдан Галайчук), или памятники Батькови Тарасови будуючи (д-р В. Іваницький), или славні „асади” козако-аркгентинскїи (сеньор Олеськів) влаштовуючи.

Найлучше мова козако-украинская, звичаи и обичаи в Аркгентині и Образиліи квітнут, якоже диспора тут старая єсть. Народ хрищений, отцями Чина Св. Василя Великого з о. В. Зіньком и другими вихований, пилне до церкви учащаєт, владик своїх Кира Йосифа Мартинця и Йова в Коритибі, а Кира Андрея Сапеляка в Буйносі слушаючи и много церков красних, манастиров, школ и окадемий набувавши.

Але віра козако-украинская з греческою блізка єсть, то в некоторых городах, яко в Буйносі, Греки „Украину” закупили и на греческий лад експансию творят, гроши на козаках заробляючи, Толко в Каракасі „Украину” (Народний Дом) Грекам не продали и на Калле Україня до церкви и свого дому ходят.

По Украинах юго-америцких розіжджаючи, можна много корисного побачити и многому научитися. И будущность козаков полденно-америцких світлая єсть, ежели віри и нації своєї держатися будут и в єден гуж тягнути-мут, двомолвними и двокультурними нову козацкую кгенерацию подховавши. Так щаста им, Боже, в праці и змаганнях зацних в Україні загалне-дияспорной не послідними бути!

55. „Між рідними в Бразилії”

Хоч уся Південна Америка живе приблизно тим самим ритмом модерного стехнологізованого і зіндустріялізованого життя, то проте деякі країни, як, наприклад, Венесуеля відрізняються від таких як Аргентина чи Бразилія дещо вищим і дещо більш устabilізованим стандартом, уже хоч би тому, що болівар має одну й ту саму вартість, тоді, коли тисяча пезів чи крузерів тепер зрівняні, наслідком інфляції, до одного пеза чи крузера. Вам починає крутитися в голові, коли з Вами починають говорити аргентинські чи бразилійські „мільйонери”, що їх обтяли на... три зера.

Між Українцями в Бразилії можна знайти найбільш подібности до Канади. Тут не тільки „три еміграції”, як у північній домінії, не тільки такі центри, як Куритиба — Вінніпег, Прудентополіс — Йорктон чи Мондер, Парана — Манітоба, але й у багатьох інших оглядах „між рідними в Бразилії” (як перед роками писав П. Карманський, вигнанець канадійський) багато спільного з земляками в Канаді.

Як середньо-канадійські прерії мали свого Іллю Киріяка, так бразилійсько-аргентинські „червоні степи” мають свого, в Прудентополісі замешкалого, Володара Буженка, що дав цікавий і унікальний образ життя перших поселенців на аргентинських землях у повісті „На степу червоної землі” (Прудентопіль, 1962). Цей твір може бути типовим „піонерським епосом”, південно-американською українською „согою”, так як твір Іллі Киріяка для піонерського життя в Канаді.

Має Бразилія й істориків українського поселення в українській та португальській мовах, так як Канада в українській та англійській. Канадійським о. Божикам, Юзикам, Стечишинам, Марунчакам відповідатимуть у Бразилії о. Василь Зінько, ЧСВВ, Вол. Бурко, І. Вігоринський, А серед жіночих відповідників пані Оксана Борушенко, професорка історії Паранського університету й авторка десяти праць про Українців у Бразилії португальською мовою, як не мога краще дається порівняти до пані Ольги Войценко в Вінніпегу. Коли ми при жіночих порівняннях, то не від речі буде згадати бразилійську Миру Лазечко-Гаас в статі Олени (Гелени) Колодій, авторки кількох загально-визнаних збірок поезій португальською мовою. Все ж не має Канада Віри Вовк, щоб не тільки виявлялася сама в поетичному дорібку, але й щоб перекладала куритибську Лазечко-Гаас на рідну мову, капіталізуючи її спадщину для української літератури в роді:

Мое життя — широка ріка спокійних вод,
 Життя без ілюзій і надій.
 Все рівної плавби,
 Ріка без величі водопадів,
 Без чару зеленого островів,
 Без голосного пориву порогів.
 Життя без великих утіх і глибоких болів.
 Ріка незнаної рівнини, ріка, якої води
 Минуть без відгомону
 Тихої плавби.

(„Ріка рівнини”) з рукопису Віри Вовк

В останньому часі Оленою Колодій зацікавився місцевий „старий емігрант” М. Матіський і перекладає її найновіші твори в роді:

<i>Per tudo aquilo que foi</i>	За все те, що було
<i>e o que podia tersido,</i>	І за те, що могло бути,
<i>bendita a praca de ser.</i>	Благословенне будь життя.

(1970)

Куритиба-Прудентополіс — справжні осередки українських скупчен, що нагадують канадійські степи й підгір'я Скелястих гір. І коли ви в готелі, не знаючи португальської

мови, починаєте помагати собі еспанською, французькою, англійською, чи німецькою мовами, услужливий чорнявий консієрж із третього покоління українських поселенців скаже нам привітно:

— То говорім по-нашому „по-украї^йнски”. І ви говорите з Маркіяном у Савой-готелі в Куритибі так, як говорили б у Лінкольні чи іншому північно-вінніпезькому готелі: „по-нашому”. Не даром Маркіянові дали батьки ймення великого Маркіяна...

Тому в Бразилії почувається як в оазі старої української щиросердечности журби за майбутнє молодого покоління й успішного зберігання його для українського завтра. Як така Бразилія може бути зразком для Північної Америки, Канади, а зокрема для Манітоби.

Ріо де Жанейро, 8 травня 1971.

ПОСТСКРИПТ:

У прудентопільській „Праці” (ч. 19) П. Буженко так описав у подробицях моє перебування в цьому місті:

„Дня 5-го травня загостив до Прудентополя, угостившись у домі ОО. Василіян, де був вітаний сердечно Впр. о. Ігуменом Павлом Крайчим та іншими отцями і братами. Був теж у редакції „Праці”.

Пополудні о 3-ій звідав Достойний гість обласний дім СС. Службниць та їхні научні заведення, а о 5-ій, по побаченні зі семінаристами ОО. Василіян, які привітали його під проводом Впр. о. директора Теодора Галицького та ОО. Професорів, був у колегії св. Ольги. При дружній розмові пригадав гість, що головна теперішня директорка Інститут Катехиток Серця Ісусового п-а Мирослава Крива була слухачкою викладів на Українськiм Вільнім Університеті в Мінхені, де одну з матерій подавав і професор Ярослав. Потім був виступ інтерністок колегії св. Ольги, що зробив миле враження на Гостя.

По відправленні маївки, що на ній теж був гість з Вінніпегу, зібралось наше громадянство в аудиторії семінарії св. Йосипа на привітання та заслухання доповіді нашого мовознавця.

Виступили семінаристи та Катехитки з піснями і деклямаціями, а на залі, крім домашніх, отців та семінаристів і братів монахів, були ще СС. Служебниці зі своїми вихованками та Катехитки зі своїми ученицями. Теж не бракло громадян і громадянок, що цікавляться нашим духовно-культурним життям.

Слово привіту виголосила головна директорка Катехиток С. І. п-а Мирослава і тоді мав свою доповідь Професор. Говорив зі своєї ділянки, а перед усім про мови на американським суходолі, тобто про тубильчі, колоніальні, імігрантські, що до них і українська належить, та про гібридні говори, як от у середущій Америці.

Подав також свої спостереження з цієї довколасвітньої подорожі, бо недавно був в Японії, Австралії, Новозеландії та й Аргентині. Намітив, що нам треба старатися про закріплення і розріст нашої мови, а перед усім старанням, щоб вона мала і в Парані свою університетську катедру.

Мусимо сказати, що більше як триста осіб з великою увагою і цікавістю вислухали доповіді. При кінці була дискусія, що в ній взяли участь отці, сестри та й катехитки.

Дякуючи Гостю за милий і такий корисний вечір, сказав о. В. Зінько, що дотепер між наші громади приїздили переважно високі церковні достойники, як от архієпископ Бучко, Богачевський, сл. б. Андрій Шептицький та й кардинали, а між ними і наш Блаженніший Кир Йосиф Сліпий, але це вперше між нами гостить представник справжньої української науки, чи точніше нашого мовознавства. І цим наче починається нова ера розвитку нашої думки і громадського життя. Заявою, що будуть присутні молитися до Господа та Пресвятої Богородиці в намірі Шановного Гостя, закінчив свої слова о. Василь". (Ч. з 13. 5. 1971)

56. Підсумки баченого й пережитого

Відвідавши на закінчення моїх репортажів Редакцію „Нашої Мети” в Торонті дня 17-го червня 1971 р., я подав у окремому інтервю такі інформації на питання Редактора:

Питання: Яка ж властиво була ціль, чи цілі, Вашої подорожі по континентах?

Відповідь: Користаючи з річної відпустки з університету, я поїхав навколо світу, щоб зібрати матеріяли для двох наукових проектів із порівняльного культурознавства, взяти участь у трьох міжнародних конгресах (в Бордо, Франція, Больцано, Італія та Канберра, Австралія), виголосити декілька гостинних викладів в університетах, а при цій нагоді відвідати українські громади в різних країнах українського поселення в вільному світі.

П.: Котрий із конгресів був найцікавіший?

В.: Всі були цікаві й важливі: в Бордо на конгресі порівняльної літератури я дав доповідь про Лесю Українку, започатковуючи цим святкування її сторіччя на міжнародному форумі; в Больцано, крім доповіді, мене запрошено в Президію „Міжнародної Асоціації Порівняльного Культурознавства”, основаної в 1961 р. Арнольдом Тойнбі, П. Сорокіним і О. Андерле*); а на конгресі в Канберрі я виголосив єдину доповідь на українську тему.

*) Дня 22-го ч. 1971 відбулися основуючі збори краювої „Канадійської Асоціації Порівняльного Культурознавства, на яких обрано мене головою, проф. К. Біду — заступником, а п. О. Войценко, членкою управи.

П.: Чи крім Вас були які інші учасники-українці на згаданих конгресах?

В.: На жаль ні! З України нікого не пускають, а наші вчені в вільному світі чомусь не приймають участі в таких міжнародних з'їздах.

П.: Чому?

В.: Чому — не знаю; може фінансові труднощі, може брак контактів і запрошень, може „жінка не пускає”, а може є й інші причини. Так, чи с'як, мені доводилося бути єдиним Українцем-учасником згаданих трьох конгресів.

П.: Ви відвідали українські громади в Австралії, Новій Зеландії й у Південній Америці, що можете про них сказати?

В.: Усе, що найкраще! Велика більшість земляків, що я їх стрічав, живе двома великими ідеями: ідеєю „вільної України” й ідеєю самозбереження в неукраїнському морі. Для здійснення цих ідей земляки скеровують всі свої сили, і хоч часом різними шляхами, то проте йдуть безперервно до тієї самої цілі, до спільної мети. Правда, тут і там є визнавці „хати скраю”, але вони як вийнятки потверджують правило...

П.: Де — на Вашу думку — найкраще розвинене українське громадське життя?

В.: Судячи по opinii самих земляків на різних континентах, українське громадське, економічно-політичне, культурно-наукове життя найкраще розвинене на північно-американському континенті, в Канаді й США. Так заявляли не раз і не двічі провідники й передові люди в розмовах і заявах. Все ж, поминаючи північно-американський континент, мушу дуже позитивно висказатися і про Австралію і про Південну Америку, хоч на першому континенті українська еміграція нова (20 років минуло в 1970 р.), а на південно-американському континенті: в Венесуелі — нова, в Аргентині, Пара- й Уругваю та в Бразилії — стара. Та не вважаючи на „вік”, динаміка розвитку й розбудови українського життя в усіх ділянках: церковно-релігійній, культурно-науковій, соціально-економічній і т. д. подивугідна,

йде не тільки з духом часу, але й збалансована в двомовності й двокультурності, тобто в зберіганні рідної мови без „точки небезпеки” й успішному інтеграційному процесі в життя даних країн.

П.: Як розуміти Вашу „точку небезпеки”?

В.: „Точка небезпеки” (денджер пойнт) це соціолінгвістичний термін на визначення затрати етнічних, чи національних мов на більш, як 50 відсотків впорівень із кількістю населення даної групи. Отак напр. у Канаді скандинавці перейшли „точку небезпеки”, асимілюючися на 70-90 відсотків. Українці — на щастя — ні на одному континенті не виказують мовно-асиміляційних процесів більших як на 10-33 відсотки. Отож я вернувся оптимістом щодо стану української мови серед української еміграції в вільному світі. Ми ще далеко від „точки небезпеки”, головно в Австралії й Південній Америці.

П.: На початку Ви згадували Нову Зеландію, тепер її викинули, чому?

В.: В Новій Зеландії справа громадського життя стоїть слабше. Не вважаючи на привязаність одиниць до своєї Церкви й культурно-національних традицій (що в деяких випадках можуть бути зразком для інших!), мала кількість поселенців, розкиненість по різних місцевостях (Оклянд, Веллінгтон, Крайстчирч, і ін.), брак церковної й організаційної мережі, все те ставить Нову Зеландію на окреме місце в українській діаспорі, щоб висловитися „старими словеси”, на становище „меншого брата-піхотинця”, який потребує негайної помочі: хоч одного священика (щоб йти на рідне Богослуження не тільки раз в рік на Різдво, коли приїздить котрийсь із панотців із Австралії), хоч один „Народний Дім” для приміщення Української Громади, хоч один культурний осередок, кредитову станицю, тощо. У почутті відповідальности за науковий сектор, я оснував у Новій Зеландії Представництво УВАН та Осередок Музею-Архіву УВАН в Оклянді.

П.: Вас, розуміється, цікавила насамперед наукова діяльність українського життя, як вона виглядає на теренах, що Ви їх відвідали?

В.: Мене мило вразили, якщо часом і не заскочили, наші молоді наукові сили, що вже працюють у різних професіях, викладають на університетах в Австралії, Новій Зеландії, Венесуелі, Аргентині, Бразилії. Мушу сказати, що я не знав перед тим про тих Українок-славісток, що напр. працюють у Окланді, чи Веллінгтоні на місцевих університетах, дуже мало знав про молодих Українців-професорів у Паранському університеті в Куритибі, чи в Каракасі. Все це було приємною несподіванкою...

П.: А як із українознавством в університетах?

В.: Україністики як такої в згаданих університетах покищо немає. Для Нової Зеландії й Австралії я подав ідею створення „Катедри Українознавства” — на зразок Гарвардської — за українські гроші. Ось що писала сіdneyська „Вільна Думка” про цю справу (в числі 10 з 7-го березня, 1971):

„На черзі — Катедра Українознавства”

„Проф. Яр. Рудницький після перебування в Австралії залишив по собі не лише добрі спогади про цікаві й цінні доповіді, які виголосив у стейтових столицях перед нашою інтелігенцією й студентством, не лише теплі спогади про зустрічі з нашими провідними громадсько-політичними й культурно-освітніми працівниками. Залишив він ідею, над змістом і значенням якої в нашому житті в Австралії ми всі мусимо поважно подумати та, якщо дійдемо до позитивного висновку, негайно мусимо приступити до її здійснення.

Ця ідея — створення Катедри Українознавства в одному з австралійських університетів.

Проф. Яр. Рудницький запропонував плян, згідно з яким треба було б починати, продовжувати й закінчити справу заснування Катедри Україністики.

В ЗСА є Катедра Українознавства в Гарвардському університеті. Організація її спочатку натрапляла на труднощі зовнішнього й внутрішнього характеру, але ці труднощі було переборено завдяки наполегливості ініціаторів цієї справи та жертвенності українського громадянства в ЗСА й Канаді, а також в інших країнах, звідки надходили пожертви на фонд Катедри.

Очевидно, що можливості в ЗСА інші, ніж в Австралії, де нас небагато. Але ми живемо не в бідній країні, живемо матеріально краще, ніж наші земляки в південно-американських країнах. Чимало наших людей в Австралії дороби-

лися й деякого рівня заможности, при якому без шкоди для себе й родини могли б дещо пожертвувати й на загально-громадські та культурні справи. Розміри й можливості нашої жертвенности ми бачимо по наших громадських надбаннях, зокрема по наших церквах та прицерковних об'єктах.

Слід розраховувати й на те, що з бігом часу наші люди в Австралії не біднітимуть, а багатітимуть, бо навчаються нові кадри фахівців, підрастають наші підприємці, торговці та майстри й ремісники.

Питання стоїть лише в тому, чи ми, цебто наше організоване, національно свідоме громадянство в Австралії, бажаємо мати тут в якомусь університеті Катедру Українознавства, чи ні. Якщо так, то чи ми в стані зібрати достатні фонди для її утримання, бо утримувати її доведеться своїми власними засобами. І питання організаційного характеру: хто за організацію Катедри візьметься та хто її в випадку створення вестиме. В цьому багато допоможе досвід Українців ЗСА.

Ми вважаємо, що справою організації Катедри Україністики повинні зайнятися в Австралії: наша громадська централь — СУОА, Центральна Шкільна Рада й студентство, бо це справа наша загальноукраїнська, яка мусить цікавити чи турбувати все українське громадянство в Австралії. Можливо, що при потребі нам прийдуть з допомогою земляки з інших країн...”

П.: А як справа українознавства в Південній Америці?

В.: Так, як в Австралії й Новій Зеландії — „Гарвардський”, так у Бразилії — „Вінніпезький зразок” — найкраща розв'язка цього питання. Думаю, що на державному Паранському університеті повинні бути курси української мови й літератури так з уваги на процент населення даної провінції („естадо”) як і з уваги на поважну кількість української молоді, знаменито підготованої до студій українознавства отцями-василіянами й сестрами ЧСВВ в Курітібі, Прудентополі й інших місцях, а теж катежитками ім. св. Ольги — унікальною педагогічною кадровою вишколених „світських сестер-учительок” (що можуть бути зразком для інших українських поселень!). Я мав змогу говорити про академічне українознавство з ректором Паранського університету й у мене склалося враження, що ця справа на добрій дорозі:

— „А може й скоріш!” — заявив він, коли я, прощаючися, висловив бажання застати україністику в його університеті в часі моєї чергової „сабатикальної” поїздки за сім літ...

П.: А як справа українознавства в Аргентині?

В.: Аргентина з Буенос-айреським експериментом — Філією Українського Католицького Університету ім. св. Климента з Риму займає окреме місце в українському науково-педагогічному світі. Я мав змогу взяти участь в ін-авгурації нового академічного року цієї філії й мав би багато завваг так щодо „власної хати” (свято відбулося в аудиторії „Словінського Дому”), так і щодо кількості студентів-Українців (більшість дипломів була дана... словінцям). Все ж, об’єктивно розцінюючи справу, — Філія УКУ в Буенос Айресі це поважний і унікальний здобуток українського академічного життя й її майбутнє зв’язане не тільки з посвятною працею проф. Богдана Галайчука й його співробітників, не тільки з прихильним ставленням Блаженнішого Кардинала Йосифа, але й відгуком серед громади, головно студентства, допомогою церковної й світської ерархії:

— „Вам тепер треба трьох речей для УКУ, Владико: грошей, фондів і матеріальних засобів” — сказав я на прощання опікунові УВУ Преосвященному Кир Андреєві 2-го травня. Треба власного приміщення, треба стипендій для студентів, ну й... оплати професури. Розуміється, не все в Аргентині може прийти зразу: громада тепер зайнята збіркою на пам’ятник Тарасові Шевченкові в найкращому міському парку й мусить впоратися до грудня (місяця, в якому відбудеться відкриття) з цими зоб’язаннями, але ця справа не повинна відбитися негативно на справі УКУ й треба думати, що не відібеться.

П.: Що можете сказати про пам’ятники Шевченкові?

В.: Не входячи ближче в аналіз мотивів і користей, скажу коротко, що я бачив модерний (французький) пам’ятник Шевченкові в „Українському Парку” в Курітібі, бачив підвалини й макету пам’ятника в Буенос Айресі й бачив пляни унікального проекту „Пам’ятника-Музею Т. Шевченка” в Канберрі. Найкраще подобалася мені австралійська ідея: збудувати Музей-Архів і Бібліотеку як пам’ятник Тарасові Шевченкові.

П.: В пресі були вістки про Ваші наукові інтервенції в українських справах?

В.: Так, при нагоді перебування в Італії я поїхав до Риму інтерв'ювати в кардинала Тіссерана в справі „історичности” назви Україна; будучи в Токіо, я інтерв'ював у Національній Бібліотеці в справі української транслітерації, теж успішно. В Мистецькій Галерії Окланду, Нова Зеландія, я мав довшу дискусію й опісля написав листа до її Дирекції в справі фальшивого підпису на скульптурах Олександра Архипенка „Рашан”. Листом з дня 26 січня ц.р. директор галерії д-р С. С. Доккінг повідомив, що написи на Архипенкових різьбах будуть справлені й його національна приналежність буде подана як „українська”. Ось текст листа:

Thank you for your letter of 17 December with its reminder that the labels attached to the Archipenko bronzes in the Auckland City Art Gallery's collection, should describe the sculptor as a "Ukrainian" and not as being a "Russian" artist. This correction has been attended to.

With good wishes and thanks,

Yours sincerely

C. C. Docking, Director

Було ще декілька інших, успішних, інтервенцій.

П.: Ви згадували про УВАН, чи можете нам сказати дещо більше про українські науково-дослідчі установи в вільному світі?

В.: Українська Вільна Академія Наук — УВАН діяла й діє в Австралії від 1950 р. Тепер організовано Представництва УВАН у Новій Зеландії, в Венесуелі, в Бразилії й відновлено в Буенос Айресі в Аргентині. Наукове Т-во ім. Шевченка — НТШ дуже активне в Австралії; я мав навіть приємність бути на відкритті Осередку НТШ в Канберрі 10-го січня, відвідати членів НТШ в Буенос Айресі, в Ріо де Жанейро й інших містах. Всі члени УВАН і НТШ „покою щире прагнуть” і хотіли б бачити завершення організаційної мережі українських наукових установ у (започаткованій мною в 1967 р.) „Українській Науковій Раді в Вільному Світі”, що її тепер взявся остаточно закінчити Ректор УВУ. Мушу додати, що в Канберрі організовано осередок „Українського Історичного Товариства”, в Брізбані й Сіднею „Представництва Товариства Плекання Рідної Мови”; це останнє викликало зацікавлення теж і в Венесуелі, Бразилії та Аргентині, де зголосилися добровольці-представники ТПРМ.

П.: А як із справою україніки в бібліотеках?

В.: В деяких країнах ця справа поставлена не зле. Здається найкраще вона стоїть у Австралії, де не тільки університетські бібліотеки, але й такі установи як сіднейська Мітчел — Лайбрері й Національна Бібліотека в Канберрі заповідливо дбають про свої україністичні ресурси. На другому місці йде Японія з своїми університетськими й національною бібліотеками в Токіо. Гірше виглядає справа в південно-американських країнах (може з винятком Курітіби), на Філіппінах, у Гонг Конгу, в Тайвані, тощо. Для наших наукових і культурних установ — велике поле для праці, для поширення україніки в країнах вільного світу. З жалем мушу ствердити, що в згаданих бібліотеках Далекого Сходу, чи Південної Америки, а врешті й у Вест-Індії немає навіть англійської „Енциклопедії Українознавства”, не згадуючи про інші основні праці з україністики в чужих мовах. Треба книжних меценатів-фундаторів для багатьох-багатьох бібліотек і наукових закладів у вільному світі, коли б хотілося поправити невідрадні обставини.

П.: А як із українськими книгозбірнями?

В.: Ця справа занедбана. Найкращі колекції україніки є в Прудентополі в ЧСВВ з багатьма унікальними на заході виданнями. А так, бібліотечна справа клигає, не вважаючи на відданість одиниць у Канберрі, Сіднею, Брізбані, Каракасі, Буенос Айресі...

П.: В пресі були згадки про Ваші доповіді в різних осередках українських скупчень, можете подати ближчі інформації про цю справу?

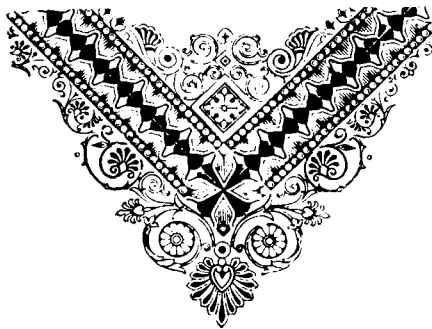
В.: В усіх місцях українського поселення відчувається „голод і спрагу української духовости”, люди хочуть послухати про українське життя, культуру, теперішнє й минуле. Отож я був у постійному русі, стараючися відповісти на запрошення. Головні мої теми були — сторіччя Лесі Українки (з десять доповідей), „золотий ювілей” Українського Вільного Університету в Мінхені, (з пів десятка доповідей), а там інавгураційний виклад в Філії УКУ про „культури в контактах” в Буенос Айресі, інша доповідь про „лінгвіцид в ССР” в місцевому університеті й т. д. й т. д. Найцікавішою з цього погляду була пам'ятна неділя 2-го травня в Буенос Айресі, коли мені довелося говорити до молоді рідних шкіл і юних організацій вранці, в Філії УКУ

пополудні, а в Клубі Українських Купців і Підприємців увечері: — „Вашиими молитвами — прохав я слухачів — простить мені Господь Милосердний те, що я перемінив неділю в робітний викладовий день!”...

П.: Які Ваші загальні підсумки з подорожі?

В.: Як я вже підкреслив, я повернувся оптимістом. Українське життя на різних континентах пливе бурхливим руслом, можна сказати за Ол. Олесем: „Живем, ростем у гнів усьому світу”, навіть часом одні одним! Але свідоме своїх історичних завдань українство в діаспорі крокує в ритмі модерного життя, творяться нові його форми, основані на принципах здорової двомовности й двокультурности, і хоч часом „не в один гуж всі тягнуть”, то це признака суспільної динаміки природнього різничкування, й це — як я схарактеризував справу на від’їзному з Буенос Айресу — „міні-проблеми” впорівень із „максі-аспіраціями” й справжнім ростом українства в вільному світі. Єдине, чого треба для вдержання „святого вогню” — це якнайбільше поїздок представників нашого церковного, наукового, громадського, економічного й — може — політичного життя, щоб цементували спільноту, відновляли в ній почуття одности й приналежности до того самого пня й тих самих ідей і часом давати нові ініціативи, кидати нові думки... Ще раз: я оптиміст щодо майбутнього й дай Боже, щоб інші „туристи” навколо світу верталися додому з таким підбадьоренням і надіями, ймиже, гдн,

насъ дѣшебныхъ и тѣлесныхъ страстей
свободѣ, якъ члѣвколюбцѣ.

ЗМІСТ - CONTENTS

- ПЕРЕДНЕ СЛОВО
 IN LIEU OF INTRODUCTION: PRAISE OF THE SABBATICAL
1. Містечко з-перед 25 років
 2. Український Вільний Університет - перед звісєм
 3. Містечко з упорядкованим минулим
 4. Міжнародний конгрес літературознавців у Бордо
 5. Конгресові будні
 6. Люди з другого світу
 7. Європейська УВАІ
 8. Інавгурація року Лесі Українки
 9. Коли Лондон переносить до Вінніпегу...
 10. Манітоська дигресія
 11. Ще один конгрес у Больцано-Боцен
 12. Деякі нові аспекти "двоковості" і двокультурності"
 13. На "римському фронті" зміни...
 14. "Рома льокута - кавза" роздута
 15. Гайдельберг перед 25 роками
 16. Париж після де Голля
 17. На шляху координації української наукової дії - УНЕСКО
 18. Юнеско і українська бумба г
 19. Поза межами "українізм"?
 20. А на Гадейрі п'ять мадеру...
 21. З української правописної африканістики
 22. Антиподом африканським ставши...
 23. У "білих" і "чорних" університетах
 24. Африканська україністика і українська африканістика
 25. Як на африканське різдво р. 6. 1497...
 26. Дещо про українську громаду в Новій Зеландії
 27. Із "Влесової книги" ново-зе(лено)ландської
 28. "Влесової книги" глава австралійська
 29. Перші "австралійські" кроки
 30. Сиднейські Українці

31. Архів М. Миклухи-Маклая в Сиднейі
 32. На Міжнародному Конгресі Сходознавства в Канберрі
 33. Інавгурація року Лесі Українки в Австралії
 34. В Мелбурні - австралійському Шикаго
 35. У Брізбані й на "Золотому Побережжі"
 37. На ювілеї з одного з Філіппінських університетів: "Санто Томас"
 38. Філіппіни без...Влеса.
 39. Гонг Конг - "двомовний і двокультурний"
 40. На Формозі або в Тайвані.
 41. Пядь матері-землі для китайського Антея...
 42. Перший Українець на Макао
 43. Hiroshima - non respect...
 44. "Токіо, Токіо, де Твоє обличчя?"
 45. Дімо про японську славистику й українознавство
 46. Випадок про українську мову в Токіо
 47. Японське "домашнє вогнище"
 48. Містами портовими: Кобе - Нагоя - Йокогана
 49. Слідами українського Колумба
 50. Гаваї колись - очима українця
 51. Від Лисянського до...Влеса
 52. Гонольва й Оагу сьогодні
 53. І намінець: Поквала кораблям
 54. Влесові "Записки о Южной Руси-Америці"
 55. "Між рідними в Бразилії"
 56. Підсунки баченого й пережитого
-

